This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Gift of

The Thorne Foundation

STANFORD
UNIVERSITY
LIBRARIES

КРАТКО ОПИСАНИЕ

на

ПАНАГЮРСКО-ТО ВЪЗСТАНИЕ,

провъзгласено на 20-й Априлий 1876 година, и на поважни-тѣ сѫбития слѣдъ него въ Турско-то Царство, додѣто се освободи градъ-тъ Панагюрище отъ турско-то владание, — на 31-й Декемврий 1877 год.

Написалъ: Черновъсѣдъ.

Цѣна: 1 левъ и 50 стотинки.

СРЕДѢЦЪ,
Въ 1-та Тѫрговска Книгопечатница на Хр. Г. Бѫчеваровъ.
1893.

Chernovezhd

КРАТКО ОПИСАНИЕ

на

ПАНАГЮРСКО-ТО ВЪЗСТАНИЕ,

провъзгласено на 20-й Априлий 1876 година, и на по-важни-тѣ сѫбития слѣдъ него въ Турско-то Царство, додѣто се освободи градъ-тъ Панагюрище отъ турско-то владание, на 31-й Декемврий 1877 год.

Написалъ: Черновъждъ.

Цѣна: 1 левъ и 50 стотинки.

СРѢДЕЦЪ,
Въ I-та Тѫрговска Книгопечатница на Хр. Г. Бѫчеваровъ.
1893.

DR83
C45

КАТО ПРѢДГОВОРЪ.

Това кратко описание на вѫзстание-то, провѫзгласено въ родно-то ми мѣсто Панагюрище на 20-й Априлий 1876 год., и на послѣдовавши-тѣ подиръ него по-важни сѫбития въ Турско-то Царство, отдавна бѣхъ приготвилъ и тѫкмѣхъ да го обнародвамъ въ нѣкое повремѣнно списание. Обаче, като ме поканиха мнозина приятели, отъ които нѣкои се врѣкоха и парично да помогнатъ за напечатвание-то, азъ се склонихъ и рѣшихъ да издамъ въ особна книжка описание-то на панагюрско-то вѫзстание, макаръ кратко и безъ да се впущамъ въ несѫществени подробности. Погрѣшно описано-то отъ мене, — ако такова има сѫществено, — и на-кратко казанно-то, нека поправатъ и допѫлнатъ останали-тѣ още живи сѫврѣменници и очевидци, които юнашки браниха Панагюрище отъ турци-тѣ. Особенно, това могатъ да сторатъ приготовители-тѣ на вѫзстание-то, —членове-тѣ на приготовителний комитетъ, послѣ воененъ сѫвѣтъ и напоконъ привремѣнно правителство, а именно; Петко Р. Мачовъ, Симеонъ Хаджи-Кириловъ, Найденъ С. Дриновъ, Искрйо Ц. Мачовъ, Иванъ С. Джуджовъ, Филипъ С. Щѫрбановъ, Крѫстйо И. Гешановъ, Захарий С. Койчовъ и Тодоръ В. Тѫркалановъ (трима отъ другаре-тѣ имъ: Петръ С. Щѫрбановъ, Павелъ С. Бобековъ и Маринъ Д. Юруковъ се поминаха).

Като описахъ на-кратко панагюрско-то вѫзстание, азъ

споменахъ, тоже на-кратко, и за нѣкои по важни сѫбития въ Турска-та Дѫржава у Европа, додѣто се освободи градъ-тъ Панагюрище отъ турско-то владание. Това сторихъ, защото за тия случки главна-та причина бѣхѫ панагюрско-то и други-тѣ сѫврѣменни бѫлгарски вѫзстания въ Турско, или, съ други думи, тия сѫбития бѣхѫ послѣдствие отъ бѫлгарски-тѣ вѫзстания. Ако немаше вѫзстания-та, едва-ли може да се допустне, че щѣхѫ да послѣдватъ и нѣкои отъ сѫбития-та.

Отъ издаванне-то на тая книга никаква вещественна облага не чакамъ за себѣ-си. Азъ нравственно щѫ сѫмъ благатъ и честитъ, ако тоя мой приносъ бѫде колко-годѣ полезенъ за история-та на освобождение-то отечество-то ни отъ турско-то владание. За това рѣшихъ щото, слѣдъ распродавание-то на книга-та, откакъ се повѫрнатъ пари-тѣ на хора-та, които помагатъ за напечатвание-то ѝ и за други-тѣ разноски, печалба-та да стане основа за сѫбирание-то на една главница, съ която, когато се намножи, да се вдигне въ Панагюрище единъ паметникъ, за вѣченъ споменъ, на всички-тѣ загинали въ панагюрско-то вѫзстание, на които на блаженната память посвещавамъ тая книга.

ПАНАГЮРИЩЕ, 31-й Декемврий, 1892 год.

Черновѣждъ.

СЪДЪРЖАНИЕ.

1. — Кратки исторически бѣлѣжки за града Панагюрище. — Състояние-то на тоя градъ, въобще, до априлско-то въстание прѣзъ 1876-та година. . . . . Стр. 1-7.

2. — Заговоръ-тъ. — Съставяние приготовителенъ комитетъ. — Приготвювание за въстание-то. . . . . Стр. 7-16.

3. — Събрание-то на Оборище. — Рѣшение-то на това събрание. — Прѣпирни между Бенковски и приготовителний комитетъ. Предателство отъ Ненко Балдйовченина. . . . . Стр. 16-29.

4. — Прогласяване на въстание-то. — Отиване на стотника Хорчовъ въ Стрѣлецъ. — Освѣтяване на знаме-то. — Бенковски излѣзва изъ Панагюрище. — Сбивания съ редовни-тѣ турски войски. — Нахлѣзване на турски-тѣ редовни и нередовни войски въ Панагюрище. — Обири, убивания и пожари. — Потушаване въстание-то. . . . . Стр. 29-68.

5. — Панагюрище слѣдъ въстание-то. — Нѣколко думи за клисурско то въстание. — Случки въ Копривщица. — Бобековъ, Манйовъ и Хорчовъ пристигатъ въ Копривщица. — Избавление на бунтовнишки-тѣ главатаре. . . . . Стр. 68-78.

6. — Турски вълнения въ Цариградъ; сваляние и качване султане; убивания султанъ и министри. — Сърбско-турска-та война. — Цанковъ и Балабановъ отиватъ въ Европа. — Събрание въ Цариградъ отъ пратенници-тѣ на шесть-тѣ голѣми държави. — Обявяване русско-турска-та война. . . . . Стр. 78-105.

7. — Сваляние-то на българский екзархъ Антимъ и замѣстяние-то му съ ловечский владика Иосифъ. — Освѣтяване въ градъ Плоещъ знаме-то на българско-то оръжение. — Български мъки и теглила отъ турци-тѣ слѣдъ минуване-то на генералъ Гурко Стара-Планина и връщание-то му. — Панагюрище слѣдъ обявяване-то русско-турска-та война и навлѣзване-то на русски-тѣ войски въ тоя градъ. . . . . Стр. 105-127.

☛ Молѫ почитаеми-тѣ четци да иматъ прѣдъ видъ долузабѣлѣжени-тѣ неволно пропустнати отъ печатница-та погрѣшки:

Страница.	Редъ.	Вмѣсто напечатано-то:	Да се чете:
4.	29.	помага-	помагале
26.	8.	насъ сѫ ни угнетявале,	насъ не сѫ угнетявале,
35.	21.	убийство — Сѫвѣтъ-тъ.	убийство. — Сѫвѣтъ-тъ
37.	3.	пѫтица,	пѫтица
41.	5.	повечъ	повече
41.	6.	откаке	откакъ
41.	41.	обичай	обичай,
45.	4.	опустоиха	опустоиха
50.	15·	сполучиле, да се	сполучиле да се
51.	22.	татар-назарджикий	татар-назарджишкий
52.	5.	падатъ ала	падатъ, ала
53.	2.	ца да отидатъ	ца, да отидатъ
53.	6.	Каменница	Каменица
61.	7.	ски, гдѣто	ски), гдѣто
61.	43.	посѣлалъ	посѣгалъ
62.	25.	власти прѣслѣдватъ	власти ги прѣслѣдватъ
63.	32.	Любопитно-то, че	Любопитно-то е, че
64.	4.	свѣщи сапунъ,	свѣщи и сапунъ,
75.	1.	нещо. На	нѣщо. На
75.	17.	му писале че	му писале, че
86.	37.	ренени-тѣ	ранени-тѣ
105.	2.	на христиен-	на христиен-
105.	5.	та слѣдъ	та, слѣдъ
106.	22.	послѣдня-та ала,	послѣдня-та, ала,
106.	34.	сѫставяше,	сѫставяше
106.	42.	квязь	князь
107.	7.	остѫниха	отстѫпиха
108.	16.	по-хитри	по-хитри
109.	16.	осемь	осемь
109.	32.	народь	народъ
110.	23.	Пиротъ.	Пиротъ, слѣдъ като завзеха тоя градъ.
110.	37.	населенио	население
111.	11.	казвам ,	казвамъ,
112.	14.	благодарсгво	благодарство
112.	15.	вѫодушява	вѫодушевява
117.	4.	турци-тѣ, го	турци-тѣ го
117.	38.	добри-тѣ-	добри-тѣ
119.	28.	голѣми-	голѣми
120.	2.	цариградски	цариградски-
120.	4.	двама-рима	двама-трима
123.	43.	темврий 1876 год.,	темврий 1886 год.,
125.	38.	Пазарджикъ |	Пазарджикъ —
126.	23.	по-воля-та	по воля-та

КРАТКО ОПИСАНИЕ

на

ПАНАГЮРСКО-ТО ВЪЗСТАНИЕ,

провъзгласено на 20-й Априлий 1876 година, и на по-важни-тѣ сѫбития слѣдъ него въ Турско-то Царство, додѣто се освободи градъ-тъ Панагюрище отъ турско-то владание.

1.

Кратки исторически бѣлѣжки за града Панагюрище. — Сѫстояние-то на тоя градъ вѫобще, до априлско-то вѫзстание прѣзъ 1876-та година.

Градъ-тъ Панагюрище се намира у Срѣдна-Гора, въ сѣвѣрна Тракия, между градове-тѣ Татаръ-Пазарджикъ и Златица. Течяща-та отъ сѣвѣръ кѫмъ югъ прѣзъ Панагюрище рѣка Луда-Яна го раздѣля на двѣ дѫлговати части: на източна и на западна. Пѫрва-та е останки отъ нѣкой-си старъ градъ — Каменградъ, или пѫкъ заселена още прѣди падание-то на бѫлгарско-то царство, близо до мѣсто-то на тоя загубенъ и забравенъ градъ. Втора-та, западна-та часть на града, е заселена отъ прѣселенци изъ ямболско-то окрѫжие, слѣдъ като турци-тѣ завладале цѣла Тракия, — въ врѣме-то на султанъ Мурадъ 1-й (1360-1389 год.), — освѣнъ Цариградъ и околности-тѣ му. На мѣстность-та, вѫзъ която се заселиле ямболски-тѣ прѣселенци, жители-тѣ на Каменградъ и ония отъ околни-тѣ му градове и села се сѫбирале да си тѫргуватъ, заради това тя била наречена *Панайрище*. Това название си останало и слѣдъ заселяване-то на прѣселенци-тѣ, които вече образувале двѣ махали съ двѣ нови названия, ала най-сѣтне се измѣнило на *Панагйрище*, *Панигюрище* или *Панагюрище*, па напоконъ съ това сѫщо-то название захванала

да се нарича и друга-та, източна-та, часть на града, защото въ нея се премѣстило панайрище-то, а сѫщинско-то ѝ название малко-по-малко се забравило; название-то Каменградъ останало като споменъ, като приказница, между хора-та. По-кѫсно, турци-тѣ дале общо название и на двѣ-тѣ мѣстности *Отлукъ кюй* (трѣвно село, или, село което дава, произвожда, трѣва или сѣно), както го и пишѫтъ; обаче турци-тѣ отъ татаръ-пазарджишко-то окрѫжие го наричатъ и *Етли кюй* (село, което произвожда мѣсо, мѣсно село, защото нѣкога-си въ тукашни-тѣ скотобойни се приготвюваше много пастѫрма и лой). Сами-тѣ панагюрци турски наричатъ града си *Атлѫ кюй* (конишко село, село на конници-тѣ, по причина, че войници-тѣ, които нѣкога-си ходиле отъ тука въ турска-та войска, биле все конници). Прѣзъ 13-й вѣкъ, когато напалатиле татаре-тѣ тѫдѣва, много сбивания сѫ ставале около Панагюрище, та, види се, тогава може да е растуренъ градъ-тъ Каменградъ, или по-кѫсно, когато надошле турци-тѣ по тия мѣста.

Когато завладале мѣсто-то, турци-тѣ оставиле жители-тѣ да си се управляватъ сами, като плащатъ само извѣстенъ данѫкъ за дѫржавно-то сѫкровище; за нѣкакви-си поповски заслуги, турци-тѣ дале и на свещенници-тѣ по единъ знакъ, — едно бѣло парцалче платно, което врѫзваха на гугли-тѣ си до танзимата (1840 год.), па се видоизмѣни. Въ замѣна на тия правдини, жители-тѣ се задѫлжиле да даватъ султану войници въ военно врѣме. Може да се вѣрва, че тия задѫлжения сѫ испѫлнявани до царувание-то на султанъ Сюлейманъ 1-й (1620-1566 год.). Въ царувание-то на тоя султанъ, на когото по заповѣдь-та е сѫставенъ и законъ за християнски-тѣ войници, турци-тѣ захванале да нематъ вѣра на тия последни-тѣ, та вече дипъ ги не сѫбирале, освѣнъ въ голѣма, извѫнредна нужда. Това положение на работи-тѣ траяло до царувание-то на султанъ Мухамедъ 4-й (1649-1697 год.), когато сѫвѫршенно се отмѣнило, — султани-тѣ прѣстанале да взематъ войници отъ християнски-тѣ си подданници. Вмѣсто дѣйствителни войници, каквито сѫ биле испѫрво и жители-тѣ на Котелъ, Ямболъ, Жеравна, Градецъ, Цалапица, Конаре, Попинци, много села въ Родопа, особенно Чепино, както и на други мѣста въ Бѫлгарско, панагюрски-тѣ войници ходиле само да помагатъ на турска-та войска: да прѣнасятъ и пазатъ оржжия, храни и всѣкакви войскарски по-

трѣбности, да поправятъ и правятъ пжтища, мостове и крѣпости, да копаятъ трапове, обкопи и други такива. Други, за примѣръ като котленци, биле нарѣдени да пазжтъ проходи-тѣ, а трети—да пазатъ султанови-тѣ конье и пролѣтно врѣме да ги извождатъ да пасжтъ зелена трѣва. Така е било до вжцарявание-то на султанъ Абдулъ-Меджидъ (1839 год.), когато слѣдъ една година се сжстави *танзимата* (сжвѣтъ за прѣобразования-та въ турска-та джржава). Прѣзъ 1840 год., по рѣшение-то на танзиматский сжвѣтъ, турско-то правителството престана вече да взема християнски войници да помагатъ на войска-та. — (Трѣбва да се знае, че християнски войници се не вземаха отъ всѣкадѣ, ами само отъ ония градове и села, които въ врѣме-то на завоевание-то сж добиле извѣстни правдини). — Подиръ танзимата, по покана отъ татаръ-пазарджишки-тѣ власти, нѣкои панагюрци ходѣха всѣка пролѣть въ Цариградъ да извождатъ султанови-тѣ конье да пасжтъ зелена трѣва; на такива хора, освѣнъ храна та, се плащаше по 30 гроша мѣсечна заплата. Тѣ обаче пакъ се наричаха войници, както се наричаха и ония, които за сжщата работа ходѣха въ Цариградъ отъ тжрновско, котленско, срѣдецско, тржнско, пловдивско и още отъ други нѣкои бжлгарски мѣста. Тия войници конопасци, — било въ Цариградъ, било додѣто пжтуваха, — бѣхж по-лошави и отъ сами-тѣ кжрджалие, делибашие и башжбозуци: за да се награбатъ съ имание, тѣ крадѣха, обираха, убиваха, безъ да се страхуватъ отъ нѣкого, а власти-тѣ ги не закачаха. — Като помагаче на турска-та войска, панагюрци за послѣденъ пжть сж ходиле въ Шуменъ и Одринъ, въ врѣме-то на руско-турски-тѣ войни прѣзъ 1808-1812 и 1829-1830 год., а като войници коняре ходѣхж въ Цариградъ до вжстание-то (1876 год.) (1). Въ Панагюрище много домородства и до-сега си сж запазиле дадени-тѣ имъ прякоре, поради названия-та на турски-тѣ пжлкове, въ които сж служиле.

Панагюрци си запазиле правдини-тѣ. До танзимата тѣ се управляваха и сждеха отъ свои кметове, воеводи, старѣйшини, безъ никаква намѣса на турски-тѣ власти. Нехристие-

(1) Сборникъ на Министерство-то на Народно-то Просвѣщение, 1891 год., Кн. VI, Наученъ Отдѣлъ, страници 380, 381, 385, 386, 390-393.

нинъ тука неможѣше да се заселява, нито, ако умрѣ, да се зарови трупъ-тъ му въ панагюрско-то земище, а пжкъ когато сж преминували войски, ако замржкнатъ, спѣхж на поле-то. Подиръ танзимата работи-тѣ се поизмѣниха. Тогава Панагюрище съ седемь-тѣ си села се нарече *нахи́я* (околия) и се истрати тука единъ турчинъ, нарѣченъ *заби́тинъ*, (нѣщо такова като полицейски приставъ), ужъ като представитель на власть-та, 3-4 души *сеймене* (полицейски стражаре) мухамедане, обаче и пжрвий и послѣдни-тѣ немаха, въ сжщность, никаква власть. Тия турци зависеха напжлно отъ мѣстни-тѣ *векиле*; безъ никакво противение, тѣ бѣхж джлжни да испжлняватъ заповѣди-тѣ на тия послѣдни-тѣ, — другояче, лишаваха се отъ служби-тѣ си. Ако нѣкога забитинъ-тъ доведеше жена-та си въ Панагюрище и станеше непраздна, трудна, както и какжвто да би билъ другъ мухамеданинъ сторѣше това, той бѣше принуденъ незабавно да я испрати въ Т.-Пазарджикъ или въ Пловдивъ, за да не роди тука. Тоя обичай трая дори до освобождение-то. — Мѣстни-тѣ *векиле* бѣхж двама старѣйшини, пжрвенци, избрани отъ население-то да управляватъ града и, въ сжщность, тѣ прѣдставлявахж султанова-та власть, тѣ бѣхж посрѣдници мѣжду население-то и по-горни-тѣ власти. Сама-та турска дума *векилъ*, значи *намѣстникъ* или, въ нѣкои случаи, *прѣдставитель*. Слѣдъ танзимата, панагюрци захванаха да плащатъ, или да даватъ въ натура, *шо́шуръ* (десетжкъ отъ земни-тѣ произвѣдения), *беглик*ъ (десетжкъ отъ овце-тѣ и кози-тѣ), *серчимъ* (десетжкъ отъ свиньс-тѣ); захванаха да плащатъ и *харачъ* (данакъ за военна-та тегоба), тогава когато до 1840 год., додѣто сж ходиле на дѣйствителна войнишка служба и напоконъ помагана войска-та въ военно врѣме, тия данжци не сж плащале. — До 1840 год. на панагюрски-тѣ войници знаме-то бѣше червено, вжтрѣ съ една зелена кржглость, на която имаше бѣла исправена ржка съ разотворени пржсте; печатъ-тъ на града носѣше надписъ: *дер карией отлук кюй коджа баши* (старший главатаръ, или старѣйшина, на трѣвно-то село, — Панагюрище); слѣдъ танзимата печатъ-тъ се видоизмѣни, а пжкъ войници-тѣ конопасци захванаха да носжтъ единъ червенъ *байрякъ*, въ срѣда-та съ бѣли полумѣсецъ и звѣзда. — И прѣди и слѣдъ танзимата, панагюрци не сж ходиле на *ангария* (да работжтъ безплатно).

Въ Панагюрище има три черкови, отъ които една-та може да е градена около прѣди 300 години, и то вжзъ нѣкакви стари основи, друга-та — прѣзъ 1818-1823 г. и третя-та — прѣзъ 1856-1860 г. На-близо около града има развалини отъ крѣпости, стражарници и други староврѣмски войскарски сгради, както и много оброчища и богомолни мѣста. Въ Панагюрище отъ памтивѣка, макаръ и доста развити въ нѣкои отношения, хора-та сж дипъ набожни, ала и езически-тѣ суевѣрия още не могатъ да забраватъ. Староврѣмски-тѣ обичаи сж запазени и се извжршаватъ, каквито сж, за примѣръ, хорâ, пѣсни, праздници за вжлци тѣ, мишки тѣ и други такива, както и *курбане-тѣ* (жжртвопринасяния отъ овце или говеда въ извѣстни дни, опредѣлени за славяние паметь-та на нѣкой свѣтецъ). Въобще, хора-та сж честни, трѣзвенни и трудолюбиви.

Освѣнъ частни-тѣ даскалници, въ които нѣкои хора учеха дѣца да четжтъ и пишжтъ, до 1839 год. въ Панагюрище имаше и общо школйо, което се помѣшаваше въ една сграда у черковний дворъ, обаче прѣзъ тая година (1839) панагюрци вжздигнаха една голѣма двоетажна сграда за мжжко училище, а прѣзъ 1843 год. сжградиха и женско училище. По врѣмето си, и двѣ-тѣ сгради бѣхж много голѣми и хубави. Прѣзъ 1876 год., прѣди вжзстание-то, мжжко-то училище се посѣщаваше отъ около 600, а женско-то — отъ около 300 ученици. — Въ една отъ стаи-тѣ на мжжко-то училище се помѣщаваше и книжница-та, въ която, освѣнъ много ржкописни на хартия и на кожа, имаше повече отъ 2000 русски, бжлгарски и гржцки книги. (Нѣкога-си, когато пжтувалъ низъ Българско, В. Е. Априловъ вдигналъ отъ Панагюрище много староврѣмски пари и ржкописни книги, писани на кожа). — Прѣзъ 1865 год. въ Панагюрище се основа и читалище, въ което се сжбираха хора-та да прочитатъ вѣстници и всѣкакви други книги. То бѣше си сжбрало доста пари и нарѣдило бѣ си добра книжница съ отборъ хубави стари и нови книги, повремѣнни списания и сбирки отъ всички-тѣ бжлгарски вѣстници, издавани въ Турско и въ чуждина. Читалище-то се помѣщаваше въ една отъ стаи-тѣ на мжжко-то училище.

Отъ незапомнени врѣмена кжмъ Панагюрище сж привжрзани седемь срѣдногорски села: Стрѣлецъ, Попинци, Бжта, Баня, Мечка, Поибрене и Петричъ. Пжрво то и послѣдно-то отъ тия села нѣкога-си сж биле градове. И на седемь-тѣ тия

села земища-та сж прошарени съ развалини отъ нѣкогашни войскарски сгради, както и панагюрско-то. Панагюрище е срѣдище на тия седемь села въ управително-полицейско, сждебно, духовно и тжрговско отношения. Подиръ урѣждание-то на *вилаети-тѣ* (главни области, прѣзъ 1864-1866 год.), когато панагюрский забитинъ се нарѣче *мюдюринъ* (джлжность, която отговаря до нѣкждѣ на днешни-тѣ наши околийски началници), а Панагюрище — *касаба* (градецъ), подъ полицейско-то вѣдомство на панагюрский *кжрсердаръ* (главатаръ на стражари-тѣ по друмове-тѣ и по гори-тѣ) се оставиха още десеть близни села. До танзимата никакъ не се е намѣсвалъ *кадия* (турски вѣрозаконенъ сждия) въ сждебни-тѣ работи на Панагюрище и въ ония на седемь-тѣ му села, а слѣдъ 1840 год. кадия-та само тогава се намѣсваше, когато нѣкои хора сами сж отивале при него въ Т.-Пазарджикъ да имъ разглѣдва тжжба-та и то откакъ предварително вземеше мнѣние-то на панагюрски-тѣ векиле. И така, дори до освобождение-то, тжжби-тѣ се разглѣждаха и рѣшаваха отъ мѣстни-тѣ старѣйшини, а пжкъ забитинъ-тъ, напоконъ мюдюринъ, по заповѣдь отъ тия послѣдни-тѣ, незабавно испжлняваше присжди-тѣ. Немислимо бѣше да се обтжжватъ тия присжди или рѣшения, които бѣхж устни, незаписани на хартия.

По причина, че тука почва-та, земя-та, не е яко плодовита, въ Панагюрище,—прѣди и слѣдъ вжзстание-то, земледѣлие-то е доста слабо, та повечето отъ жители-тѣ бѣхж скотовждци: отхранваха много и хубави овце, говеда, и коньe, приготвюваха масло, сиренье и кашкавалъ; други тжргуваха съ жива стока, съ мешини, сахтиене и гйонове; тия послѣдни-тѣ се приготвюваха въ тукашни-тѣ кожеработилници и се носѣха много отъ тѣхъ за проданъ въ Австрия. Освѣнъ чорапе, жени-тѣ изработваха и много шаеци и аби, които се продаваха въ Цариградъ, западна Бжлгария и Сжрбия. Тука се приготвюваха всѣка година и много желѣзни лопати за работение оризища-та, както и много козиняви врѣтища, които се продаваха на татар-пазарджишки-тѣ и пловдивски-тѣ житаре и оризаре; приготвюваха се много хубави козиняви черги за постилание; обущаре-тѣ и кужухаре-тѣ приготвюваха много стока, която пжрви-тѣ продаваха въ Срѣдецъ, Пиротъ и други мѣста по ония страни, а втори-тѣ — на узунджовский панаѝръ и въ Липиска (у Саксония);

сапунъ и свѣщи отъ Панагюрище се продаваха на всѣкжде въ татар-пазарджишко, пловдивско, ихтиманско и златишко, а пжкъ помаци-тѣ отъ Родопа вдигаха отъ тука съ хиледи оки пастжрма.

Подиръ вжстание-то и слѣдъ освобождение-то, съ измѣняване-то на обстоятелства-та, захвана да пропада промишленность-та, па по край нея—и тжрговия-та, а пжкъ скотовждство-то сжвжршенно отслабна отъ възстание-то насамъ, защото тогава турци-тѣ ограбиха почти всичка-та жива стока. Главна-та основа за тукашна-та промишленность, за мѣстната тжрговия, бѣше скотовждство-то, нъ щомъ пропадна то, пропаднаха и промишленность-та, въ повече-то случаи, и тжрговия-та. Най-сѣтне, въ общи думи казано, Панагюрище се нахождаше въ цвѣтуще сжстояние по отношение на скотовждство-то, промишленность-та и тжрговия-та; то бросше около 2000 домородства, съ 10-на хиледи жители, които бѣхж доста заможни и се наслаждаваха съ всички-тѣ доброчестини, а най-вече като почти сами се управляваха, както видѣхме; тука едва-ли имаше сѣнка отъ турска власть; така сжщо и седемьтѣ му горѣказанни села, които тоже вжстанаха, бѣхж благати и честити, макаръ въ пжрво-то отъ тѣхъ и да живѣяха нѣколко турски и татарски домородства; съ една рѣчь, за благосжстояние-то на Панагюрище и на села-та му, турци-тѣ отъ околни-тѣ села и градове отдавна бѣхж захванале да завиждатъ и дирѣхж причини за да ги ограбатъ и унищожжтъ, — да се построшжтъ носове-тѣ на непочитажщи-тѣ ги високомѣрни и гордѣливи за тѣхъ панагюрци.

2.

Заговоръ-тъ. — Сжставяние приготовителенъ комитетъ — Приготвювание за вжстание-то.

Панагюрище се намираше въ описаното по-горѣ положение, когато, по распорѣждание на „Централний Революционенъ Комитетъ“ въ Гюргево (у Ромжния), сжставенъ прѣзъ

безъ никакжвъ страхъ, всѣкой явно си четеше всѣкакви бунтовнишки книги и вѣстници, особенно въ читалище-то, въ което, когато се сжбираха мнозина хора, единъ четеше и разказваше, а други слушаха; това постоянно ставаше въ празднични дни, прѣди обѣдъ, за да могатъ всички-тѣ хора да чуятъ и да се научжтъ нѣщо. Хора-та не мислѣхж, нито прѣзъ умъ имъ минуваше, че такива книги сж забранени отъ правителството, че за такива книги по други мѣста въ Бжлгарско много човѣци сж затваряни, заточавани, па, по нѣкога,

---

послѣдний бѣше тайний вѣстоносецъ на комитета; кадѣто трѣбваше да се испращатъ и носжтъ писма, той ги носѣше, па и като членъ на комитета, знаеше сждржание-то имъ, та, въ случай на нѣкакво бѣдствие, да унищожава писма-та, а пакъ устно да сжобщава сждржание-то имъ комуто трѣбва. По-кжсно, откакъ Бенковски дойде въ Панагюрище, Георги Н. Манйовъ на всѣкадѣ ходѣше съ него, като пазачъ и като човѣкъ, който познава хората въ панагюрска-та, ихтиманска-та, татар-пазарджишка-та и пловдивска-та околности). Левски си дохождаше тука свободно, като у дома; като тжрговецъ на абаджийска стока, той се спираше въ странноприемница-та на Иванъ Ст. Балабановъ, въ която се спираха и всички-тѣ други такива тжрговци, обаче, трѣбва да ее знае, че на тоя послѣдний бѣше извѣстно какжвъ е тоя тжрговѣцъ. Левски много пжти пѣеше въ черкова-та, като пѣвецъ, и всѣкой му се радваше, че ималъ гласъ „като ангелъ", а пжкъ на да ли бѣше останала нѣкоя чорбаджийска кжща, въ която да не е ходилъ на честито, или на гощавание, или пжкъ на свадба, когато е имало. По едно врѣме, прѣзъ есень-та на сжща-та 1871 год., и троица-та заедно, — Левски, Кжнчевъ и Общий, пристигнаха въ Панагюрище; тѣ слѣзоха въ сжща-та странноприемница на Иванъ Ст. Балабановъ, като всѣки тжрговци, ала сега се не бавиха. Откакъ се срѣщнаха съ сжмисленници-тѣ си, та цѣль день и цѣла нощь говориха, ядоха и пиха въ сжща-та странноприемница, тѣ си отидоха по отдѣлно; всѣкой тржгна по извѣстна посока. Напоконъ, до обирание-то на хазна-та подъ Араба-Конакъ (въ крайя на 1872 год.), Левски често спохаждаше Панагюрище, но слѣдъ тая случка, той вече се не яви. Всеизвѣстно е че го послѣдва смжрть-та. — Тука трѣбва да се каже още, че по распорѣждание то на тоя комитетъ, Манчо Ив. Манйовъ и Крайчо Ст. Самоходовъ убиха стражаринъ-тъ Мустафа. Тоя развратенъ помакъ биде обвиненъ, че ходилъ да преслѣдва и да слуша що говоржтъ хора-та (членове-тѣ на комитета), когато се сжбирале въ училище-то, па и за други причини. Това бѣше въ крайя на 1875 год. Власти-тѣ неможяха да откриятъ нито трупа на убития, нито пжкъ убийци-тѣ да намѣратъ.

и обѣсвани. Тия нѣща не можѣхж да се повѣрватъ отъ панагюрскитѣ четци; тѣ бѣхж странни за тѣхъ. Та, по тия причини и поради мѣстни-тѣ условия, може да се каже, че повече отъ панаѓюрски-тѣ млади хора бѣха готови за вжзстание, йоще повече като тѣ едва-ли знаяха що е турчинъ, нито имъ минуваше прѣзъ ума за турска-та войска, за турска-та сила, за това дори и немаше нужда да се работи за приготвюванието на духове тѣ въ такава смисжль, — трѣбваше само да се изберждъ хора-та, които щждъ да се турждъ на чело на работа-та. Слѣдъ нѣколко срѣщания на *апостоли-тѣ* съ *благонадѣждни-тѣ хора,* цѣль-та дипъ лесно се постигна въ Панагюрище. Мисжль-та за вжзстание се разви, почти въ всички-тѣ редове, между панагюрци-тѣ откакъ избухна и херцеговинско-то вжзстание; не се мина много врѣме и сжзаклятието се осжществи. Въ близно-то село Копривщица имаше по-развити, повече интелигентни хора, ала тамошни-тѣ пжрвенци надвиха на млади-тѣ; повече-то отъ пжрвенци-тѣ не оставиха млади-тѣ, макаръ и приготвени, да се бунтуватъ противъ царщина-та; тѣ мислиле, че една тжлпа бунтовници нищо не ще може да стори на многобройна-та царска войска, ами само ще се напакости на село-то; затова и побжрзале да затворждъ нѣкои отъ бунтовници-тѣ и главатаре-тѣ имъ, както ще видимъ по-сѣтне. Въ Панагюрище обаче се случи противно-то: тукашни-тѣ пжрвенци и старѣйшини, които другъ пжть бѣхж твжрдѣ строги кжмъ млади-тѣ, въ тоя случай тѣ преклониха глави-тѣ си кжмъ тия послѣдни-тѣ: мнозина отъ тѣхъ се чинеха, като че не виждатъ, като че не знаятъ що се готви, що се вжрши, макаръ и прѣдъ очи-тѣ имъ да отиваха тжлпи, по 10, 20 или 30 души да се обучаватъ съ пушки-тѣ си изъ вжнъ града; други побжрзаха да оставатъ Панагюрище и да отиджтъ по тжргония-та си въ Одринъ, Цариградъ и другадѣ, а пжкъ трети взеха живо участие въ работа-та, както и сами-тѣ *векиле*, царски-тѣ хора. Единъ-тъ отъ векили-тѣ, — Ф. С. Щжрбановъ, дори задржа 160 турски лири джржавни пари, сжбрани отъ население-то за данжка *беглик*ъ, и не ги внесе въ хазна-та за да се употрѣбждъ за нужди-тѣ на дѣлото, — за вжзстание-то. Освѣнъ това, всички-тѣ почти богати и заможни хора помогнаха съ пари и съ други нѣща за готвяще-то се вжзстание, а нѣкои, както и сжществуждъ-тѣ тогава абаджийско, тжрговско, заемателно и женско дружества, дадоха и заемообразно

въ такива случаи, и по такжвъ начинъ щжтъ да предизвикатъ намѣсвание на европейски-тѣ джржави, които, както и да е, все щжтъ да настоятъ да се даджтъ нѣкакви правдини на бжлгарский народъ, ако сжвжршенно се не освободи отъ турско-то владание. Така се мислѣше, така се проповѣдваше въ онова врѣме, па така се и случи напоконъ. Освѣнъ това, нѣкои отъ по-млади-тѣ, като за вжзражение на стари-тѣ, казваха, че ако панагюрци сж охални, свободни, не притѣснявани, то другадѣ въ Турско, бжлгарско-то население тегли отъ турска-та власть, то робува на турци-тѣ, които безнаказанно се располагатъ съ имота му, съ честь-та му, съ живота му; за това трѣбва и то да се освободи отъ турский гнѣтъ, отъ турско-то владичество. А такива млади имаше доста въ Панагюрище; такъвъ бѣше и Павелъ Ст. Бобековъ, ученикъ на турско-то военно медицинско училище въ Цариградъ, ала непримиримъ врагъ на турци-тѣ (5); той повече умѣеше да внуши на сжграждане-тѣ си мисжль-та за вжзстание, — ако това трѣбваше, — мисжль, още въ Цариградъ вродена въ него, отъ колкото Бенковски, или който и да би билъ другъ бунтовнишки проповѣдникъ. Прочее, ако панагюрци сами не разбираха цѣль-та на вжзстание-то и ако не мислѣха нѣщо повече, тѣ немаше и да вжставатъ.

Както се каза, всичко вече се приготвюваше: въ много кжщи захванаха да се лѣятъ ядра (куршуме), да се правятъ мехлеме въ кутийки, да се расчесватъ ленени или памучни платове за тивтикъ и да се приготвюватъ разни вржзки за ранени-тѣ, да се приготвюва много опеченъ, сухъ, джлготраенъ хлѣбъ, а пжкъ повечето отъ обущаре-тѣ готвеха царвуле (опинци) и други мешинени потрѣбности за вжзстанници-тѣ. Олово-то за ядра-та се донасяше отъ Пловдивъ, отъ гдѣ-то се донесоха и много разновидни пушки и револвери, купении отъ тамошни-тѣ тжрговци, както и барутъ, който се донасяше и отъ Т.-Пазарджикъ; много турци отъ Златица и отъ други ближни села донасяха барутъ за проданъ въ тор-

---

(5) За Павелъ С. Бобековъ е писано нѣщо въ Кн. III, стр. 199, отъ 1892 год., отъ издавани-тѣ подъ заглавие книги „Бжлгарский периодически печатъ отъ вжзраждание-то му до днесь“ и въ Кн. IV и V, стр. 332, отъ II-та година на списание-то „Мисълъ“, издаваемо въ Срѣдецъ.

би и го продаваха съ обикновенна цѣна; тѣмъ и не дохождаше на умъ да помислѫтъ и да попитатъ защо сега се купува толкова много барутъ, ами само гледаха да го продаджтъ за да взематъ пари. Въ войнишко-то Панагюрище едва-ли би се намѣрила кѫща безъ оржжие, кѫща, въ която да нема поне какжвъ-годѣ вехтъ пищовъ, строшена пушка, или ржждясалъ ятаганъ, защото сж рѣдко ония панагюрци, които да не могжтъ да боравжтъ съ оржжие. Никола Георгйовъ Бинбашийски и други още нѣкои пушкаре и ножаре поправяха сжбрани тѣ вехти и развалени оржжия. Пушки-тѣ, съ които се готвеха записани-тѣ вече до извѣстно врѣме около 600 способни хора да носжтъ оржжие, бѣхж разни видове шишинета, гарабини, филинти, все кремикови, нѣколко евзалие и ловчийски чивтета, три лафошета и една маузеръ; имаше и около двѣсте прости револвере, а разни кремикови пищове много; хилядникътъ и двама-трима стотници бѣхж си купиле пушки винчестеръ. По едно врѣме, когато бройя на ратницитѣ се намножи, па и въ Пловдивъ вече се не намираха пушки, освѣнъ въ нѣкои магазии, отъ които не бѣше дипъ лесно да се купуватъ исцѣло, по нѣколко на еднаждъ, комитетъ-тъ рѣши и испрати въ Цариградъ едного отъ членове-тѣ си, Иванъ Ст. Джуджовъ, съ 1054 турски лири за да купи пушки и револвере, като тжрговецъ. Той бѣше купилъ и испратилъ нѣколко отъ тия оржжия за Панагюрище, ала прѣди да пристигнатъ тѣ, вжзстание-то избухна, та бунтовници-тѣ се биха съ каквито вече оржжия имаха. Испратени-тѣ отъ Цариградъ пушки и револвере бидоха хванати отъ турски-тѣ власти на татар.-пазарджишка-та желѣзно-пжтна станция (6). Казанний погорѣ Никола Бинбашийски поѐ вжрху-си да направи и држвени-тѣ топове; той направи шесть голѣми и петь по-малки топове отъ черешови, джбови и орѣхови држвета. Работеха се още топове, ала не можѣха да се свжршжтъ, защото вжзстание-то прѣвари. Всички-тѣ топове бѣхж ягко свжрзани съ

(6) Щомъ се разчуло въ Цариградъ, че турци-тѣ навлѣзле въ Панагюрище, Ив. Ст. Джуджовъ побѣгналъ въ Русия; той се вжрна тука едвамъ слѣдъ освобождение-то; тоя човѣкъ повжрна паритѣ, които бѣхж останале у него. Въ врѣме на вжзстание-то, турци-тѣ изгориха и ограбиха всички-тѣ му недвижими и движими имоти, па убиха стари-тѣ му родители, братъ му и снаха му.

желѣзни халки. Топове-тѣ щѣхж да се пжлнатъ и се пжлниха съ всѣкакви желѣзни дребулии и съ глави-тѣ (топузе-тѣ) отъ кантаре-тѣ, които се обраха отъ всички-тѣ кжщи. По предложение-то на 85-годишний дѣдо Стойо Брадестилъ, приготвиха се и единъ видъ копия, — островжрхи желѣза на джлги дрѣнови тояги или пржтие, добрѣ уработени, та съ тѣхъ се вжоржжиха конници-тѣ, които обаче немаха пушки, нъ имаха само пищове или револвере и ятагане.

3.

Сжбрание-то на Оборище. — Рѣшение-то на това сжбрание. — Прѣпирни между Бенковски и приготовителний комитетъ.

Отъ день на день движение-то се усилваше; отъ цѣло-то окржжие постоянно пристигаха тайни-тѣ вѣстоносци съ писма и да сжобщаватъ гдѣ що се вжрши, какъ отиватъ работи-тѣ. Въ Панагюрище вече бѣше почти всичко на свжршвание, заради това, по едно врѣме като се вжрнаха тука Бенковски и Ванковъ, които бѣха отишле низъ окржжие-то, комитетъ-тъ направи засѣдание отъ всички-тѣ си членове, въ което участвуваха Ванковъ и Икономовъ. Въ това засѣдание се рѣши да стане едно главно сжбрание отъ представители на всички-тѣ градове и села, които влизатъ въ предѣли-тѣ на четвжрто-то бунтовнишко окржжие, за да се размисли и рѣши въ кой день именно и какъ да се вдигне бунтъ-тъ, а именно: да ли население-то въ градове-тѣ и села-та да вжстане или пжкъ да се испрататъ чети низъ гори-тѣ и планини-тѣ. Мѣсто за сжбрание-то се назначи *Оборище*, една скришна гориста мѣстность задъ вжрха Раслатица въ Срѣдна-Гора на сѣвѣрозападъ отъ Панагюрище, на която една-та половина се намира въ панагюрско-то земище, а друга-та — въ онова на село-то Мечка. Тая мѣстность, като най-скришна и най-удобна за такава работа, се посочи отъ дѣдо Димитръ Коклйовъ, отъ село Мечка. Распорѣждание стана да се испрататъ писма за това до всички-тѣ градове и села, въ които има

сѫзаклѣтници и бунтовнишки комитети, за да имъ се сѫобщи рѣшение-то на панагюрский комитетъ и да испратать представители-тѣ си право на мѣсто-то. Повечето отъ представители-тѣ минаха нощe прѣзъ Панагюрище; тѣ се спираха въ странноприемница-та на Найденъ Ст. Дриновъ (членъ на комитета), отъ гдѣто нарочно приготвени хора ги завождаха на Оборище (7). Отъ Панагюрище се испратиха двама представители: учитель-тъ Ис. Ц. Мачовъ (членъ на комитета) и тѫрговецъ тъ Г. Нейчовъ. Освѣнъ градове-тѣ Пловдивъ, Т.-Пазарджикъ, Пещера, Сопотъ, Карлово и Копривщица, около 40 голѣми и малки села имаха представители. Тука присѫтствуваха и Бенковски, Ванковъ и Икономовъ, а Каблешковъ не можя да дойде отъ Копривщица, защото билъ боленъ. Отъ много мѣста представители-тѣ се не приеха въ сѫбрание-то, защото пѫлномощия-та имъ не бѣхѫ редовни, ала тѣ седяха тука додѣто се свѫрши всичко и си отидоха заедно съ представители-тѣ, които имаха редовни пѫлномощия. Всички-тѣ хора, които бѣхѫ дошле тука, представители, вѣстоносци, стражаре, готваче на храни-тѣ и други сѫзаклѣтници, бѣхѫ около 400 души. Тука бѣше дошѫлъ и Захарий Стояновъ (отъ село Медвенъ), който бѣ участвувалъ въ приготвювание-то на старо-загорско-то вѫзстание прѣзъ минала-та есень (1875 год.), което бѣше устроено и се управляваше отъ Ст. Стамболовъ, ала поради несполука-та на това послѣдно-то, по причина отъ сами-тѣ сѫзаклѣтници, мѣстни хора, за да се укрие отъ власти-тѣ, понеже не успѣлъ да побѣгне въ Румѫния, откакъ се крилъ на други мѣста, сполучилъ найсѣтне да дойде въ Пловдивъ, отъ гдѣто, около 20-й Марта 1876 год. пристигна въ Панагюрище. Откакъ се пази тука нѣколко врѣме, Захарий отиде въ Калугеровский Монастиръ

(7) Тука трѣбва да се каже, че и всички-тѣ главни революционере и сѫзаклѣтници отъ други-тѣ окрѫжия, когато дохождаха тука, или минуваха прѣзъ Панагюрище, спираха се въ тая странноприемница. За да знаятъ съ кого да говорѫтъ най-напрѣдъ, Найденъ бѣше провалилъ ухо-то на брата си Пѣйо и бѣше му окачилъ единъ менгушъ (обица); това бѣше знакъ-тъ, който бѣше извѣстенъ своеврѣменно на всички-тѣ сѫзаклѣтници въ другитѣ окрѫжия, та, щомъ дойдеше такѫвъ, той най-напрѣдъ гледаше да види човѣкъ-тъ съ обица-та и отъ него вече ще узнае що да чини.

Св. Никола (8) при игумена дѣдо Кирилъ, обаче монастирски-тѣ ратае и слуги като захванале да го подозиратъ и да се сѫмнѣватъ въ него, подиръ нѣколко дни, прѣзъ Априлий, той пакъ се вѫрна въ Панагюрище (9). Откакъ вече престанаха да пристигатъ представители и откакъ се провѣриха пѫлномощия-та на пристигнали-тѣ, прѣди всичко, Бенковски поиска отъ представители-тѣ да даджтъ нему и на другаре-тѣ му (Ванковъ, Каблешковъ, макаръ той и да отсѫтствуваше, и Икономовъ, който, както се спомена по-горѣ, прѣди 4-5 дни бѣше пристигналъ тука отъ Сливенъ) едно пѫлномощно, на което съ сила-та само тѣ да иматъ право да обявяватъ вѫзстание въ четвѫрто-то бунтовнишко окрѫжие, когато намѣратъ за добро; тѣ да назначаватъ главатаре-тѣ на ратници-тѣ и, вѫобще, тѣ сами неограничено да располагатъ съ работи-тѣ на вѫзстание-то. Георги Икономовъ обяви, че е умѣстно, основателно, предложение-то на Бенковски и никакъ се не сѫмнѣва, че родолюбиви-тѣ представители щѫтъ да ги снабджтъ съ такова пѫлномощно, па да се пристѫпи кѫмъ работа; обаче Ванковъ, татар-пазарджишкий, сопотский, копривщенский и панагюрски-тѣ представители, — Иванъ В. Соколовъ, Ган-

---

(8) Въ врѣме-то на вѫзстание-то, турци-тѣ сѫвѫршенно опустошиха тоя монастиръ, който вече се не поднови. При всичко, че земитѣ му, като безступански, — понеже монастиръ-тъ вече не сѫществува, принадлежѫтъ на дѫржава-та, Градско-то Общ. Управление въ Т.-Пазарджикъ прибира приходи-тѣ отъ тѣхъ. — Тогава въ тоя монастиръ се криеше и Петко Пазарджиченина, който бѣше убилъ единъ пазарджишки голѣмецъ,—турчинъ-тъ Недимъ бей, гнуснавъ, разваленъ човѣкъ.

(9) За пристигание-то на Захарий Стояновъ, най напрѣдъ, тукашний комитетъ бѣше извѣстенъ, та прати Павелъ Хаджи Симеоновъ, Дончо Спасовъ и Димитръ Райновъ въ Пловдивъ да го посрѣщнатъ и доведѫтъ въ Панагюрище; пратенници-тѣ го намѣриле въ село Цалапица, отъ гдѣто го взеле та го доведоха тука. И трима-та посрѣщаче бѣха отъ сѫзаклятници-тѣ. Димитръ Райновъ бѣше таенъ вѣстоносецъ между Панагюрище — Татаръ-Пазарджикъ — Пловдивъ и съ талига-та си пренасяше орѫжия отъ послѣдни-тѣ два градове въ пѫрвий, а Павелъ Хаджи-Симеоновъ, както вече знаемъ, бѣше стотникъ. — Захарий слѣзе въ кѫща-та на тоя послѣдний, а на другий день Найденъ Ст. Дриновъ го взе и доведе на хана си, като казваше прѣдъ хора-та, че си главилъ тоя чужденецъ за слуга; хора-та, които не бѣха посветени въ тайни-тѣ на сѫзаклѣтници-тѣ, вѣрваха това, йоще повече като

чо Попъ-Николовъ, Найденъ Попъ-Стояновъ, Искрйо Цв. Мачовъ и Георги Нейчовъ, не намѣриха за умѣстно да се дава такова пжлномощно. Повдигна се голѣма распра, защото Бенковски настояваше на искание-то си, та по едно врѣме и Ванковъ се сжгласи да имъ се даде пжлномощно, ала други-тѣ, особенно Мачовъ и Соколовъ, не се сжгласяваха; тѣ мислѣха, че съ такова пжлномощно пратенници-тѣ на Революционний Комитетъ щжтъ да вжршжтъ всичко произволно, щжтъ да злоупотрѣбляватъ. Противъ това искание на Бенковски вжзстанаха и представители-тѣ отъ Брацигово и Перущица,—Василъ Петлешковъ и Д-ръ Василъ Соколски, ала Бенковски постоянствуваше. Най-сѣтне, благодарство на повечето селски представители, които, кое съ сладки, кое съ заплашителни думи, Бенковски можя да убѣди, тоя послѣдний сполучи и даде му се искано-то пжлномощно, подписано, волно и неволно, отъ всички-тѣ представители, безъ да смѣеше нѣкой да измѣни поне една точка отъ сждржание-то му. Пжлномощно-то написа Ванковъ, по казвание-то на Бенковски. Подиръ това попъ Груйо, представитель отъ село Баня, едничкий свещенникъ между дошли-тѣ хора на Оборище, приведе подъ клѣтва представители-тѣ и *апостоли-тѣ*, че щжтъ да служжтъ вѣрно на отечество-то си. Заклѣ се и той самъ, попъ Груйо, като цѣлуна вехтий си требникъ и ятагана си.—(Дума по дума Ив. Соколовъ казваше клѣтва-та на попъ Груйо, който тоже така я изговаряше, а слѣдъ него и всички ония, които се кжлнеха). — Слѣдъ извжршвание-то на тоя обрядъ, Бенковски обяви засѣдание то за отворено. Никакви писменни бѣлѣжки се не джржѣха, защото Бенковски не допустна да се джржжтъ такива. Най-много се чуваше попъ-Груйовий гласъ; попъ Груйо посрѣщаше съ псувни всѣкого, който вжзразяваше на Бенковски, като сжщоврѣменно псуваше турци-тѣ и ржка-та си слагаше на ятагана, или на кремиковий си пищовъ, останале отъ дѣдо му (10).

---

(10) Захарий бѣше нареденъ по едно врѣме отъ мнимий си господаръ да му вари нѣколко дни ракия въ единъ близенъ до хана дворъ. Тоя селенинъ човѣкъ не е билъ роденъ за свещенникъ, ами — забунтовникъ. Отъ друга страна, той бѣше много наивенъ и простодушенъ. Бенковски, който съ никого се не шегуваше, който никога се не засмиваше, който всѣкога съ всѣкого положително гово-

Въ разисквания-та, по кой начинъ да се вжзстане, помежду представители-тѣ се появиха двѣ мнѣния: Нѣкои отъ тѣхъ казваха, че ще да е по-добрѣ, ако се сжставатъ чети, които да навлѣзатъ въ планина-та, а население-то да си мирува, ужъ като че нема дори извѣстие, па да помага, до колкото може; така мислѣха и *апостоли-тѣ*. Обаче повечето отъ представители-тѣ мислѣха другояче: тия послѣдни-тѣ неможѣха да допустнатъ щото мжже-тѣ да тржгнатъ по гора-та, а челедьта имъ да остане въ села-та, безъ никаква защита; тѣ искаха да вжзстане всичко-то население, защото по такжвъ начинъ и европейски-тѣ джржави щжтъ да сжчувствуватъ на бжлгарский народъ, па и човѣколюбиви хора щжтъ да му помогнатъ, а пжкъ, като тржгнатъ чети низъ гора-та, турско-то правителство ще ги нарѣче разбойници, ще да ги преслѣдва, ще да ги излови и избие, както много пжти се е случвало, и нищо нема да стане. Говори се много и най-сѣтне се прие послѣдно-то мнѣние: да вжзстане население-то. Разказа се на представители-тѣ какъ трѣбва да се вжзстане и, когато се прогласи вжзстание-то, кждѣ трѣбва да отиджтъ стари-тѣ, жени-тѣ и дѣца-та, — въ други нѣкои села, или въ гора-та. Всѣкой представитель обади да ли село-то му ще може да се брани и запази само̀, или ще трѣбва да му се отиде на помощь отъ друго село. Рѣши се щото ратници-тѣ отъ помалки-тѣ села, въ крайна нужда, да се присжединжтъ кжмъ ония въ по-голѣми-тѣ села. —Поради войскобранително-то му мѣстоположение, пакъ Панагюрище се избра за срѣдоточие на вжзстание-то и сѣдалище на сжвѣта, който ще управлява движение-то въ цѣло-то четвжрто окржжие. Повдигна се питание за деня, въ който ще да се провжзгласи вжзстание-то, обаче Бенковски, макаръ и да мислѣше да стане това на пжрвий Майя, както мислѣха и другаре-тѣ му и членове-тѣ на приготовителний комитетъ въ Панагюрище, като се страхуваше да не би нѣкой да издаде работа-та, той обади на

рѣше, само съ попъ Груйо се шегуваше; съ него кога говорѣше. едва-ли щѣше да се позасмѣе. Бенковски му казваше, че ще го направи *срѣдногорски митрополитъ*, а простодушний попъ-Груйо, като бѣше напжлно увѣренъ въ това, настояваше да бжде *архиепископъ бански*, защото било нѣщо по-голѣмо, по славно! — Толкова разбираше.

представители-тѣ, че деня, въ който ще се развие знаме-то въ четвѫрто-то революционно окрѫжие, е наближилъ и че за това своеврѣменно ще се обади на всѣкадѣ. Бенковски притури, че, ако правителство-то усѣти за заговора и хване нѣкого отъ сѫзаклѣтници-тѣ, то, село-то, въ което се случи такова нещастие, веднага да вѫзстане за да избави хванатий и незабавно да извѣсти за това на приготовителний комитетъ въ Панагюрище, отъ гдѣто ще се провѫзгласи вѫзстание-то. Бенковски каза така, защото имаше прѣдъ видъ слѣдуѭщето сѫображение: ако правителство-то открие заговора и хване нѣкого отъ сѫзаклѣтници-тѣ, между които може да се случѫтъ нѣкои малодушни хора, та отъ мѫки се принуджтъ да искажатъ това що се тѫкми и вѫрши, турци-тѣ щѫтъ да прѣвараръ и, въ продѫлжение на нѣколко дни, всичко да потушѫтъ; тогава ще трѣбва изново, слѣдъ нѣколко години, да се приготвюва ново вѫзстание; заради това, въ такъвъ случай, по-добрѣ ще бѫде да се привѫзгласи вѫзстание-то, па каквото стане да стане. Така се и случи, както ще се види по-сѣтне. Най-послѣ се избра една комисия, която да отиде въ Панагюрище за да напише уставъ, по който щѫтъ да се рѫководѫтъ главатаре-тѣ на вѫзстанници-тѣ и по който щѫтъ да се управляватъ, вѫобще, работи-тѣ на вѫзстание-то, да опредѣли деня за провѫзгласяване-то му и редъ-тъ за дѣйствия-та, — макаръ сѫбрание-то и да рѣши, по начало, че день-тъ за прогласяване на вѫзстание-то трѣбва да бѫде пѫрвий Майя. Тая комисия се сѫстоеше отъ: Бенковски, Ванковъ, Икономовъ, панагюрски-тѣ представители Ис. Цв. Мачовъ и Г. Нейчовъ, татар-пазарджишкий Ив. В. Соколовъ (родомъ отъ Радомиръ, а учитель въ Т.-Пазарджикъ), копривщенский Н. П.-Стояновъ, брациговекий В. Петлешковъ, перущенский, Д-ръ В. Соколски, клисурский Ник. Караджовъ, петришкий Нено Л. Гуговъ и пловдивский Хр. Н. Тѫрневъ, който на 18-й Априлий вечерь-та остави Панагюрище, та си отиде въ Пловдивъ. Прѣди да си тѫргнатъ представители-тѣ, единъ вѣстоносецъ пристигна съ писмо отъ Вратца; въ това писмо тамошни-тѣ сѫзаклѣтници явяваха, че вече сѫ приготвени за вѫзстание. Слѣдъ единъ голѣмъ, като изъ рѫкавъ, пролѣтенъ дѫждъ, на 16-й Априлий привечеръ, на Оборище немаше вече никой; всички-тѣ представители, стражаре-тѣ и готваче-тѣ бѣхѫ си отишле. Сѫбрание-то на Оборище трая отъ 13-й до 16-й Априлий

включително. Още въ сжщий день вечерь-та комисия-та пристигна въ Панагюрище, а на другий день се захвана за работа-та си. Тя засѣдаваше въ кжща-та на бае Иванъ Леконъ, единъ богатъ табакъ и тжрговецъ на щавени кожи. За главенъ писарь (секретаръ) на комисия-та се назначи Захарий Стояновъ. — На 19-й Априлий замина за Клисура, прѣзъ Копринщица, и клисурский представитель Никола Ив. Караджовъ.

Додѣто трая сжбрание-то на Оборище, приготвювания-та въ Панагюрище слѣдваха. Нъ нѣкои отъ членове-тѣ на приготовителний комитетъ, на чело съ хилядника Бобековъ, като имаха прѣдъ видъ, че още не сж пристигнале оржжия-та отъ Цариградъ, не одобриха онова рѣшение на сжбрание-то на Оборище, че ако би се случило щото и прѣди пжрвий Майя власти-тѣ да хванатъ нѣкой сжзаклѣтникъ, то и прѣди тоя день да се прогласи вжзстание-то; тѣ крайно негодуваха и за пжлномощно-то, което Бенковски взе отъ прѣдставители-тѣ; тѣ се бояха да не би той съ това пжлномощно да вземе всичката власть въ ржцѣ-тѣ си (при всичко, че Бенковски се не опитва за такова нѣщо), па да се располага произволно съ хората, — да стане неограниченъ, пжлновластенъ заповѣдникъ. А пжкъ най-силенъ поводъ за скарване-то даде слѣдужще-то обстоятелство: Комитетъ-тъ бѣше испратилъ писмо до главатаря на пжрво-то (тжрновско) бунтовнишко окржжие, Стойко Мжгла-та (Стефанъ Стамболовъ) да го пита да ли хора-та въ онова окржжие сж готови за вжзстание и кога тжкмжтъ да се прогласи вжзстание-то. Такива писма бѣхж испратени и до други-тѣ революционни окржжия, та, както вече видѣхме, още на Оборище пристигна отговоръ отъ трето-то (вратчанско-то). Илия Ил. Петдесетника бѣше пратенъ да занесе това писмо въ Тжрново. Той донесжлъ отговоръ отъ Стойко Мжгла-та и, вмѣсто да предаде писмо-то на комите-та, предалъ го на Бенковски. Попитанъ отъ комитета да ли е донесжлъ писмо отъ Тжрново, Илия отговорилъ, че е донесжлъ и го далъ на Бенковски. Комитетъ-тъ поиска отъ тоя послѣдний да му предаде писмо-то, ала той отказа. Но тжй като вѣстоносци-тѣ всѣкога знаяха сждржание-то на писма-та, Илия обади на комитета, че въ писмо-то било писано да се не бжрза съ вжзстание-то, защото и Сжрбия щѣла да обяви война на Турция, та слѣдъ обявяване-то на тая война да се прогласи вжзстание-то веднага и въ петь-тѣ революционни окржжия,

понеже тогава турски-тѣ войски като щжтъ да сж распржснати, — въ Босна и Херцеговина, Черна-Гора и Сжрбия, — вжзстание-то, така, както е приготвено, ще да успѣе, па и цѣль свѣтъ ще да види, че всичкий бжлгарски народъ се е побунилъ противъ турска-та власть, а не само нѣколко хора, както досега е ставало това. Стефанъ Стамболовъ казалъ на Ил. Петдесетника, че най-кжсно до кадѣ 1-й Майя Сжрбия ще обяви война-та, за това да се не бжрза. И, дѣйствително, той е ималъ право, защото другояче щѣше да излѣзе работа-та, ако и петь-тѣ революционни окржжия едноврѣменно бихж се вжзбунтувале щомъ Сжрбия обяви война на Турция и тая послѣдня-та си распржсне войски-тѣ по разни страни. Не ще ни дума, че за башжбозуци-тѣ не се е ни помислювало. Но, както и да е, обстоятелства-та така се стекоха щото, както щемъ видимъ, вжзстание-то се прогласи прѣдиврѣменно. Работи-тѣ до толкова се туриха въ напрѣгнато положение, щото двѣ-тѣ скарани страни не щѣхж дори и да се срѣщатъ. Нѣкои захванаха пжкъ да загатватъ, че хилядникъ-тъ Бобековъ ужъ вземалъ мѣрки да испжди Бенковеки изъ Панагюрище, а въ случай, че тоя послѣдний не излѣзе, да го убиятъ. Бенковски и другаре-тѣ му бѣхж познати на главатаре-тѣ на панагюрски-тѣ сжзаклѣтници, ала не и на тия послѣдни-тѣ, между които едва-ли имаше нѣкой да е чулъ за тѣхъ, или да ги е видѣлъ, заради това никой не щѣше и да ги слуша за каквото и да бжде, слѣдователно, недоволни-тѣ можѣха да сторжтъ всичко въ вреда на Бенковски, или на другаре-тѣ му, обаче, за испжждание или убивание на тоя послѣдний, не е нито помислювано, нито пжкъ Бобековъ бѣше човѣкъ, който да приеме да свжрши такива работи. Бобековъ не бѣше ни поджлъ, ни злобенъ, ала не обичаше и никому да клати шапка; всѣкога открито говореше онова, което мислѣше, безъ никакви забикалки, безъ никакво стѣсняване, тогава когато Бенковски бѣше хитжръ, лукавъ, — едно мислѣше, друго говореше, трето вжршеше, — та и такжвъ трѣбваше да бжде. — Тука трѣбва да се спомене още, че Бенковски бѣше, който искаше да убива нѣкои отъ членове-тѣ на комитета, понеже му се не оставяха да ги води за носа, когато и както си ще; а пжкъ по едно врѣме му се поиска да затвори и Ванковъ въ единъ оборъ, безъ никакви причини, ала комитетъ-тъ не допустна.

ковски и другаре-тѣ му, скитници, на които дадохме по единъ револверъ, или пушка, милеятъ и раджтъ за освобождение-то на отечество то ни, казваха комисаре-тѣ, така и ние, които сме презрѣле и изоставиле всички-тѣ си работи, тжрговия-та си, безъ да мислимъ какво ще стане съ челедь-та ни, съ имота ни, съ сами-тѣ насъ, съ града, съ население-то, се грижимъ и радимъ за това, йоще повече като турци-тѣ насъ сж не угнетявале, не сж ни притѣснявале, не ни сж се намѣсвале, нито ни се намѣсватъ, въ общински-тѣ работи, та нема дори и защо да се бунтуваме противъ тѣхъ, ако не сме имале прѣдъ видъ освобождение-то отъ турска-та власть на цѣло-то ни отечество, на всички-тѣ ни еднородци, а тия (Бенковски и другаре-тѣ му) дошле тука на готово и искатъ да ни заповѣдватъ; щомъ избухне вжстание-то, ние щемъ да сме на топа на уста-та, а тия щжтъ да хванатъ по търнаци-тѣ . . . . . " Хора-та имаха право и, поради нетжрпимо-то поведѣние на Бенковски, който почти вече бѣше станалъ неограниченъ, самовластенъ заповѣдникъ, дори и нѣкои отъ най-близни-тѣ му захванаха да гледатъ на него съ недовѣрие. А пжкъ панагюрци, вжобще, сж хора, които дипъ необичаха да премжлчаватъ, когато би трѣбвало да се говори, па и да имъ заповѣдватъ такива нечути-невидѣни хора, които нематъ нищо въ Панагюрище, за да имъ е мило, да ги боли за него. Бобековъ знаеше всичко това, а Бенковски, макаръ и да се познаваше съ нѣкои панагюрци, той обаче не бѣше позналъ отблизо всички-тѣ хора, на които искаше да заповѣда и произволно да се распорѣжда съ тѣхъ; не се минуваше день да не даде поводъ за прѣпирни и скарвания. По едно врѣме той позна, че хора-та не гледатъ сега на него, както въ начало-то, та дори бѣ захваналъ да се бои да не би да посѣгне нѣкой на живота му; самъ той така бѣше се произнесжлъ прѣдъ Ванкова. Като се научи за това, комитетъ-тъ незабавно тури на расположение-то на Бенковски около петдесеть души стражаре и стотници-тѣ Ив. М. Хорчовъ и Манчо И. Майновъ; тоя послѣдний всѣкога се нахождаше при него и самъ той му приготовюваше кахве, което Бенковски много употрѣбяваше. Комитетъ-тъ стори това за да докаже на Бенковски, че никой не е помислювалъ да го убива, нѣщо, което всѣкога можеше да стане, обаче и той да не излѣзва изъ предѣли-тѣ на присвоени-тѣ си правѝ. Най-сѣтне, слѣдъ джлги прѣпирни и рас-

правяния, съ посрѣдство-то на З. Стояновъ недоразумѣния-та между комитета и Бенковски се уравниха.

Сжставена-та на Оборище комисия слѣдваше работа-та си. Въ едно отъ засѣдания-та си, тя утвжрди прието-то по начало рѣшение на сжбрание-то на Оборище — да се вжстане на пжрвий Майя, и сжстави вжззвание за вжстание-то; тя рѣши да се изгоржтъ нѣкои турски и бжлгарски градове и и села, мѣжду които Срѣдецъ, Т.-Пазарджикъ, Пловдивъ и Одринъ; Панагюрище и Копривщица да джржжтъ отбранително положение за да се запазатъ въ тѣхъ побѣгнали-тѣ отъ околни-тѣ села хора; да се скжсатъ телеграфни-тѣ жици и да се развали желѣзница-та въ четвжрто-то революционно окржжие; да се колжтъ противящи-тѣ се на вжстанници-тѣ, — биле тѣ турци, или бжлгаре, — безъ да се закачатъ жени-тѣ и дѣца-та; смжртно да се наказва всѣкой, който закача мирно-то турско население, и още други нѣкои такива. Това рѣшение на комисия-та се одобри отъ комитета.

Между това се разчу, че Даудъ, отъ село-то Стрѣлецъ, единъ отъ находящи-тѣ се при мюдюрина 4-5 души турци стражаре, запитвалъ дѣца-та низъ улици-тѣ да ли въ кжщи-тѣ имъ се лѣятъ ядра, като имъ показвалъ наглѣдно що е ядро (крушумъ), и бащи-тѣ или братя-та имъ хващатъ ли си често пушки-тѣ и пищове-тѣ. Тоя слухъ произведе лошаво впечатление между всички-тѣ сжзаклѣтници, а най-вече за това, че мюдюринътъ никога не е отварялъ дума за такова нѣщо прѣдъ *векиле-тѣ*, които редовно си вжршеха царска-та работа, безъ да имъ припятствува обстоятелство-то, че и тѣ сж членове на приготовителний бунтовнишки комитетъ; за мюдюрина тѣ бѣхж свѣтци и той никога неможеше да се сжмнѣва въ тѣхни-тѣ вѣрноподданнически чувства кжмъ султана. Единъ-тъ отъ тѣхъ, Кр. Ив. Гешановъ, при всичко че бѣше простодушенъ, всѣкога казваше, че нищо не знае и че нема никаква вѣсть за извѣстно обстоятелство, когато му не поноси, обаче другий Ф. С. Щжрбановъ, като че бѣше роденъ да бжде векилинъ; човѣкъ, който да разиграва турци-тѣ; той бѣше доста развитъ природно и знаеше гдѣ и какъ да говори, да убѣждава, а най-вече като знаеше по-добрѣ и турский езикъ, та умѣеше да разиграва не само панагюрский безкниженъ мюдюринъ, ами и татар-пазарджишкий каймакаминъ, и пловдивский мютесарифинъ, па, ако щете, и по-високи

турски службаше; на Щжрбанова много помагаше и това, че той така говорѣше съ турци-тѣ, — мюдюринъ-тъ и стражаре-тѣ му, — щото тѣ мислѣха, че той се шегува съ тѣхъ, та и многажди да имъ говорѣше нѣщо истинско, невѣрваха го, — съ други думи, не можѣше да се извади нѣщо положително изъ уста-та му. А пжкъ, както се каза и по-горѣ, мюдюринъ-тъ бѣше джлженъ да слуша векиле-тѣ; додѣто тѣ му не кажатъ нѣщо, той не може да вжрши нищо, макаръ и да вижда много нѣщо съ очи-тѣ си. Тая бѣше причина-та, дѣто тука свободно почти си дохаждаха и живѣяха пратенници-тѣ отъ Революционний Комитетъ; тѣ се намираха въ Панагюрище въ безопасно мѣсто, въ което немаше отъ кого да се страхуватъ. — По слѣдствие на споменжто-то запитване отъ стражарина Даудъ, всѣкой захвана да мисли, че нѣкой отъ главатаре-тѣ на сжзаклѣтници-тѣ, поради омраза кжмъ Бенковски, е обадилъ за сжзаклятие-то на *кетипина* (писаръ на мюдюрина) Шерифъ, който испжлняваше джлжность-та на мюдюрина (11), понеже тоя послѣдний отсжтствуваше. Обаче работа-та излѣзе другояче. Токо щомъ се растурило сжбрание-то на Оборище, както се узна напоконъ, Ненко Стояновъ Терзийски, представитель отъ село-то Балдйово, отишжлъ въ Т.-Пазарджикъ, та, чрѣзъ Али Гаванозоглу (12), обадилъ на власти-тѣ за всичко щото станало на тая мѣстность. По слѣдствие на това, било заповѣдано на мюдюрский намѣстникъ въ Панагюрище да узнае що се вжрши тука, да ли наистина се приготвюва вжзстание, да ли има нѣкои чужденци и не-

---

(11) Два-три дни, прѣди да стане сжбрание-то на Оборище, панагюрский мюдюринъ остави Панагюрище, та замина за родина-та си въ Цариградъ, въ отпускъ. Той бѣ единъ много добродушенъ човѣкъ; види се, че той е позналъ що се готви въ Панагюрище, за това е искалъ да отиде въ отпускъ, ала и никому нищо не е обадилъ. Когато го испращале векиле-тѣ и нѣкои отъ пжрвенци-тѣ, той имъ казалъ: „това щото вжршите, не е хубаво; не отива на добро; жално ще стане за васъ и за вашиѝ хубавъ градъ, ала азъ не искамъ да ви напакостѫ, защото сжмъ видѣлъ добро отъ васъ; Богъ да ви е на помощь!“ И, дѣйствително, за чудение е какъ тоя турчинъ не обади никждѣ и никому нищо за бунтовнишко-то приготвювание въ Панагюрище.

(12) За домородство-то *Гаванозоглу* е писано въ Кн. VI отъ Сборника на Мин. Нар. Просвѣщение, Наученъ Отдѣлъ, страници 381, 386, 414 и 415.

забавно да сжобщи. А пжкъ, за да научи нѣщо, мюдюрский намѣстникъ испратилъ стражаръ-тъ Даудъ да распитва дѣца-та що се работи у дома имъ. Сжщоврѣменно татар-пазарджишки-тѣ власти рѣшиле да испратжтъ въ Панагюрище единъ полицейски службашъ, Ахмедъ, който самъ лично, по таенъ начинъ, да узнае, да провѣри това що казвалъ Ненко. Такжвъ службашъ, Неджибъ, пловдивски-тѣ власти биле испратиле по-прѣди, за сжща-та цѣль, и въ Копривщица, понеже се научиле по-рано отъ нѣкой-си копривщенецъ, че въ това село се намиралъ Тодоръ Каблешковъ и че се приготовлювало вжзстание. — Бенковски е ималъ право, когато на Оборище не е опредѣлилъ деня, въ който ще се прогласи вжзстание-то; той като че е предвиждалъ, че между представители-тѣ щжтъ да се намѣратъ хора предатели, като балдйовченинъ-тъ Ненко Стояновъ Терзийски.

4.

Прогласяване на вжзстание-то. — Отиване на стотника Хорчовъ въ Стрѣлецъ. — Освѣтяване на знаме-то. — Бенковски излѣзва изъ Панагюрище. — Сбивания съ редовни-тѣ турски войски. — Павлѣзване на турски-тѣ редовни и передовни войски въ Панагюрище. — Обири, убивания и пожари. — Потушаване вжзстание-то.

Въ такова положение се намираха работи-тѣ, когато на 20-й априлий 1876 год. избухна вжзстание-то въ Панагюрище. Вечерь-та на 19-й спроти 20-й априлий, Бенковски и другаре-тѣ му бѣха въ кжща-та на Иванъ Д. Тутйовъ, богатъ човѣкъ, който тжргуваше съ аби, шаяци и чораше. При тѣхъ имаше и нѣкои отъ членове-тѣ на комитета за да рѣшжтъ кой отъ тия послѣдни-тѣ ще отиде на зарань-та съ Бенковски да обиколжтъ извѣстни села, — да видатъ що се вжрши. Рѣши се да отидатъ Петко Р. Мачовъ и Маринъ Д. Юруковъ (Шишковъ), като се опредѣлиха и стражаре-тѣ имъ. Половина-та отъ нощь-та бѣше минала, когато всички-тѣ сжбрани си отидоха да спжтъ. На зарань-та, по непредвидѣни случаи, тѣ не можаха да тржгнатъ, та оставиха пжтуване-то си за

вечерь-та. Обаче въ тоя день, на 20 й априлий слѣдъ пладнѣ, пристигна вѣстоносецъ отъ Копривщица съ писмо отъ Каблешкова до панагюрский комитетъ. Съ писмото си Каблешковъ извѣстяваше на комитета, че Неджибъ, горѣказаний полицейски службашъ, прѣди единъ день пристигналъ отъ Пловдивъ въ Копривщица и като поискалъ да го (Каблешкова) хване съ още други нѣкои хора, той, Каблешковъ, вжзъ основание на рѣшение-то отъ Оборище, сжбралъ нѣколко души, убилъ мюдюринъ-тъ и нѣколко полицейски стражаре, а всички-тѣ други турци побѣгнале. Вѣстоносецъ-тъ сжобщи устно, че, заедно съ побѣгнали-тѣ турци, побѣгналъ и Неджибъ за Пловдивъ, прѣзъ Клисура. Слѣдъ получване-то на писмо-то, сж браха се всички-тѣ членове на комитета и отидоха при Бенковски и другаре-тѣ му, та имъ сжобщиха за станало-то. Бенковски взе писмо-то, прочете го, позамисли се, па испрати да викатъ Бобекова и извика: *бунтъ!* Комитетски-тѣ членове се опитаха да се почака поне 4-5 дни, додѣто пристигнатъ оржжия-та отъ Цариградъ, па да могжтъ да се поприготватъ, както трѣбва, и тѣ и население-то, защото хора-та още не сж успѣле да си прибержтъ и скриятъ поне покжщнини-тѣ, а пжкъ ако турци-тѣ навлѣзатъ въ града, всичко щжтъ да ограбатъ. Бенковски не обжрна никакво внимание на искание-то имъ, нъ само викаше: *бунтъ! всѣкой да се вжоржжава!* Сжщоврѣменно Ванковъ изгжрмя съ пушка-та си; него послѣдва стотникъ-тъ И. Хорчовъ, па и нѣкои отъ стражаре-тѣ, опредѣлени да се намиратъ на расположение-то на Бенковски. Въ това врѣме пристигна и попъ-Груйо отъ Баня, който веднага извади изъ подъ джубе-то си два кремикови пищове и изгжрмя съ тѣхъ, па захвана да си засуква вжси-тѣ и да се заканва на турци-тѣ, на „тия прокляти агаряне". Поради пушкания-та, дворъ-тъ на Иванъ Д. Тутйовъ се напжлни съ свѣтъ; всѣкой се чудеше и глѣдаше на непознати-тѣ личности (Бенковски и другаре-тѣ му); хора-та се чудѣха какви сж тѣ, отъ гдѣ сж дошле, та сж захванале да пушкатъ въ двора на тоя миренъ човѣкъ, единъ отъ ония на пржсте броени панагюрци, у които макаръ и да би се намирало оржжие, не обичатъ да го хващатъ. За да се махне навалица-та, Бенковски извика кжмъ всички-тѣ присжтствуижци да се готвжтъ, защото ще се прогласи вжстание-то, което съ нетжрпѣние очакваше. Дойде и Бобековъ, комуто Иванъ В. Соколовъ сжоб-

щилъ за станало-то и че го вика Бенковски. Тоя послѣдний, като никога, съ жаловити очи поглѣдна на Бобекова, пригжрна го, цѣлуна го, па му каза да свика стотници-тѣ за да имъ заповѣда да приготвюватъ и вжоржжаватъ чети-тѣ си, защото ще се обяви вжстание-то още въ сжщий день. На това Бобековъ му вжзрази: „Що мислишъ? защо толкова бжрзашъ? нали знаешъ, че бжрза-та кучка слѣпи ги ражда; ами гдѣ ни е оржжие-то?“, обаче Бенковски нищо не отговори. Навалица-та, комитетски-тѣ членове и стражаре-тѣ излѣзоха та отидоха да се приготвюватъ. Подиръ това, като се размѣниха тайно нѣколко думи между Бенковски и Бобековъ, отиде си и тоя послѣдний. Низъ цѣлий градъ пушки-тѣ бѣхж вече загжрмеле, хора-та вече бѣхж прѣтжрпнале; тѣ бѣхж забравиле кжщи, покжщнини, магазии, дукяни, стоки, многобройни стада дрѣбенъ и еджръ добитакъ; всѣкой почти се вжоржжаваше, или бѣ се вжоржжилъ, когато около черковно врѣме (3 $^1/_2$ часа слѣдъ обѣдъ), черковни-тѣ клепала закленаха и камбани-тѣ забиха; около конака (управителний домъ и мѣстоживѣлище на мюдюрина и на турски-тѣ стражаре), пушки загжрмяха, а напоконъ и на чаршия-та (тжржище-то, пазарище-то, — една голѣма площадь); всички-тѣ дукяни, магазии и работилници се затвориха; всѣкой отъ сжзаклѣтници-тѣ бжрзаше кжмъ чаршия-та, облѣченъ въ бунтовнишки-тѣ си дрѣхи и вжоржженъ, а жени-тѣ бѣхж захванале да си честитяватъ царство. Слѣдъ малко и Бенковски съ другаре-тѣ си Ванковъ и Икономовъ, членове-тѣ на приготовителний комитетъ, членове-тѣ на комисия-та, избрана на Оборище, съ главний си писаръ З. Стояновъ, хилядникъ-тъ Бобековъ и много вжстанници, предвождани отъ десетници-тѣ и стотници-тѣ си, пристигнаха на чаршия-та. Членове-тѣ на комитета, хилядникъ-тъ и повечето отъ стотници-тѣ бѣхж облѣчени съ нарочно приготвени бунтовнишки дрѣхи. Дрѣхи-тѣ на Бенковски, приготвени тоже въ Панагюрище, по хубость-та и по богати-тѣ нашивки, надминуваха ония на всички-тѣ други. Гугли-тѣ на всички-тѣ голѣмци бѣхж украсени съ левове, които тукашни-тѣ златаре бѣхж излѣяле отъ злато, срѣбро, или мѣдъ. Главатаре-тѣ бѣхж вжоржжени и съ хубави оржжия. За всичко това всѣкой харчеше свои собствени пари (13). Почти цѣлий градъ бѣше

(13) Цѣло-то военно облѣкло на Бенковски се приготви и заплати

се сжбралъ на чаршия-та, когато Бенковски издигна едно хубаво знаме отъ зеленъ платъ, ушитъ на него златенъ левъ, стжпилъ вжзъ полумѣсеца, понеже главно-то знаме още не бѣ приготвено, па извика: *вжзстание*! *вжзстание*! Слѣдъ това Бобековъ съ конь тржгна низъ града да повтаря сжщитѣ думи.

Случайно находящи-тѣ се въ Панагюрище по работа-та си нѣколко турци, както и двама, които привечеръ пристигнаха въ една кола, бидоха убити отъ навалица-та и гжрмежъ-тъ отъ пушки-тѣ не преставаше; убиха и трима отъ турски-тѣ стражаре на конака, подъ предлогъ, че биле пушкале вжзъ навалица-та. — Ето до колко се запази постановено-то отъ комисия-та рѣше ие, спорѣдъ което не трѣбва да се закача мирно-то турско население! — Нѣкои отъ вжзстаници-тѣ побжрзаха та се комкаха отъ кржвь-та на убити-тѣ, за да ги сабля не сѣче и ядро не лови, както нѣкога-си хайдуци-тѣ на Благовѣщъ чинеха така, когато излѣзваха по гори-тѣ. Макаръ, че всѣкой въ Панагюрище знае тоя обичай, ала сега за това най-напрѣдъ даде примѣръ стотникъ-тъ Павелъ Хаджи-Симеоновъ. Слѣдъ като се убиха турци-тѣ, за да се не повтори пакъ такова нѣщо, комитетъ-тъ се распорѣди да се хванатъ и затворатъ въ една кжща колкото турци бихж се намѣриле, или бихж дошле въ Панагюрище, включително съ намѣстника на мюдюрина и останали-тѣ не убити стражаре, па се тури и стража да ги пази, — да ги не нападнатъ нѣкои отъ бунтовници-тѣ, та да ги убиятъ.

отъ приготовителний комитетъ, който се грижѣше и за всички-тѣ му потрѣби. Комитетъ-тъ даде на Бенковски и една хубава сабя, единъ американски револверъ и една пушка винчестеръ, а на Ванковъ и Икономовъ — само по единъ револверъ и по една сабля. Тия бѣхж отъ оржжия-та, които Ив. Ст. Джуджовъ бѣше донесжлъ по-прѣди отъ Цариградъ и които, като не достигнаха, той биде испратенъ вторий пжть да купува още, както се каза на страница 15. Оржжия-та, които се донесоха пжрвий пжть, се расподѣлиха между членове-тѣ на комитета, стотници-тѣ и десетници-тѣ; всѣкой си заплати стойность-та на оржжие-то, което бѣ взелъ. Когато тржгна вторий пжть, на 19-й априлий, за Цариградъ да купува оржжия, понеже се мислѣше, че има още врѣме до 1-й майя, съ Ив. С. Джуджовъ отиде и Антонъ Балтовъ, когото клисурски-тѣ сжзаклѣтници испратиха за сжща-та цѣль.

Подиръ това, по искание-то на нѣкои отъ членове-тѣ на комисия-та, избрана на Оборище, за да се намѣратъ въ родни-тѣ си мѣста, когато ще се провъзгласи и тамъ възстание-то, стана распорѣждание да си отидатъ представители-тѣ отъ Петричъ и Копривщица, а именно: Нено Лудчовъ Гуговъ и Найденъ Попъ-Стояновъ. Съ тоя послѣдний си тръгна за Копривщица и вѣстоносецъ-тъ, който бѣше пристигналъ тука около обѣдъ, та донесе писмо-то отъ Каблешкова. На Гугова се поръча да обади още сущий день на жители-тѣ къ села-та Мечка, Поибрене и Петричъ да възстанатъ. Сущоврѣменно и попъ Груйо замина за село-то си Баня съ сища-та цѣль, па и да понареди попадия-та, овчере-тѣ и ратае-тѣ си що да вършатъ, та пакъ ще да дойде, — като че безъ него не биваше!

Додѣто ставаше горѣказанно-то, брациговский представитель Василъ Петлешковъ бѣше подписалъ, колкото имаше приготвени преписи отъ въззвание-то за възстание-то, та въ сущий день се испратиха на всѣкадѣ въ четвърто-то революционно окръжие, па и въ нѣкои мѣста на други-тѣ революционни окръжия. Това въззвание (прокламация) бѣше сучинено тоже отъ комисия-та, избрана на Оборище.

Бобековъ се завърна на чаршия-та и, откакъ поздрави войнишки Бенковски и напоконъ стотници-тѣ, заповѣда на тия послѣдни-тѣ да наредятъ войници-тѣ, като се отдѣлятъ конници тѣ отъ пѣшаци-тѣ. Първи-тѣ бѣхя около 50-60 души, а втори-тѣ около 500 души. Той имъ обади, че, както вече сж видѣле и чуле, възстание-то се прогласи и за това ги поздравява и че тѣ, заедно съ него и другаре-тѣ имъ, които тежрва щятъ да пристигнатъ, трѣбва да се заклятъ, че юнашки щятъ да се биятъ и да умрятъ за освобождение-то на отечество-то. И военачалници-тѣ и ратници-тѣ се заклѣха подъ знаме-то. Слѣдъ като имъ каза още нѣколко насжрдчителни думи, Бобековъ нареди стотници-тѣ що щятъ да сторятъ прѣзъ нощь-та за пазение то на града, па дойде при Бенковски, който бѣше заобиколенъ отъ членове-тѣ на комитета и отъ ония на комисия-та, колкото бѣхя останале. Тука на-крака се рѣши щото комитетъ-тъ и комисия-та да се сждинятъ заедно да работятъ, подъ название *Воененъ Сжвѣтъ*, който да ржководи и управлява всички-тѣ работи на възстание-то. Часъ-тъ бѣше около 9-10, когато виновници-тѣ на

вжстание-то се разотидоха, а слѣдъ тѣхъ и ония отъ присжтствуващи-тѣ, които не бѣхж си отишле по-рано. Така се свжрши 20-й Априлий 1876 год. въ Панагюрище; по такъвъ начинъ се провжзгласи въ тоя день панагюрско-то вжстание, което напоконъ се распространи въ по-голѣма-та часть на Срѣдна-Гора и на много други мѣста въ Тракия и Мизия.

На другий день, 21-й Априлий, Военний Сжвѣтъ се сжбра; Бенковски и Бобековъ пакъ бѣхж захванале да се каратъ и прѣпиратъ, ала на всички-тѣ се отвлѣче внимание-то, когато видѣха че иде попъ-Груйо, джржащецъ въ ржка-та си голъ ятаганъ и псува турска-та вѣра. Той минала-та вечерь пристигналъ въ село-то си (Баня, около 7-8 километри на юго-западъ отъ Панагюрище), наредилъ си домашни-тѣ работи, наредилъ и сжселене-тѣ си що да вжршатъ, па дошжлъ да види и тука що се вжрши, що става, защото, когато отивалъ на село-то си, срѣщналъ кадѣ мѣстность-та Богородица, на-близо до Панагюрище, „*онова куче Ахмедъ*“, горѣспоменжтий татар-пазарджишки полицейски службашъ, който, съ десетина души турски стражаре, идѣлъ тука, въ слѣдъ малко, безъ да влѣзватъ въ Панагюрище, вжрнале се; тѣ стигнале и заминале попъ-Груйо. Попъ-тъ се сторилъ прѣдъ тѣхъ, — и насрѣщание и на врѫщание, — че пиянъ ѣзди коня си, та дрѣме на него и се клати, като че ще да падне. Попъ-Груйо прѣдполага, че Ахмедъ се уплашилъ като чулъ гжрмение-то на пушки-тѣ, за това се вжрналъ. (Тоя попъ въ всичко бѣше много смѣшенъ; той бѣ си набжкалъ въ поеса три-четири разни видове пищове, а пжкъ единъ ятаганъ бѣ обѣсилъ на плѣщи-тѣ си, прѣзъ рамо-то, вжрзанъ съ гайтанъ, като сабля; Бенковски само съ него се шегуваше). Подиръ това Бенковски покани дѣдо попъ да сѣдне и допустна го да вземе участие въ разисквания-та, макаръ и да се не щѣше на други-тѣ членове на сжвѣта да се мѣси и попъ-Гурйо въ работи-тѣ. Обаче, съ посрѣдство-то на тоя послѣдний, който захвана да псува и Бобекова и Бенковски и да ги кара да си цѣлуватъ ржка, та да се опростжтъ, прѣпирни-тѣ прѣстанаха и, слѣдъ кратко разисквание, недоразумѣния-та се обясниха и уравниха. Тия карания бѣха вжзникнале относително наставления-та, които трѣбва да се дадѫтъ на пратенници-тѣ, пристигнале въ тоя день отъ нѣкои села, и настояване-то на Бобекова да заминатъ Икономовъ и Ванковъ за мѣста-та си,

па още и за това, че, безъ да сжобщи на членове-тѣ отъ Сжвѣта, Бенковски взелъ отъ сжвѣтника Найденъ Ст. Дриновъ всичка-та преписка, която панагюрский комитетъ е ималъ съ други-тѣ комитети, както и протоколи-тѣ на комисия-та, избрана на Оборище. На пратенници-тѣ се каза да заведжтъ въ гора-та жени-тѣ, дѣца-та и всички-тѣ неспособни да носжтъ оржжие, или, ако се може, да ги испрататъ тука и въ Копривщица; мжже-тѣ незабавно да вжзстанатъ; ония отъ малки-тѣ села, ако не могжтъ да противостоятъ сами на турци-тѣ, да се присжединяватъ съ вжзстанници-тѣ отъ голѣми-тѣ села; когато нѣкое село поиска помощь отъ друго, незабавно да му се испраща и вѣстоносци-тѣ постоянно да извѣстяватъ на Военний Сжвѣтъ въ Панагюрище за вжрвежа на работи-тѣ. Въ сжщий день, прѣзъ Копривщица, заминаха Икономовъ за Старо-Ново-Село и Ванковъ за Карлово, обаче, както щемъ видимъ по-сѣтне, тѣ и двама-та се спрѣле въ Клисура; не могле да стигнатъ до мѣста-та си, — Карлово и Старо-Ново-Село. Колкото пжкъ за преписка-та и, вжобще за всички-тѣ книжя на комитета, Бенковски каза, че никого не вѣрва, никому не ще да ги остави, за да не влѣзатъ въ турски ржцѣ, и заджржя всичко; другояче трѣбваше да стане убийство — Сжвѣтъ-тъ. рѣши да се нападне на турци-тѣ въ близно-то село Стрѣлецъ (Стрѣлча), тжй като тия турци сж много пакостиле на панагюрци и копривщене, па да не би и сега да нападнатъ на бжлгаре-тѣ въ това село. За тоя походъ се назначи стотникъ-тъ Иванъ Мар. Хорчовъ съ чета-та си; испрати се заповѣдь въ Копривщица да тржгне и отъ тамъ една чета за казанно-то село; Хорчовъ тржгна на другий день. За да не повтарямъ на друго мѣсто, щж кажж, че, съ сжстояща-та му се около стотина души чета, Хорчовъ благополучно свжрши работа-та си. Копривщенска-та чета, подъ предводителство-то на Найденъ Попъ-Стояновъ, която пристигнала прѣди панагюрска-та, била нападната не само отъ стрѣлецки-тѣ турци, ами и отъ турци-тѣ на село Османово, които дошле на помощь на пжрви-тѣ, и почти я разбиле, та се разбѣгала и забравила знаме-то си край Стрѣлецъ, побито въ единъ плетъ, при оброчище-то Св. Георги, отъ гдѣто го взелъ единъ османовски турчинъ. Хорчовъ отнелъ знаме-то, чета-та му много турци убила, опустошила и прѣобжрнала на прахъ и пепелъ повечето турски кжщи въ

стигнаха турски-тѣ войски, да си отвжрнатъ двойно и тройно на сжселени-тѣ си бжлгаре. На 24-й Априлий, привечеръ, И. Хорчовъ се вжрна отъ Стрѣлецъ, побѣдитель; той прѣминалъ съ знаме-то прѣзъ Копривщица, заедно съ чета-та си и нѣколко стрѣлецки бунтовници; когато доближи до Панагюрище, нѣкои отъ членове-тѣ на Сжвѣта и мнозина други хора излѣзоха да го посрѣщнатъ. Тука трѣбва да се каже, че и стрѣлецки-тѣ турци, които се биле скрили въ джамия-та си, та прѣзъ прозорци,тѣ ѝ пушкале, упушнале двама отъ Хорчовитѣ момчета, — Малей Станйовъ и Георги М. Грозданов, които сж най-много нападале. — Въ сжщо-то си засѣдание, Сжвѣтъ-тъ назначи татар-пазарджишкий представитель Ив. В. Соколовъ за главенъ пазачъ и заповѣдникъ (командатинъ) на града, тжй като той неможа вече да се вжрне въ Татаръ-Пазарджикъ, а Петръ Ил. Братковъ — за главенъ распорѣдитель на храни-тѣ и оржжия-та. Надвечеръ, придруженъ отъ П. Р. Мачовъ, М. Д. Юруковъ, Д-ръ Василъ Соколски, членове на Военний Сжвѣтъ, отъ писари-тѣ З. Стояновъ и Тома Георгйовъ, както и съ около 40 души ратници, Бенковски замина за нѣкои близни села за да види що се вжрши. Игуменъ-тъ на Калугеровский Монастиръ, дѣдо Кирилъ, тржгна за Бѣлово, — да вжзбунтува тамошно-то население. Приготвени и добрѣ вжоружени ратници се сжбраха около 800 души. — Въ тоя день пристигнаха тука и около 1500 души мжже, жени и дѣца отъ села-та Попинци, Калагларе, Елшица, Кюпелия, Ферезлия, Хайваджикъ и Стрѣлецъ; между мжже-тѣ имаше около 300 души просто вжоружени.

Макаръ, по распорѣждание-то на приготовителний комитетъ, и да бѣше се захванало приготвювание-то на укрѣпления-та и обкопи-тѣ около града, но послѣ нарочно се вжзложи на Ив. В. Соколовъ да довжрши тая работа. Тоя послѣдний дѣятелно се захвана за работа-та си. Освѣнъ вжоружената му чета, въ негова-та работа участвуваха още много хора, които не бѣхж се снабдиле съ оржжие, или бѣхж негодни да ратуватъ. Въ тия копаче имаше дори жени, моми, па и старци, които бѣхж дошле що-годѣ да помогнатъ, и то не само отъ Панагюрище, ами и отъ надошли-тѣ и дохождажщи-тѣ тука жители отъ десетина малки околни села, между които бѣхж и ония отъ Баня, попъ-Груйово-то село, и Стрѣлецъ, въ което се испрати Ив. Хорчовъ да истрѣби турци-тѣ. До

колкото му бѣ вжзможно, Соколовъ укрѣпи мѣстности-тѣ на Свети Никола, Гжзяновъ-долъ, Саржяръ, Каменица и Кукла, особенно пжрви-тѣ двѣ; на златишкий и стрѣлецкий пжтища, се не правиха обкопи, понеже тука вече помагаше гора-та; и безъ обкопи ратници-тѣ можѣха отъ запазени мѣста да пушкатъ вжзъ неприятеля, кога иде откжмъ Стрѣлецъ, или Златица.

Стотници-тѣ съ чети-тѣ си отидоха на опредѣлени-тѣ имъ мѣста да пазатъ града, за да не влѣзатъ турци-тѣ въ него. Спорѣдъ важность-та на мѣстоположения-та, негдѣ се испратиха по-много, негдѣ по-малко хора. Поради важность-та на мѣсто-то и като знаяха, по прѣдание, че нѣкога-си татаре-тѣ сж нахлувале тадѣва откжмъ Стрѣлецъ и че, въ врѣме-то на завоевание-то, турци-тѣ пакъ откжмъ Стрѣлецъ сж нападнале на Панагюрище, Военний Сжвѣтъ рѣши и вжзложи на Иванъ В. Соколовъ, като най-опитенъ, да пази стрѣлецкий пжть, макаръ по-прѣди и да се мислѣше да пази т.-пазарджишкий; негова-та чета се намножи съ триста души, като му се назначиха за другаре и стотници-тѣ Кржстйо Хаджи-Томйовъ, Стоянъ П. Пжковъ и Никола Хаджи-Георгйовъ, па, въ случай на нужда, да му се испрати още помощь. Така и стана, както щемъ видимъ по-сѣтне. Пазение то на татар-пазарджишкий пжть при вжрха Св. Никола, на Саржяръ при Попинска-та пжтека и на Гжзяновъ-долъ, въ земище-то на село Бжта, златишкий пжть, на мѣстность-та Медетъ и меченский пжть се повѣри на стотници-тѣ Павелъ Хаджи-Симеоновъ, Дѣлчо Цоловъ, Радъ Ив. Тусчийски, Илия Ил. Петдесетника, М. Ив. Манйовъ, Ст. Тропчовъ, Илия Я. Делибалтовъ и Радъ Г. Джуновъ, ала напоконъ тоя послѣдний замина съ Бенковски. Стотникъ-тъ Ив. Хорчовъ и чета-та му, които бѣхж още въ Стрѣлецъ, и около 40-50 конници се оставиха за стража и прислужници на Военний Сжвѣтъ.

Въ дворове-тѣ на мжжко-то и женско-то училища, на които по-прѣди въ сгради-тѣ живѣяха ратници-тѣ, бѣхж наредени по нѣколко казане (голѣми котли), та жени-тѣ готвеха гостби за тия послѣдни-тѣ. За ратници-тѣ на по-далечни-тѣ мѣстности се готвеше на сами-тѣ мѣста. Распорѣдитель-тъ П. И. Братковъ купуваше, приемаше и се распорѣждаше да се раздаватъ на ония отъ ратници-тѣ, които не сж могле да си доставжтъ сами, оржжия и най-необходими-тѣ

нѣща за единъ войникъ, а храна-та: хлѣбъ, печени агнета и ярета, или другояче готвени, и чорба отъ дробове-тѣ имъ, се раздаваше изобилно на ратници-тѣ, безъ разлика на богатъ и сиромахъ. Всички-тѣ тия нѣща се доставяха съ доброволни-тѣ пожжртвувания на панагюрски-тѣ имотни хора и съ заеми-тѣ, които дадоха не само тѣ, ами и сжществувавши-тѣ тогава дружества, както се каза и по-прѣди, безъ да се взе насилственно отъ нѣкого що-годѣ. За прѣнасяние храни-тѣ и други-тѣ необходими нѣща на ратници-тѣ, распорѣдитель-тъ назначи особенни хора, които, съ конье, на обѣдъ и вечеръ всѣкидневно имъ носѣха на мѣста-та всички-тѣ потрѣбности.

Кжсно вечерь-та, на 22-й Априлий, Бенковски съ дружина-та си се завжрнаха въ Панагюрище отъ заобиколка-та, която бѣхж отишле да направатъ въ нѣкои близни села и да виджтъ що се вжрши. Той доведе и около 200 души вжоржжени селени, отъ които стотина души на 23-й вечерь-та пакъ тржгнаха съ него, както щемъ видимъ по-сѣтне, а нѣкои се вжрнаха въ села-та си Мечка, Поибрене, Лѣсичово, Мухово и Елшица. Сега Бенковски слѣзе въ Хаджи-Лукова-та кжща, въ която засѣдавзше Военний Сжвѣтъ. Понеже знаме-то вече бѣше готово, рѣши се да се освѣти на зарань-та, 23-й Априлий, на Гергйовъ-день. Копринений платъ за знаме-то бѣше донесжлъ Иванъ С. Джуджовъ отъ Пловдивъ; купилъ бѣше го за деветь турски лири (204 л. 30 ст. зл.), заедно съ сжрмата, отъ която се уши левъ-тъ. То се скрои въ кжща-та на тоя послѣдний; левъ-тъ и полумѣсецъ-тъ нарисува Стоянъ Баненеца. Възложи се на учителка-та Райкя попъ-Георгйова да ушие знаме-то, на която помагаха до-негдѣ Иваница Джуджова и Захарийца Койчова. Най-напрѣдъ знаме-то се работи у Джуджови, напоконъ у Койчови, послѣ у Нейчови и най-сѣтне Райкя го занесе у тѣхъ, та го свжрши. Знаме-то бѣше съ двѣ лица: отъ една-та страна тжмночервено, а отъ друга-та — тжмнозелено, съ златенъ левъ, стжпилъ вжзъ полумѣсечина-та, ушиенъ отъ златна сжрма, съ надписъ: „свобода или смжрть“. Левъ-тъ, полумѣсечина-та и надписа бѣхж така ушити, та и отъ двѣ-тѣ страни се виждаха, — имаха двѣ лица.

На зарань-та, слѣдъ като пустнаха черкови-тѣ, много народъ надойде въ Хаджи-Лукова-та кжща, защото „щѣлъ да се освѣтява байряка, който ушила Райкя“. Въ тая голѣма и хубава кжща, около единъ столъ, възъ който бѣше турено

знаме-то, бѣхж се наредиле воевода-та Бенковски, хилядникъ-тъ Бобековъ, нѣкои отъ стотници-тѣ, членове-тѣ на военний Сжвѣтъ, всички-тѣ облѣчени въ военни-тѣ си дрѣхи, панагюрски-тѣ и находящи-тѣ се тука отъ села-та свещенници, между които и попъ-Груйо на пжрво мѣсто, тоже всички-тѣ облѣчени въ свещеннически-тѣ си одѣжди, както и много народъ, — мжже и жени. Сдѣдъ като попове-тѣ четоха нѣкои молитви и се свжрши осветяване-то на знаме-то, казаха се, по случай на обряда, и нѣколко рѣчи, които се посрѣщаха отъ присжтствуящи-тѣ съ викове: Да живѣе Бжлгария! Да живѣе Бенковски! да живѣе Сжвѣта! (Тогава хора-та не знаяха да викатъ урра), а пжкъ попъ-Груйо благославяше съ двѣ-тѣ си ржцѣ и бжбреше нѣкакви молитви. Бобековъ отговори: да живѣятъ всички-тѣ ратници! да живѣе цѣло-то четвжрто революционно окржжие! . . . . . Бобековъ щѣше да продлжава още, ала Бенковски като го прѣкжсна съ думи-тѣ: „заедно съ шпионе-тѣ и съ кржстени-тѣ турци“, той спрѣ и поиска обяснения. Бенковски му каза да поиска такива отъ татар-пазарджишкий каймакаминъ и отъ пловдивский мютесарифинъ. Бобековъ остана неудовлетворенъ, нъ замжлча, защото всички вече знаяха, че Бенковски е себѣлюбецъ човѣкъ, че той не иска за никого другиго, освѣнъ за него, да се знае, да се чуе, да се слуша. Но сега, може да се допустне, че Бенковски имаше право, ако се взематъ въ сжображение слѣдуящи-тѣ обстоятелства: че нѣкои копривщенци и панагюрци сж обадиле на пловдивски-тѣ и татар-пазарджишки-тѣ власти за сжзаклятия-та въ Копривщица и Панагюрище, та за това е билъ испратенъ Неджибъ въ пжрво-то село, а напоконъ, както вече видѣхме, спорѣдъ попъ-Груйово-то казвание, и въ Панагюрище идѣлъ Ахмедъ, ала се вжрналъ. Едвамъ слѣдъ потушавание-то на вжзстание-то се узна, както се каза по-горѣ, че балдйовский представитель на Оборище е обадилъ на татар-пазарджишки-тѣ власти за всичко що е станало на тая мѣстность и що се вжрши въ Панагюрище, а панагюрецъ нищо не е обаждалъ. Не се минаха 10-15 минути, Бенковски и Бобековъ пакъ се скараха, защото, слѣдъ като се освѣти знаме-то и се прикова на нарочно приготвений за това пржтъ, пжрвий поиска да го пренесе тржжественно прѣзъ главна-та улица на града учителка-та Райкя, която го е ушила. Не само Бобековъ позеленя отъ ядъ, ами и всички-тѣ членове на Сжвѣта не

одобриха искание-то на Бенковски, — за да носи мома-та знаме-то. Бобековъ дори извика, че нема да допустне такова нѣщо; ала немаше кой да го слуша; Бобековъ и членове-тѣ на Сжвѣта говориха на Бенковски, че никакъ си нема мѣсто-то да се намѣсватъ жени въ военни работи и че въ даденний случай трѣбва да се мисли за много по-важни работи, обаче той, Бенковски, не щѣше никого да слуша. На всѣкого отъ дѣйци-тѣ бѣхж вече дотегнале произволи-тѣ на Бенковски, та сега никой отъ членове-тѣ на Военний Сжвѣтъ не щя да участвува въ смѣшно-то тжржество, въ което попъ-Груйо, облѣченъ съ черковни одѣжди, ѣздеше на конь, джржеше кржстъ съ една ржка и юзда-та на коня си, а съ друга-та вжртѣше голъ ятаганъ и псуваше „прокляти невѣрни агаряни". Ето какъ стана пренасяние-то на знаме-то: най-напрѣдъ вжрвѣха десетина души конници, на конье; подиръ тѣхъ идѣше Райкя, вжсѣднала на конь, който водѣха двама ратници, а тя съ двѣ-тѣ си ржцѣ джржѣше знаме-то и, най-сѣтне, много народъ: мжже, жени и дѣца, които пѣяха. Бенковски, съ най-хубави-тѣ си войнишки дрѣхи, вжсѣдналъ на конь, вжрвеше отъ дѣсна-та страна, у-спорѣдъ на знаме-то. Улица-та, прѣзъ която минуваше шествие-то, бѣше препжлнена съ народъ: едни честитяваха, други викаха да живѣе, а трети молитствуваха да се постигнатъ добри сѣтнини и дано Богъ всичко на добро да искара. Това излишно и безцѣлно шествие, Райкя вжсѣднала на конь да носи знаме-то, по настоятелно-то искание на Бенковски, напоконъ стана много скжпо и за попъ-Груйо и за сама-та Райкя, безъ да е тя щогодѣ виновата за това, защото, когато турци-тѣ навлѣзоха въ Панагюрище и освободиха затворени-тѣ 17 души турци, за които се спомена по-прѣди и които се джржеха въ една кжща, по край която мина шествие-то, та видѣха че мома носи знаме-то и прѣдъ нея попъ-Груйо на конь съ голъ ножъ и кржстъ, тѣ, затворени-тѣ, веднага обадиха за това на Хафжзъ паша. Заробени-тѣ не познаваха Райкя, ала тѣ познаваха попъ-Груйо, който, макаръ и да му се говорѝ да ги не задѣва, ходѣше при тѣхъ да ги насилва да цѣлуватъ кржста му и да ѣджтъ сланина. Тука трѣбва да се каже, че распорѣдитель-тъ на храна-та всѣкой день испращаще хлѣбъ, чорба, печено агнешко мѣсо и тютюнъ на затворени-тѣ, та бѣхж доволни; тѣ немаше за нищо да се оплакватъ, ако имъ не доса-

ждаше попъ-Груйо, който свободно и въ всѣко врѣме влѣзваше при тѣхъ; еднаждъ ги принуждавалъ и да ги покржсти (14). Макаръ и да бѣше заповѣдано на стражаре-тѣ да не пущатъ никого при затворници-тѣ, тѣ си помислиле, че на попъ-Груйо, който се навжрта все около Бенковски, йоще повечъ като попъ, може да се допустне да влази при тѣхъ. Отпаке се завжрна шествие-то отъ обиколка-та низъ града и знамето се донесе въ споменжта-та Хаджи-Лукова кжща, въ който засѣдаваше Сжвѣта, по заповѣдь на Бенковски, то се тури надъ пжтна-та вратня на сжща-та кжща, гдѣто бѣше до навлѣзвание-то на турци-тѣ въ Панагюрище. Когато турци-тѣ навлѣзоха тука, кжрджалийци-тѣ (турски нередовни войници отъ хасковско-то окржжие) го вдигнаха и отнесоха съ себѣ-си; тѣ съ голѣмо тржжество занесле знаме-то въ Хасково, гдѣто се пазило въ тамошний конакъ до завземание-то на тои градъ отъ руски-тѣ войски (прѣзъ мѣсецъ Януарий 1878 год.), когато конакъ-тъ билъ запаленъ и то изгорѣло; — други увѣряватъ, че прѣди да пристигнатъ русски-тѣ войски въ тоя градъ, турци-тѣ, заедно съ званични-тѣ книжя и други джржавни нѣща, испратиле и панагюрско-то знаме въ Цариградъ. — Щомъ видѣлъ, че навлѣзватъ вече турцитѣ въ Панагюрище, Ф. Ст. Щжрбановъ, членъ на Привремѣнно-то Правителство, заповѣдалъ да се вдигне знаме-то и да се скрие негдѣ, ала хората го не разбрале; тѣ помислиле, че нема нужда да се вдига, защото е вдигнато и оставиле го да си се развѣва, както го заварили турци-тѣ.

Подиръ това, Бенковски предложи на Сжвѣта да му опредѣли една чета, съ която да обикаля по-голѣми-тѣ села

---

(14) Между затворени-тѣ, или по право, запазени-тѣ, 17 турци, освѣнъ мюдюрский намѣстникъ, имаше и една турчинка, която бѣше въ особна стая и на която бѣше отредена една жена да ѝ слугува, а пакъ попъ Груйо единъ день се вмѣкналъ и въ стая-та на турчинка-та. Тая послѣдня-та изкикала и слугиня-та, която отишла при нея, заварила дѣдо попъ Груйо, че питалъ турчинка-та нѣщо ѝ са черпеки вестя-тѣ на прасти-тѣ на ракѣ-тѣ. Турчинка-та не му отговорила и се покрила, а слугиня-та му казала, че зло си не отиде, ще да прати да обадятъ на Бобенова, да го пита що дира при жена-та. Попъ Груйо си отишалъ. Неколкомъ стаки казо, че попъ Груйо до тоя день не видѣлъ и не знаелъ какво турчинка-тѣ, но жѣрженоѣдѣнъ обичай си бождисвалъ вестя-тѣ на прасти-тѣ на ракѣ-тѣ съ черпека кана.

около Панагюрище и въ Ихтиманско за да насжрдчава население-то и да ржководи вжзстание-то. Сжвѣтъ тъ одобри предложение-то му. Подиръ вечерянние-то Бенковски тржгна, придруженъ отъ членове-тѣ на Сжвѣта Петко Р. Мачовъ, Т. Вл. Тжркалановъ, Д-ръ В. Соколски, М. Д. Юруковъ и В. Петлешковъ, отъ писаре-тѣ З. Стояновъ, Тома Георгйовъ и Т. Д. Бѣлопитовъ, отъ стотника Радъ Г. Джуновъ, отъ пазачъ-тъ на знаме-то му, Крайчо Стояновъ Самоходовъ и отъ 50 души ратници, всички-тѣ конници, а на другий день вечерь-та, когато пристигна отъ Стрѣлецъ, испрати му се и стотникъ-тъ Ив. Хорчовъ съ чета-та си, около стотина души пѣшаци (15).

---

(15) Горкий Георги Бенковски, — Гаврийлъ Груйовъ Хжлтовъ отъ Копривщица, не бѣше вече честитъ да се вжрне въ Панагюрище, да го види пакъ, защото неостана живъ; бжлгарска предателска ржка му отне прѣдиврѣменно живота. Той като че предвиждаше какво нема вече да се вжрне въ Панагюрище, та, на тржгвание, ржкува се съ всички-тѣ членове на Сжвѣта, па имъ каза: „Сбогомъ! прощавайте!“, нѣщо, което никога не бѣше сторилъ досега, а особенно да се ржкува съ нѣкого. Откакъ се потушило вжзстание-то въ и около Панагюрище, Ихтиманъ и кадѣ Бѣлово, той съ една малка чета отъ вѣрни хора тржгналъ за Стара-Планина. Тука трѣбва да се спомене, че когато заминували прѣзъ панагюрско-то земище, та дошле на мѣстность-та *Сива-Грамада*, Бенковски предложилъ на чета-та си да нападнатъ нощно врѣме на турски-тѣ чаджре, на турский лагеръ край Панагюрище, ала ония отъ панагюрски-тѣ му другаре се не сжгласиле, по причина да не би да се ядосатъ турци-тѣ и да исколжтъ население-то въ Панагюрище. Между други, въ тая чета сж биле Захарий Стояновъ и игуменъ-тъ дѣдо Кирилъ, който, както се каза по-горѣ, биде испратенъ въ Бѣлово да вжзбунтува население-то. Когато на 12-й Майя минували прѣзъ единъ мостъ въ тетевенска-та планина, единъ бжлгаринъ отъ Тетевене ги прѣдалъ на турци-тѣ, които убиле Бенковски, дѣдо Кирилъ хванале живъ, а З. Стояновъ успѣлъ да се избави, ала по-кжсно и той билъ хванатъ. Турци-тѣ отрѣзале глава-та на Бенковски и я донесле въ Срѣдецъ, гдѣто едвамъ на 21-й Майя била заровена въ стари-тѣ гробища, на югозападна-та часть на града, отъ дѣсно на пжтя, който отива за село Княжево, а благочестиви хора погрѣбле тѣло-то му въ Тетевене. Слѣдъ като е затварянъ въ Срѣдецъ и Пловдивъ, гдѣто е претржпѣлъ голѣми мжки, дѣдо Кирилъ докараха въ Цариградъ, та го затвориха въ срѣдоточна-та тжмница. Отъ много теглила, той се разболѣ отъ тежка болѣсть, та го занесоха въ тжмнична-та болница, ала не можя да оздравѣе: на 26-й Януарий 1877 г. дѣдо Кирилъ Ивановъ Кйороглу отъ гр. Сопотъ

Освѣнъ казанни-тѣ, съ Бенковски тржгнаха и около 100 души отъ селене-тѣ, които бѣше довелъ тука на 22-й, прѣди единъ день. Тѣ заминаха прѣзъ село Мечка за Поибрене, Петричъ и по-нататакъ по други села въ Златишко, Срѣдецко и Ихтиманско, защото въ Поибрене и Петричъ хора-та дипъ немаха нужда за ржководители. Както въ Панагюрище, така и въ села-та Поибрене и Петричъ имаше хора, които яко добрѣ си разбираха работа-та, та присжтствие-то на Бенковски и другаре-тѣ му бѣ безцѣлно въ тия двѣ голѣми села. Тука само щж да кажж, че, както панагюрски-тѣ, така и петришки-тѣ и поибренски-тѣ вжзстанници бѣхж устроени; въ тѣхни-тѣ послѣдни и отчаяни сбивания съ турци-тѣ сжвжршенно никой другъ, освѣнъ тѣхъ, не вземѧ участие, а пжкъ въ пжрви-тѣ, тѣ бѣхж вече отбжлснале турци-тѣ и черкезе-тѣ, когато пристигна Бенковски въ Петричъ съ чета-та си, и почти бѣхж захванале да ги гонжтъ;

се помина; той бѣше истински, послѣдователь на Василъ Левски, роденъ въ сжсѣдний на Сопотъ градъ Карлово. Както всѣкога се е намиралъ да олегчава нужди тѣ на тегловници-тѣ, така и сега смѣлий Гаврийлъ Моравеновъ, безъ да го е страхъ отъ турци-тѣ, сжбра парични помощи, та се погрѣбе прилично тоя мжченикъ за свобода-та на народа си. Покойний дѣдо Кирилъ биде опѣянъ въ бжлгарска-та черкова на Фенеръ; тѣло-то му се погрѣбе въ гробища-та на Егри-Капу при едно високо, всѣкога зелено джрво, — севлия (кипарисъ). — (Прѣди два-три дни бѣше се поминалъ въ сжща-та болница и Станиславъ Доспѣвски отъ Т.-Пазарджикъ, тоже затворенъ като бунтовникъ, ала него турци-тѣ бѣхж утровиле, както и повече-то отъ умрѣли-тѣ около 80-90 души бжлгаре затворници. Ако се не лжжа, за погрѣбение-то на покойний Доспѣвски всички-тѣ потрѣбни нѣща се взеха отъ кжща-та на Г. Моравеновъ. — Тука трѣбва да се спомене още, че щомъ умрѣше нѣкой затворникъ бжлгаринъ, бунтовникъ, въ затворнишка-та болница, турци-тѣ натоварваха трупа му на една нечиста кола, която го докарваше и стоварваше прѣдъ врата-та на Балкапанъ-Ханъ. Щжтъ не щжтъ, живѣжщи-тѣ въ тоя ханъ бжлгаре трѣбваше да се погрижжтъ за погрѣбение-то имъ. Тескерета-та (записки-тѣ), съ които се испращаха до тука трупове-тѣ на казанни-тѣ нещастници, бѣхж съ най-гнусно сжджржание, приписваха имъ се всѣкакви неприлични названия (епитети), на тогава се казваше отъ каква болѣсть, ужъ, сж умрѣле — а въ сжщность, отъ биение или утровване. Отъ тия тескерета може още да се пазжтъ нѣкои въ писалище-то на бжлгарский храмъ въ Цариградъ, или и у нѣкои тжрговци. Ако помнѧ, въ тескере-то на дѣдо Кирилъ, между друго, се споменуваше: *„комитетинъ башъ реизи“* — главенъ

въ това на готово гонение участвуваха и нѣколко души отъ панагюрска-та чета, между които бѣхѫ сѫвѣтникъ-тъ П. Р. Мачовъ, който уби черкезкий главатаръ, и Кр. Ст. Самоходовъ, пазитель на знаме-то на Бенковски. Когато за послѣденъ пѫть многобройни-тѣ турци и черкезе нападнаха на Петричъ и Поибрене, та ги опустошиха, изгориха всичко и исклаха хора-та, а други живи хванаха, затваряха ги и мѫчиха ги, чета-та, която Бенковски бѣше повелъ отъ Панагюрище, както и оная, която му се испрати съ Ив. Хорчовъ, отдавна бѣхѫ

предсѣдатель на комитета).—За убийство-то на Бенковски и за хващание-то на Кирила, ето що е писано въ 25-й бр. на вѣстникъ *День* отъ 22-й Май 1876 год., издаванъ въ Цариградъ: „Отъ Срѣдецъ извѣстяватъ, че помакъ-тъ молла Мехмедъ, който се испратилъ съ доволно войска за да гони Георги Петковски (види се, че по погрѣшка е казано, вмѣсто *Бенковски*), воевода-та на копривщенска-та (пакъ погрѣшка вмѣсто *панагюрска-та*) вѫзстаническа чета, и другаръ-тъ му Кирилъ, игуменъ на Калугеровский Монастиръ въ татарпазарджишко, билъ сполучилъ заедно съ хаджи Ахмедъ да убие рѣченний воевода, а свещеникъ-тъ Кирилъ се уловилъ раненъ. Другаре-тѣ имъ побѣгнале, нъ не се оставяле дири-тѣ имъ", както ги и хванале напоконъ. А въ 27-й си брой, отъ 29-й Маий, тоя вѣстникъ казва, че, спорѣдъ *Ла Тюрки*, воевода-та на бунтовници-тѣ между Стара-Загора и Копривщица, Георги Никовски (сега пѫкъ друго прѣзиме му турили), билъ убитъ въ срѣдецка-та область: „Отъ хартии-тѣ, които намѣриле въ джюздана на тоя воевода, се узнало, че той билъ управитель на 4-то отдѣление въ Румелия и началникъ на 9-то военно отдѣление". — Въ сѫщий вѣстникъ *День*, бр. 20, отъ 5-й Майя, е преведена и препечатана една дописка, испратена до вѣстника *Монитьоръ дю Комерсъ*, въ която, между друго, ето що е казано за Бенковски и за дѣдо Кирилъ: „Въ Бѣлйово, воевода-та на вѫзстанници-тѣ, който бѣ слѣзѫлъ отъ височини-тѣ на гора-та за да даде заповѣди, бѣше облѣченъ съ една зелена врѫхна дрѣха, съ златна яка, а панталоне-тѣ му бѣхѫ отъ бѣлъ шаекъ. На краката му имаше високи чизми и бѣше вѫорѫженъ съ два револвери и една сабя. На глава-та му калпакъ съ червенъ крѫстъ; единъ старъ свещенникъ стоеше отъ страна-та му . . . . Главни-тѣ подначалници, сѫбрани около воевода-та, носѣха обикновенни селски дрѣхи и, както всички-тѣ вѫзстанници, имаха на глави-тѣ си калпаци, обшити съ жѫлти или бѣли крѫстове. Попове, съ прѣпорци въ рѫка, бѣхѫ размѣсени между вѫзстанници-тѣ. Тия послѣдни-тѣ сѫ обрѫжени съ стари пушки, а които нематъ, носѫтъ лѫжливи пушки, привѫрзани дѫлги сопи. Тѣ иматъ различни караули и конни калаузи по балкани тѣ . . . ." Тука трѣбва да се каже, че на калпаци-тѣ имъ не бѣхѫ крѫстове, ами бѣхѫ левове.

се распржснале. Петричене и поибренци, макаръ и да сж селене скотовждци, понеже сж и добри ловци, тѣ имаха достаточно оржжие; петричене имаха и петь држвени топове, съ които се бихж. Турци-тѣ макаръ и да опустошха сжвржшенно Поибрене и Петричъ, тия двѣ най-богати, най голѣми и най-хубави отъ седемь-тѣ панагюрски села, нъ и жители-тѣ имъ вжзстанници бѣхж истрѣбиле вече много повече турци и черкезе, много повече бѣхж напакостиле на турски-тѣ села; единствени-тѣ бунтовници въ Срѣдна-Гора, които най-много сж се биле съ турци-тѣ и черкезе-тѣ, надвивале имъ и гониле ги, сж петричене-тѣ. — Село-то Мечка постигна сжща-та участь; и то биде сжвржшенно опустошено; находяща-те се тука 850-годишна черкова изгорѣ; изгуби се единъ важенъ паметникъ.

Слѣдъ като замина Бенковски, Военний Сжвѣтъ се провжзгласи за *Привръменно Правителство* и си направи сребжренъ печатъ, съ надписъ: *Бжлгарско Привръменно Правителство въ Срѣдна-Гора,* нъ, както много любопитни и доста важни книжя, които Бенковски не бѣше взелъ, така и тоя печатъ пропадна негдѣ и се изгуби слѣдъ навлѣзвание-то на турци-тѣ въ Панагюрище. Много книжя нѣкои отъ членове-тѣ на привръменно-то правителство сами унищожиха за да ги не хванатъ турци-тѣ. — Повдигна се питание да ли не трѣбва сега да се ушие още едно военно знаме, каквото нѣкога-си сж носиле панагюрски-тѣ войници и, както вече се описа, вмѣсто отворена бѣла ржка на зелена-та кржглость, да се тури левъ, обаче се не дойде до никакво послѣдствие, понеже нѣкои мислѣха, че то щѣло да напомнюва турска-та власть.

Въ Татаръ-Пазарджикъ, Пловдивъ, Срѣдецъ, Одринъ и въ Цариградъ власти-тѣ се вече извѣстиле, че вжзстание-то е прогласено и, спорѣдъ както стана извѣстно слѣдъ потжкване-то му, пловдивский мютесарифинъ, придруженъ съ около 200 души конници, съ нѣколко турски пжрвенци отъ Т.-Пазарджикъ, между които и двама-трима бжлгаре, тржгналъ за Панагюрище да го потуши. Мютесарифинъ-тъ стигналъ до село-то Калагларе (Караларъ), ала тамошни-тѣ турци като му казале, че въ Панагюрище има много русси и сржби, той се уплашилъ и вжрналъ се въ Пловдивъ (16), отъ гдѣто

(16) Въ една дописка отъ Пловдивъ до френский цариградски вѣстникъ *Ла Тюрки*, отъ който е преведена и обнародвава въ 20-й

попиталъ одринский валия що да чини. Тоя послѣдний попиталъ срѣдоточно-то правителство въ Цариградъ, та едвамъ слѣдъ два-три дни било рѣшено да се испратѫтъ 1000 души войска въ Панагюрище. За главенъ заповѣдникъ на тая войска биде назначенъ артилерийский генералъ Хафѫзъ паша, който въ онова врѣме се намираше въ Срѣдецъ, отъ гдѣто ржководеше постройка-та на желѣзно-пѫтна-та линия Бѣлово-Срѣдецъ-Кюстендилъ. Нему било ужъ поржчано да дойде въ Панагюрище и да предложи на бунтовници-тѣ да мируватъ, а да хване виновници-тѣ за вѫзстание-то, безъ да напада на града и да наказва мирни-тѣ жители. Спорѣдъ други свѣдения обаче, заповѣдано му било да опустоши, по какѫвто и да е начинъ, не само Панагюрище, Копривщица и Клисура, ами и всички-тѣ по-голѣми и по-богати въ Срѣдна-Гора села, които сѫ чисто бѫлгарски, въ които турци не сѫ заселени. Откакъ вече Хафѫзъ паша пристигналъ съ войски-тѣ си въ горѣказанно-то село Калагларе (почти на-срѣдъ пѫтя между Панагюрище-Татар-Пазарджикъ, и тогава населено съ повече бѫлгаре, а съ по-малко турци), съ помощь-та на тамошни-тѣ турци, които знаятъ всички-тѣ тѫдѣвашни горски мѣстности и пѫтеки, той преглѣдалъ мѣстности-тѣ на посока кѫмъ Панагюрище и Стрѣлецъ. На Хафѫзъ паша се видѣло за най-сгодно да нападне на Панагюрище откѫмъ стрѣлецкий пѫтъ (на истокъ), а не откѫмъ татар-пазарджишкий (на югъ), обаче

брой на горѣспоменѫтий бѫлгарски вѣстникъ *День* отъ 5-й Майя 1876 год., между друго, ето какъ се описва това обстоятелство: „ . . . . . мютесарифинъ-тъ побѫрзалъ да отиде въ Т.-Пазарджикъ за да се научи какво се е случило въ Панагюрище. Нѣкои млади момци и заптиета, които той испратилъ, завѫрнале се и обадиле, че Панагюрище, Копривщица и Стрѣлецъ сѫ се подигнале, че вѫзстанници-тѣ обикалятъ околни-тѣ села и насилватъ жители-тѣ да ги слѣдватъ . . . . . По искание-то на мютесарифина, валия-та испратилъ 150 души отъ казашка-та войска (турски ревни конни войници, сбирщина отъ всѣкакви народности и вѣроисповѣдания, нъ повечето поляци и бѫлгаре) . . . . Понеже се научилъ, че вѫзстанници-тѣ се намножиле до 5000, мютесарифинъ-тъ не смѣялъ да испрати казаци-тѣ, ами заповѣдалъ да се испратѫтъ *редифи-тѣ* (запасна войска) отъ Пловдивъ . . . . Додѣто пристигнатъ други войски отъ Цариградъ, както и заповѣдь за прѣслѣдване вѫзстанници-тѣ, тия послѣдни-тѣ се значително намножиле; тѣ се предводителствуватъ отъ тридесеть тѫрбе". . . . ."

по тоя послѣдний пѫть испратилъ около 200-300 души войска. Когато съ по-голѣма-та часть отъ войска-та си пристигналъ въ Стрѣлецъ, тамошни-тѣ турци обадиле на Хафѫзъ паша, че панагюрци не сѫ сами, ами между тѣхъ имало и босковци; оплакале му се и за всичко щото имъ сторилъ Иванъ Хорчовъ прѣди 3-4 дни. По слѣдствие на това, той се е рѣшилъ да нападне въ гора-та на вѫзстанници-тѣ, които предвождаше Ив. В. Соколовъ; паша-та испратилъ заповѣдь и на друга-та войска, откѫмъ т.-пазарджишкий пѫть, да не напада, па поискалъ да му се испратѫтъ още 2000 души. Слѣдъ два дни Адилъ паша и Селями паша пристигнале съ 3000 души войска; тѣ сѫ имале и около 600 души конници (кацци) редовна войска. Паши-тѣ два-пѫти испращаха писма до приврѣменно-то правителство (главатаре-тѣ на вѫзстанници-тѣ) да предложѫтъ на бунтовници-тѣ да сложатъ оружия-та си и всѣкой да си поглѣдне работа-та, ала правителство-то нищо не отговори; Бобековъ скѫса и двѣ-тѣ писма. Като не получиле никакѫвъ отговоръ, и трима-та паши се приготвиле да тѫгнатъ за Панагюрище, подъ предводителство-то на Адилъ паша. Щомъ приврѣменно-то правителство се научи, че още войска е пристигнала въ Стрѣлецъ, то испрати на помощь Соколову хилядникъ-тъ Бобековъ съ двѣ чети отъ около 200 души ратници. Когато се отдалечиле отъ Панагюрище, като се спрѣле на почивка въ единъ шумакъ, Бобековъ напомнилъ на ратници-тѣ какви сѫ дѫлжности-тѣ на бунтовници-тѣ и опасности-тѣ, на които сѫ тѣ изложени; той имъ казалъ още: „ние отвождаме срѣщу неприятеля, който е вече дошѫлъ на врата-та ни, и трѣбва да го пропѫдимъ; не мислете, че на свадба отвождаме; да, на свадба отвождаме, ала на кѫрвава свадба; отвождаме да умрѣмъ . . . . . “ Мнозина отъ ратници-тѣ още добрѣ помнѫтъ Бобекови-тѣ думи, които ми каза единъ отъ тѣхъ, — Георги В. Илчовъ. Повечето отъ тия ратници бѣхѫ съ коси и копия (мѫждраци). Като пристигнале близо до Стрѣлецъ (на една камениста рѫтлина надъ село-то) и всички-тѣ ратници се сѫбрале на едно мѣсто, Соколовъ и Бобековъ, заедно съ стотници-тѣ Никола Хаджи-Георгйовъ, Кръстйо Хаджи-Томйовъ, Ст. П. Пѫковъ и Павелъ Хаджи-Симеоновъ, бѣшиле да се завзематъ двѣ скришни положения (позиции), — на Черяшка-Рѣка и на Пѣтлова-Могила. Повече-то отъ ратници-тѣ, подъ началство-то на Соколова, се установиле на

попиталъ одринский валия що да чини. Тоя послѣдний попиталъ срѣдоточно-то правителство въ Цариградъ, та едвамъ слѣдъ два-три дни било рѣшено да се испратѫтъ 1000 души войска въ Панагюрище. За главенъ заповѣдникъ на тая войска биде назначенъ артилерийский генералъ Хафѫзъ паша, който въ онова врѣме се намираше въ Срѣдецъ, отъ гдѣто рѫководеше постройка-та на желѣзно-пѫтна-та линия Бѣлово-Срѣдецъ-Кюстендилъ. Нему било ужъ поржчано да дойде въ Панагюрище и да предложи на бунтовници-тѣ да мируватъ, а да хване виновници-тѣ за вѫзстание-то, безъ да напада на града и да наказва мирни-тѣ жители. Спорѣдъ други свѣдения обаче, заповѣдано му било да опустоши, по какѫвто и да е начинъ, не само Панагюрище, Копривщица и Клисура, ами и всички-тѣ по-голѣми и по-богати въ Срѣдна-Гора села, които сѫ чисто бѫлгарски, въ които турци не сѫ заселени. Откакъ вече Хафѫзъ паша пристигналъ съ войски-тѣ си въ горѣказанно-то село Калагларе (почти на-срѣдъ пѫтя между Панагюрище-Татар-Пазарджикъ, и тогава населено съ повече бѫлгаре, а съ по-малко турци), съ помощь-та на тамошни-тѣ турци, които знаятъ всички-тѣ тѫдѣвашни горски мѣстности и пѫтеки, той преглѣдалъ мѣстности-тѣ на посока кѫмъ Панагюрище и Стрѣлецъ. На Хафѫзъ паша се видѣло за найсгодно да нападне на Панагюрище откѫмъ стрѣлецкий пѫтъ (на истокъ), а не откѫмъ татар-пазарджишкий (на югъ), обаче

брой на горѣспоменѫтий бѫлгарски вѣстникъ *Денъ* отъ 5-й Майя 1876 год., между друго, ето какъ се описва това обстоятелство: „ . . . . . мютесарифинъ-тъ побѫрзалъ да отиде въ Т.-Пазарджикъ за да се научи какво се е случило въ Панагюрище. Нѣкои млади момци и заптиета, които той испратилъ, завѫрнале се и обадиле, че Панагюрище, Копривщица и Стрѣлецъ сѫ се подигнале, че вѫзстанници-тѣ обикалятъ околни-тѣ села и насилватъ жителитѣ да ги слѣдватъ . . . . . По искание-то на мютесарифина, валия-та испратилъ 150 души отъ казашка-та войска (турски ревни конни войници, сбирщина отъ всѣкакви народности и вѣроисповѣдания, нъ повечето поляци и бѫлгаре) . . . . Понеже се научилъ, че вѫзстанници-тѣ се намножили до 5000, мютесарифинъ-тъ не смѣялъ да испрати казаци-тѣ, ами заповѣдалъ да се испратѫтъ *редифи-тѣ* (запасна войска) отъ Пловдивъ . . . . Додѣто пристигнатъ други войски отъ Цариградъ, както и заповѣдь за прѣслѣдване вѫзстанници-тѣ, тия послѣдни-тѣ се значително намножили; тѣ се предводителствуватъ отъ тридесеть тѫрбе". . . . ."

и по тоя послѣдний пѫть испратилъ около 200-300 души войска. Когато съ по-голѣма-та часть отъ войска-та си пристигналъ въ Стрѣлецъ, тамошни-тѣ турци обадиле на Хафѫзъ паша, че панагюрци не сѫ сами, ами между тѣхъ имало и московци; оплакале му се и за всичко щото имъ сторилъ Иванъ Хорчовъ прѣди 3-4 дни. По слѣдствие на това, той се не рѣшилъ да нападне въ гора-та на вѫзстанници-тѣ, които предвождаше Ив. В. Соколовъ; паша-та испратилъ заповѣдь и на друга-та войска, откѫмъ т.-пазарджишкий пѫть, да не напада, па поискалъ да му се испратѫтъ още 2000 души. Слѣдъ два дни Адилъ паша и Селями паша пристигнале съ 3000 души войска; тѣ сѫ имале и около 600 души конници (казаци) редовна войска. Паши-тѣ два-пѫти испращаха писма до привръменно-то правителство (главатаре-тѣ на вѫзстанници-тѣ) за да предложѫтъ на бунтовници-тѣ да сложатъ оржжия-та си и всѣкой да си поглѣдне работа-та, ала правителство-то нищо не отговори; Бобековъ скѫса и двѣ-тѣ писма. Като не получиле никакѫвъ отговоръ, и трима-та паши се приготвиле да тржгнатъ за Панагюрище, подъ предводителство-то на Адилъ паша. Щомъ привръменно-то правителство се научи, че още войска е пристигнала въ Стрѣлецъ, то испрати на помощь Соколову и хилядникъ-тъ Бобековъ съ двѣ чети отъ около 200 души ратници. Когато се отдалечиле отъ Панагюрище, като се спрѣле на почивка въ единъ шумакъ, Бобековъ напомнилъ на ратници-тѣ какви сѫ дѫлжности-тѣ на бунтовници-тѣ и опасности-тѣ, на които сѫ тѣ изложени; той имъ казалъ още: „ние отвождаме срѣщу неприятеля, който е вече дошѫлъ на врата-та ни, и трѣбва да го пропѫдимъ; не мислете, че на свадба отвождаме; да, на свадба отвождаме, ала на кѫрвава свадба; отвождаме да умрѣмъ . . . . . “ Мнозина отъ ратницитѣ още добрѣ помнѫтъ Бобекови-тѣ думи, които ми каза единъ отъ тѣхъ, — Георги В. Илчовъ. Повечето отъ тия ратници бѣхѫ съ коси и копия (мѫждраци). Като пристигнале близо до Стрѣлецъ (на една камениста рѫтлина надъ село-то) и всички-тѣ ратници се сѫбрале на едно мѣсто, Соколовъ и Бобековъ, заедно съ стотници-тѣ Никола Хаджи-Георгйовъ, Кржстйо Хаджи-Томйовъ, Ст. П. Пѫковъ и Павелъ Хаджи-Симеоновъ, рѣшиле да се завзематъ двѣ скришни положения (позиции), — на Черяшка-Рѣка и на Пѣтлова-Могила. Повече-то отъ ратници-тѣ, подъ началство-то на Соколова, се установиле на

пжрва-та мѣстность а останали-тѣ, подъ заповѣдь на Бобекова, — на послѣдня-та мѣстность. На 26-й априлий, макаръ и да не знаяле турци-тѣ гдѣ ги чакатъ ратници-тѣ, обаче тия послѣдни-тѣ сами се обадиле. Вжирѣки распореждания-та на главатаре-тѣ, нѣкои отъ ратници-тѣ запалиле кошара-та (зимна колиба съ оборе, въ които зимуватъ овце) на единъ стрѣлецки турчинъ, която била тамъ на близо, та отъ пламжци-тѣ турци-тѣ разбрале, че татжкъ нѣкадѣ сж бунтовници-тѣ и веднага испратиле срѣщу тѣхъ 50-60 души конници съ червени байряци. Испжрво ратници-тѣ помислиле, че това е копривщенска-та чета, която, спорѣдъ распореждание отъ Панагюрище, щѣла да имъ дойде на помощь, да нападне турци-тѣ отъ дѣсно-то крило, ала когато конници-тѣ наближиле около 20-30 раскрачи, ратници-тѣ ги позниле и мнозина отъ тия послѣдни-тѣ захванале да бѣгатъ. Обаче се намѣриле рѣшителни и безстрашливи хора. Пжрва-та стража на ратници-тѣ, сжстояща се отъ около 30-40 души, подъ началство-то на стотника Стоянъ П. Пжковъ, която турски-тѣ конници не сжглѣдале въ шумака, веднага захванала да пушка вжтия послѣдни-тѣ, които тутакси побѣгнале, като оставили трима убити. Между други-тѣ, тука се е отличилъ ратникъ-тъ Ангелъ Шишковъ, който сполучилъ да вземе пушка-та (винчестеръ) на едного отъ убити-тѣ, когото той самъ убилъ. Това е станало около 4 часа слѣдъ обѣдъ и до вечерь-та никакво нападание немало; не се знае по какви сжображения и турци-тѣ се спрѣле, та не вжрвѣле напрѣдъ кжмъ Панагюрище. Това е пжрво-то сбивание край Стрѣлецъ. Защото прѣзъ тоя день валялъ силенъ джждъ, па привечеръ задухалъ и студенъ вѣтжръ, почти всички-тѣ ратници отъ Пѣтлова-Могила се вжрнале, — да се не казва побѣгнале, въ Панагюрище. Като видѣле що се случило на Пѣтлова-Могила, Соколовъ и Бобековъ оставиле прѣзъ нощь-та стотника Ст. П. Пжковъ да пази съ чета-та си тая мѣстность, а П. Бобековъ останалъ на Черяшка-Рѣка, вмѣсто Ив. Соколовъ, който отишжлъ въ Панагюрище да обади на Привремѣнно-то Правителство за станало-то и да вземе ратници. На зарань-та, 27-й Априлий, Соколовъ пристигналъ рано съ три чети ратници, 312 души. Той сега усилилъ стражи-тѣ и на двѣ-тѣ мѣстности; ратници-тѣ сж биле скрити въ гжста-та гора, та турци-тѣ не сж могле да узнаятъ количество-то имъ, ала около обѣдъ ги напад-

нале и на двѣ-тѣ мѣстности. Слѣдъ много пушкание, турци-тѣ се оттеглиле привечеръ, като сполучиле да хванатъ отъ ратници-тѣ единъ селенинъ, за когото се предполага, че е обадилъ каква е сила-та на бунтовници-тѣ, какви имъ сѫ оржжия-та и че между тѣхъ нема русси и сѫрбе; откакъ го испитале, турци-тѣ заклале тоя клетникъ. На 28-й Априлий турци-тѣ рано, отъ много страни, силно нападнале ратници-тѣ на Черяшка-Рѣка. Макаръ и да било врѣме-то дждовно, тия послѣдни-тѣ имъ се опирале 2-3 часа, ала повече не могле да имъ противостоятъ, защото турци-тѣ вече узнале и разбрале съ какви хора иматъ работа; тѣ познале, че наистина нематъ на срѣща-си нито русси, нито сѫрбе (17). Най-послѣ,

---

(17) За Хорчово-то ходение въ Стрѣлецъ и за сбиванис-то на 26-й Априлий въ Стрѣлецко, между друго, ето какви свѣдѣния, черпени отъ турски источникъ, сѫобщава казанний вѣстникъ *День* отъ 1-й Майя 1876 год., брой 19: „Спорѣдъ единъ телеграмъ, испратенъ отъ Хафѫзъ паша, когато пристигнале войски-тѣ му въ Стрѣлецъ, жители-тѣ мюсюлмане, мѫже и жени, плакале отъ радость. Всички-тѣ жени биле въ една тѣсна дрѫвена дѫмии, а мѫже-тѣ на двора ѝ, заграденъ съ зидъ, и, съ пушки въ рѫка, мѫжественно се браниле отъ бунтовници-тѣ, които имъ предлагале да се предадѫтъ“. Друга една телеграмма Хафѫзъ паша испратилъ на 29-й Априлий, въ която, между друго, казва: „На 26-й Априлий се превзе Стрѣлецъ. Конница-та, която се намира подъ мое управление, юнашки се би край това село съ бунтовници-тѣ. Двама отъ тия послѣдни-тѣ се убиха, а петъ души се уловиха живи. Остатъкъ-тъ побѣгнаха въ копривщенска-та планина. Роби-тѣ се испратиха на пазарджишко-то правителство съ пушки-тѣ, фишеци-тѣ и 177 турски лири, които се намѣриха въ едного отъ тѣхъ . . . . . Свѫршихъ вчерашни-тѣ си приготвювания и днесь рано отивамъ при войска-та си, която се намира въ Стрѣлецъ. Тамъ ще се намѣримъ единъ срѣщу другъ съ бунтовници-тѣ. Като пристигна на тоя восненъ станъ, щѫ взема съ себѣ-си нѣколко отдѣления и веднага щѫ тръгна направо за Панагюрище . . . . “ — Тука щѫ кажѫ, че бунтовници-тѣ се не оттеглиха кѫмъ копривщенска-та планина, ами, както се спомена, кѫмъ Панагюрище, — въ Балабанова-та Кория, обстоятелство, което се доказва и отъ друга една званична телеграмма, помѣстена въ забѣлѣжка 20-та, и че отъ бунтовници-тѣ бидоха убити не двама, но трима души, които бѣхѫ Иванъ Шиндаровъ, Тодоръ Мечето и Тодоръ Дѣяновъ Налбатски, когото турци-тѣ, живъ, на части разсѣкоха, защото не щѣлъ да отговаря на нѣкои тѣхни питания, — да стори прѣдателство. А нѫкъ никой не

когато захванало да се мржква и турци-тѣ се поприбрале, ратници-тѣ и отъ двѣ-тѣ мѣстности сполучиле да се оттеглатъ безъ редъ, да чакатъ турци-тѣ въ Балабанова-та Кория, гдѣто и нощувале. Въ тоя бой, на 28-й Априлий, всички-тѣ ратници юнашки сж се биле, като и самъ Соколовъ се излагалъ на опасность; той изгубилъ тука коня си, когато най-сѣтне слѣзжлъ отъ него да се скрие въ шумака отъ трима турски конници, които го нападнале; той прѣзъ нощь-та въ тжмнини-тѣ едвамъ сполучилъ прѣзъ гора-та да тржгне за Панагюрище, ала се спрѣлъ въ Балабанова-та кория, когато намѣрилъ ратници-тѣ. Едвамъ на другий день слѣдъ обѣдъ, 29-й Априлий, Бобековъ се вжрна (откжмъ Милйова-Рѣка и Бойчина-Кория) въ Панагюрище съ десетина души отъ хора-та си, безъ да знае какво е станало съ други-тѣ, обаче напоконъ се узна, че тѣ сполучиле, да се сжединжтъ съ Соколови-тѣ ратници. На 28-й Априлий турци-тѣ не нападале на Пѣтлова-Могила. Откакъ си починалъ у Балабанова-Кория, Соколовъ дошжлъ въ Панагюрище за помощь, защото му останале само около 200 души ратници; други-тѣ се распржснале и вжрнале се въ града. Пакъ се сжбраха вжрнали-тѣ се и дадоха му се около 400 души, които Соколовъ заведе въ Балабанова-Кория, на съ тѣхъ заедно отидоха и двама отъ членове-тѣ на привремѣнно-то правителство, — Кр. Ив. Гешановъ и Зах. С. Койчовъ. Токо щомъ пристигналъ Соколовъ, пристигнале и турци-тѣ. Сега, на 29-й Априлий, се захваналъ силенъ бой; турци-тѣ все повече и повече нападале, а възстанници-тѣ не отстжпяле отъ завзети-тѣ си скришни положения въ кория-та, додѣто се мржкнало, та турци-тѣ се поотеглиле, ала и наши-тѣ вече

знае да сж биле уловени петина живи и да е имало 177 лири турски у нѣкого отъ тѣхъ. Дори и да се повѣрва, че е имало уловени живи и че нѣкой отъ тѣхъ е ималъ пари, Хафжзъ паша не бѣше толкова простакъ за да не вземе пари-тѣ, па да убие бунтовника, както напоконъ чина въ Панагюрище. — Освѣнъ главатере-тѣ на ратници-тѣ, въ сбивания-та около Стрѣлецъ на 26, 27 и 28-й Априлий съ редовни-тѣ турски войски, най-много сж се отличиле Стоянъ Тропчовъ, Радъ Р. Каменски, Райчо Атанасовъ Калагларека, Константинъ Ст. Кацара, съ сина си Иванъ, дѣдо Колйо Чолака, както и горѣспоменжти-тѣ трима убити, които не сж се помѣстиле отъ мѣста-та си, гдѣто биле оставени да пазатъ.

не могле повече да имъ противостоѭтъ. Прѣзъ тоя день юнашки сѫ се биле всички-тѣ ратници, обаче най-много се отличиле стотници-тѣ Стоянъ П. Пѫковъ, Кѫстйо Хаджи-Томйовъ и Никола Хаджи-Георгйовъ. Около три хиледи души е била тука само редовна-та турска войска, вѫоружена съ най-хубави оружия: пѣшаци-тѣ съ капаклийки пушки, а конници-тѣ — съ винчестеръ, тогава когато, както знаемъ, вѫзстанници-тѣ бѣхѫ вѫоружени съ разни кремикови и евзалие пушки. При всичко това, на 29-й Априлий почти цѣлъ день дѫждъ валѣше, а пѫкъ всѣкой знае, че въ дѫждовно врѣме съ такива пушки неможе лесно, или сѫвсѣмъ неможе, да се борави и това независимо отъ обстоятелство-то, че на повечето отъ ратници-тѣ бѣхѫ се свѫршиле барута и крушуме-тѣ, па и всички-тѣ бѣхѫ измокрени отъ дѫжда; нема никакво сѫмнѣвание, че огѫнь не можѣше да се накладе. Както и да е, неможѣше вече да се сѣди тука. По тия причини, на 30-й Априлий сутринь-та, рано, пазаче-тѣ на стрѣлецкий пѫть се оттеглиха край Панагюрище, безъ да ги усѣтѫтъ турци-тѣ. Всичко на брой около 600 души, ратници-тѣ се спрѣха на високи-тѣ мѣстности Кукла и Високъ; тука имъ се доставиха два топове, барутъ и крушуме; тука съ топове-тѣ сѫ убити десетина турци. И пазаче-тѣ на татар-пазарджикий пѫть, слѣдъ като строшиле каменний мостъ, побѣгнаха въ Панагюрище; тѣ се настаниха на високи-тѣ мѣстности Света Петка и Каменица; близо при тая послѣдна-та мѣстность, на Манйово-Брждо, тоже имаше дѫрвенъ топъ; той се пукна щомъ еднаждъ пушна съ него Стойлъ Стояновъ Финджекъ. Пристигнаха и пазаче-тѣ на златишкий пѫть (на сѣверъ), па се вѫрнаха и ония отъ Св. Петка, та се присѫединиха кѫмъ пазаче-тѣ на Високъ и Кукла. Но турци-тѣ отбѫлснаха ратници-тѣ отъ Високъ, та тия послѣдни-тѣ се спрѣха на врѫхъ Кукла. Панагюрище се пазеше само отъ Кукла и Каменица, ала турци-тѣ яко не обрѫщаха внимание на тая послѣдня-та мѣсткость, ами все повече и повече въ гѫсти редове налитаха кѫмъ пѫрва-та, която и прѣвзеха. Тогава Ив. Соколовъ отегли ратници-тѣ въ гумна-та на бѫрдо-то Спасовъ-день; но сега тия послѣдни-тѣ вече престанаха да слушатъ распорѣждания-та на главатаре-тѣ си, ами всѣкой пушкаше както и когато си щѣше; нѣкои бѣхѫ си завзеле скришни положения задъ плетица-та на гумна-та и огради-тѣ, а други бѣхѫ се настаниле

задъ прѣпречени-тѣ кола, та доста врѣме можяха да спржтъ турци-тѣ за да не влѣзатъ въ града. Отъ пушкание-то на ратници-тѣ, гжсти-тѣ турски редове (колони) два пжти се вржщаха назадъ, защото мнозина отъ турци-тѣ захванаха да падатъ ала на третий пжть, съ страшно звѣрско рѣвание, като викаха *аллахъ*!, нападнаха и вече се не повжрнаха; турци-тѣ нападнаха и на малобройни-тѣ ратници на Каменица. Слѣдъ отчаянно противение и на двѣ-тѣ мѣстности, особенно въ гумна-та на бжрдо-то Спасовъ-день, гдѣто тоже имаше два држвени топове, съ които ратници-тѣ пушкаха подъ началство-то на Никола Динчовъ Геровъ, тия послѣдни-тѣ и главатаре-тѣ имъ побѣгнаха въ града, като оставиха само 17 души да се противжтъ. Между тия 17 души се отличиха Димо Петровъ Димановъ-Ружинъ, Маринъ Велковъ Кацарски, и Станчо Мариновъ, който, прѣди да побѣгнатъ ратници-тѣ въ града, той съ пищовъ въ ржка, пазеше да се не вржща никой назадъ. Тука бидоха мжченически убити горѣказанни-тѣ троица, особенно Димо Петровъ Димановъ-Ружинъ, когото, откакъ тежко нараниха въ глава-та съ сабля, та захвана да бѣга, турски-тѣ конници го настигнаха и убиха го въ града; тия нарѣчени казаци му отрѣзоха езика, напоконъ ржцѣ-тѣ, крака-та, и най-сѣтне глава-та. Мѣстность-та подъ Кукла, въ гумна-та на бжрдо-то Спасовъ-день, турци-тѣ нарѣкоха *Канлж табия* (кржваво укрѣпление, обкопъ), защото мнозина отъ тѣхъ бидоха убити. Побѣгнали-тѣ въ града ратници се настаниха на скришни мѣста, гдѣто убиваха турци-тѣ, когато по-кжсно навлѣзоха въ Панагюрище и вжрвеха низъ улици-тѣ. Щомъ оттегли ратници-тѣ отъ Кукла, Иванъ В. Соколовъ ги остави въ гумна-та, а той дойде въ града, взе сжпруга-та си и, заедно съ Стефанъ Паприковъ, побѣгнаха кадѣ село Мечка, на западъ отъ Панагюрище. Слѣдъ много скитания, той стигналъ въ Цариградъ и отъ тамъ отишжлъ въ Русия. —

Сега трѣбва да се каже, че още додѣто бѣхж турски-тѣ войски на мѣстность-та Високъ (на истокъ надъ Панагюрище), вжрна се съ чета-та си и стотникъ-тъ Ив. Хорчовъ, който бѣ испратенъ на 24-й Априлий вечерь-та за Поибрене и Петричъ при Бенковски. Хора-та бѣхж още уморени, не бѣхж си починале, когато се разчу и видѣ, че турци-тѣ нападнале вече на мѣстность-та Кукла, която бѣ добрѣ укрѣпена. Врѣменно-то Правителство се распорѣди щото, слѣдъ една малка почивка,

Хорчова-та чета съ още нѣколко ратници, повикани отъ Каменица да отидатъ да нападнатъ на турци-тѣ отзадъ (въ тила), на незабавно да се испрати въ Копривщица вѣсть за помощь. Но въ това врѣме турци-тѣ се раздѣлиха на три отдѣления, отъ които едно се отправи кѫмъ Кукла, на сѣвѣроистокъ отъ Панагюрище, друго замина кѫмъ Каменица и Бойовецъ, на югоистокъ, и трето тръгна кѫмъ Бойчина-Кория, за да нападне откѫмъ сѣвѣрозападъ на града. Додѣто пѫрво-то и второ-то турски отдѣления се биха около два часа съ вѫзстанници-тѣ на Кукла и при Каменица, много жени и дѣца сполучиха да излѣзатъ откѫмъ западъ на града и да побѣгнатъ въ гората, кадѣ село-то Мечка. Ратници-тѣ, които тръгнаха да нападатъ въ тила дѣсно-то крило на турски-тѣ войски, бѣхѫ около 400 души, предвождани отъ хилядника Бобековъ, стотници-тѣ Манчо Ив. Манйовъ, Илия Ил. Петдесетника и Иванъ М. Хорчовъ. Токо щомъ излѣзле изъ града, тѣ срѣщнале подъ мѣстность-та Никулдень конница-та на трето-то турско отдѣлеение, което бѣ тръгнало кѫмъ Бойчина-Кория, и ги нападнало; наши-тѣ му се ужъ поопрѣле, ала когато пристигнале и пѣшаци-тѣ, предвождани отъ Селями паша, та се намѣсиле въ сражение-то, ратници-тѣ се распръснале, кой на кѫдѣто видѣлъ, — само и само да си запазатъ живота, или да не влѣзатъ въ турски рѫцѣ; нема сѫмнѣвание, че тѣ не сѫ могле да противостоятъ на редовна войска два и три пѫти по-многобройна отъ тѣхъ. Слѣдъ като разбиха противници-тѣ си (18), турци-тѣ безприпятственно тръгнаха да забиколѫтъ града откѫмъ западъ. Въ това врѣме, колкото хора застигна-

---

(18) Въ това сбиване Бобековъ си зазубилъ гугла-та, която турци-тѣ намѣриле и предале на паша-та. За тая гугла ето що е писано въ 23-й брой на вѣстникъ *День* отъ 15-й Майя 1876 год.: „Споредъ *Ла Тюрки*, въ разбиване-то на Панагюрище е падналъ единъ отъ воеводи-тѣ на вѫзстанници-тѣ. Между занесени-тѣ въ Пловдивъ вещи се намира единъ воеводски калпакъ. Тия, които сѫ видѣле тоя любопитенъ калпакъ, описватъ го така: форма-та му е като на обикновенъ бѫлгарски калпакъ, но връхъ-тъ му е шитъ съ злато, шивъ-тъ представлява една мечка, която дѫржи съ зѫбитѣ си единъ византийски кръстъ, а пѫкъ крака та й тѫпчатъ единъ полумѣсецъ. Около калпака сѫ написани съ златни букви думи-тѣ: *Смѫртъ* или *Свобода*“. — Вмѣсто *левъ*, хора-та намѣриле за по-добрѣ да кажатъ *мечка*!

ха по поле-то, турски-тѣ казаци (споменжти-тѣ конници в забѣлѣжка 16) ги убихж, — биле тѣ старци, жени, или дѣца. За да имъ взематъ пржстени-тѣ или менгуше-тѣ (обици), ти войници сж рѣзале пржсти-тѣ и уши-тѣ на жени-тѣ. Най-сѣт не, Павелъ Ст. Бобековъ, Ив. М. Хорчовъ и М. Ив. Манйовъ съ нѣколко души, побѣгнале кжмъ гора-та, а Илия Ил. Петде сетника и останали-тѣ ратници сполучиле да се вжрнатъ въ града. Като видѣле отъ високи мѣста, че турци-тѣ навлѣзвать въ Панагюрище и не може вече да имъ се противостои, Бобековъ, Хорчовъ и Манйовъ тржгнале за Копривщица, гдѣто още въ сжщий день привечеръ пристигнале, а що сж заварили въ тоя градъ, ще видимъ по-сѣтне.

Въ Стрѣлецко и Балабанова-Кория, както се биха въ гора-та, ратници-тѣ сж убиле около 200 души турци, повечето редовни войскаре, които най-много налитале да се биятъ; на мѣстность-та Спасовъ-день въ гумна-та, подъ Кукла, сж убиле около 100 души, а на Каменица — троица нередовни войници. Въ всички-тѣ сбивания, отъ вжзстанници-тѣ сж убити около 50 души. Най-напрѣдъ турска-та редовна войска бѣше около 4000 души, а напоконъ се притуриха кжмъ нея около 5000 души, разни турци, черкезе, цигане и помаци, повечето конници, освѣнъ ония, които по-кжсно нахлуха откжмъ Златица. Отъ всички-тѣ околни села имаше турци, обаче нѣмаше ни единъ татаринъ, нито пжкъ нѣкой дойде напоконъ, както на вторий, на третий и други-тѣ дни пристигнаха турци, черкезе, цигани и помаци отъ Пловдивъ, Хасково, Одринъ и почти цѣла Тракия. Между по-кжсно пристигнали-тѣ, нѣкои хора забѣлѣжвале и гржци.— „имало башжбозуци, които хора тиле гржки“, — обаче незнаж до колко ще може да се допустне, че тия сж биле нѣкои честни, благоразумни и добросжвѣстни хора, понеже бѣхж тржгнале само за грабежъ и обири (19), или пжкъ може да сж биле нѣкои гржци мохаме-

(19) Въ една дописка отъ Одринъ, съ деномѣсечие 8-й Юний 1876 год., обнародвана въ 31-й брой на извѣстний ни вече вѣстникъ *День* отъ 12-й Юний 1876 год., между друго, ето що е казано: „. . . . На много мѣста въ ордии-тѣ на башжбозуци-тѣ се сжглѣдвале и гржци; варварщини-тѣ, които правиле тия послѣдни-тѣ, надминувале ония на другаре-тѣ имъ. Въ едно село отъ пловдивска-та каза единъ гржкъ е билъ, който распралъ една труд-

дане отъ островъ Критъ. Както щемъ видимъ по-сѣтне, честни и човѣколюбиви гржци въ Цариградъ ни сториха добро. —Освѣнъ това, между сами-тѣ турски редовни войници, конници-казаци, за които се спомена по-прѣди, имаше и гржци, и бжлгаре. Останали-тѣ живи отъ пострадали-тѣ казватъ, че тия послѣдни-тѣ биле по-лошави и отъ сами-тѣ турци. Единъ войникъ отъ тая сбирщина, — нарѣчена *казакъ алай* (казашки пжлкъ) е убилъ въ черкова-та стари-тѣ свещеници икономъ попъ Несторъ Юруковъ и попъ Иванъ Гуриновъ. Слѣдъ като извжршилъ убийство-то, тоя кржвникъ се не свѣнилъ да се похвали че, макаръ и да е поповски синъ, отъ гр. Руссе, той заклалъ двама-та попове. —

И така, на 30-й Априлий 1876 год., слѣдъ пладнѣ, турци-тѣ навлѣзоха въ Панагюрище отъ три страни; панагюрската политическа независимость се свжрши. Всички-тѣ вжоржжени хора, панагюрци, които противостояха на турски-тѣ ре-

---

на жена, на която изъ коремъ-тъ паднало дѣте-то. На друго село невжзрастни момичета сж насилвани отъ гржци и послѣ посѣчени. Въ Попинци, село между Панагюрище и Т.-Пазарджикъ, като пристигнале башжбозуци-тѣ, черкезе-тѣ и цигане-тѣ се занимавале съ грабежа, гржци-тѣ — съ убийства-та. Откакъ обезчестиле, по всѣкакжвъ начинъ, много жени и моми прѣдъ очи-тѣ на мжже-тѣ или бащи-тѣ имъ, тѣ ги сжблѣкле голи и вжрзани ги оставиле на сжлнце-то. Мжже-тѣ биле убивани по най-варварски начинъ. . . . . Сладострастни-тѣ гржци наситиха скотски-тѣ си страсти, а лѣниви-тѣ черкезе доста се обогатиха и за напрѣдъ не е чудно ако захванатъ да правать повече пакости, като нема кой да ги прѣслѣдва и наказва. За забѣлѣжвание е, че татаре-тѣ не взеха никакво участие въ башжбозушки-тѣ *ордии* (военни тѣла, или пжлкове) . . . . . .“ Урѣдничество-то на вѣстника прави слѣдуѭщата забѣлѣжка: „Ние не вѣрваме всичко що приписва дописникъ-тъ на гржци-тѣ башжбозуци, но все трѣбва да сж правиле злоупотрѣбления; разбира се, че сж тржгнале съ такава цѣль“. Въ сжщий брой на тоя вѣстникъ е обнародвано едно писмо отъ Срѣдецъ, съ деномѣсечие 4-й Юний, въ което, между друго, е казано: „Тая зарань, като бѣхъ въ гржцко-то кахвене, представиха ми се двама гржци съ широки дрѣхи и вжоржжени съ ятагане и пищове на поеса. Единъ-тъ отъ тѣхъ извади единъ златенъ часовникъ и, като ми го подаде да го разглѣдамъ, попита ме колко гроша струва. Азъ му отговорихъ, че такжвъ часовникъ новъ се купува за 20 до 25 т. лири. Тогава той ми каза, че го купилъ за 25 пари, като хвжрлилъ единъ фишекъ на единъ бжлгарски свещенникъ, когото убилъ и му взелъ, освѣнъ часовника,

довни и нередовни войски, както видѣхме, не бѣхж повече отъ 1000 души, които се юнашки бихж и пазиха града си, ала многобройни-тѣ, —около десеть хиледи души, турци надвиха. Въ тоя и на другий день много редовни войници, които най-напрѣдъ бѣхж пустнати за да грабатъ, бидохж убити отъ вжзстанници-тѣ, тжй като тия послѣдни-тѣ, както се каза, бѣхж си завзеле скришни мѣста въ дворове-тѣ и въ кжщи-тѣ. Така бидохж убити и петина турски военачалници, — единъ колагасж (капитанинъ) и четворица юзбашие (поручици). Въ града стотници-тѣ Радъ Ив. Тусчийски и Стоянъ П. Пжковъ, които въ пжрвий день (30-й Априлий) спрѣха навлѣзвание-то на турци-тѣ въ Долна-Махала (откжмъ югоистокъ на града), та можяха да побѣгнатъ много жени и дѣца отъ тая часть на града, сж упушнале повече отъ 25 души турски войници; само Радъ Ив. Тусчийски е убилъ 14 души войници и единъ отъ горѣказанни-тѣ четворица юзбашие, на ко-

---

и осемъ лири . . . .“ Въ друга една дописка отъ Одринъ, съ деномѣсечие 20-й Юний, обнародвана въ 34-й брой на сжщий вѣстникъ *День* отъ 23-й Юний, между друго, е казано: „ . . . . всички-тѣ исказани до-сега злосторства, — било за башжбозуци-тѣ, било за черкезе-тѣ, — се подтвжрдяватъ. Гржкъ-тъ башжбозукъ, който бѣ распралъ трудна-та жена, като се научиле другаре-тѣ му турци, отъ жалость, на часа го убиле. Редовни-тѣ войски тоже сж правиле голѣми насилства на мирни-тѣ жители. . . . . Какво да се каже за царски-тѣ войски, като не сж пожалиле нито маловжзрастни-тѣ, отъ които много сж станале жжртва на насилства-та имъ? . . . . “ — Прѣди обаче да се обнародватъ горѣпоказанни-тѣ дописки въ вѣстникъ *День*, въ 23-й брой на тоя сжщий вѣстникъ, отъ 15-й Майя, е напечатано: „Съ благодарение се научаваме, казва турский вѣстникъ *Басжретъ*, че много гржци сж се присжединиле на царски-тѣ войски и сж отишле да се биятъ противъ бжлгарски-тѣ вжзстанници. Гржци-тѣ, притуря *Басжретъ*, много се ядосале отъ движения-тя на бжлгаре-тѣ“. Не зная до колко е вѣрно или невѣрно казанно-то отъ турский вѣстникъ, ала то е казано съ цѣль: *Басжретъ* е искалъ, види се, да напомни на гржци-тѣ за повѣдѣние-то, което джржаха бжлгаре-тѣ прѣди десеть години въ врѣме на критско-то вжзстание (1866 год.), което така злочесто се свжрши, както и бжлгарско-то. Мнозина отъ наши-тѣ сжнародници помнятъ, че, по настояване-то на единъ (още живъ) отъ наши-тѣ народни прѣдставители по черковна-та ни распра съ гржцка-та патриархия, се подаде султану, отъ име-то на бжлгарский народъ, едно заявление (адресъ), съ което се осжждаше постжпка-та на критяне-

гото взелъ сабля-та и револвера; Павелъ Добрйовъ Суйлйовъ е убилъ въ двора си единъ юзбашия; стотници-тѣ Дѣлчо Цоловъ, Илия Илйовъ Петдесетника, Кржстйо Хаджи-Томовъ и Стоянъ Тропчовъ, граждане-тѣ Панчо Халаойдовъ, Константинъ Стойчовъ Кацара, Дѣлчо Г. Калинекъ, Радъ Кюпелиеца, Никола Мулешковъ, Георги Джоловъ, Тодоръ Радиловеца, Киро Димановъ-Ружинъ, дѣдо Колйо Чолака, Радъ С. Балабановъ, Станко Шопа и други, и други множина, тоже убиха много турци отъ скришни-тѣ си мѣстоположения. Много отъ тия хора турци-тѣ напоконъ убихж въ града, а пжкъ други, извжнъ града, когато бѣгале, както и стотници-тѣ Радъ Ивановъ Тусчийски и Стоянъ Пенчовъ Пжковъ, сж убити при едно село близо до Пловдивъ, тоже когато бѣгале кжмъ тоя градъ. Като видѣха, че и по такжвъ начинъ неможеше да се противостои на турци-тѣ, па и припаси вече неостанаха, вжстанници-тѣ захванаха да бѣгатъ, кой на кждѣто можеше.

тѣ. Въ това раболенно и унизително заявление, за което не само нито единъ отъ християнски-тѣ народи въ Турско ни не захвали, ами ни осжждаха, между друго се споменуваше, че „бжлгаре-тѣ, синове на прости и невѣжественни баци, откакъ Богъ благоволилъ, прѣди петь вѣкове, да ги тури подъ скиптръ-тъ на османци-тѣ и да ги остави подъ могжществена-та защита на султанетѣ имъ, тѣ (бжлгаре-тѣ) видѣле и припознале, че всѣкога сж биле силно бранени отъ всѣкой вжнкашенъ и вжтрѣшенъ неприятель въ лица-та и имоти-тѣ си, въ народность-та си и въ вѣрата си . . . . . храбри-тѣ мюсюлмане царуватъ, ржководящи се отъ правило-то на Омера, който, когато влѣзалъ въ Иерусалимъ, казалъ на християнский патриархъ и народъ: ваша-та кржвь е наша кржвь; тѣ всѣкога сж гледале християнски-тѣ си поддани-ци, като свои еднокржвни братя: благодарство на това великодушно османлийско чувство, всички-тѣ турски поддани-ци, и частно бжлгаре-тѣ, запазиха до-сега неповрѣдени лица-та и имущества-та си, честъ-та и вѣра-та си, езикъ-тъ и народность-та си . . . . . ние, нижайши поддани-ци на царство-то, счетохме се джлжни, по поводъ на безумно-то и пжлно съ неблагодарность движение на критяне-тѣ, да протестуваме съ всичка-та си сила, въ име-то на всичко-то бжлгарско население, против въ това движение . . . . .“ Не само всички-тѣ цариградски вѣстници (френски, гржцки, арменски), които не бѣхж подкупени отъ правителство-то, осждиха тая постжпка на наши-тѣ представители, ами и едно книжле нарочно се напечати отъ единъ бжлгаринъ въ Букурещъ (1867 год.,) съ което много справедливо се осжждаше това повѣдение на бжлгарски-тѣ представители.

Най-сѣтне побѣгнаха и членове-тѣ на приврѣменно-то правителство, откакъ прѣзъ нощь-та на 30-й Априлий, срѣщу 1-й Майя, съ помощь-та на храбри-тѣ и рѣшителни стотници, испратиха въ гора-та още много отъ жители-тѣ на града прѣзъ низки и други мѣстности, гдѣто немаше турска стража; въ Панагюрище останаха такива хора, които, или по старость, или по болѣсть, или по други нѣкои причини, неможяха да побѣгнатъ; между останали-тѣ имаше много жени и дѣца, които турци-тѣ заклаха (20). — Побѣгнали-тѣ отъ Долна-Махала хора бидоха заведени на мѣстность-та Бистрино-Джно, гдѣто десетина дни ги пазиха храбри-тѣ стотници Р. И. Тусчийски и С. П. Пжковъ; тѣ се грижѣха и за храна-та имъ. Никога нема да се забраватъ имена-та на тия двама стотници, които освѣнъ въ града, както видѣхме, Пжковъ се би въ Стрѣлецко, Балабанова-Кория, Високъ и Кукла, а Радъ Тусчийски — на Каменица Кукла и въ гумна-та на бжрдо-то Спасовъ-день — гдѣто бѣше останалъ само съ извѣстни-тѣ 17 души.

---

(20) За превземание-то на Панагюрище, вѣстникъ *День* въ бройове-тѣ си 20 и 21, отъ 5-й и 8-й Майя 1876 год., дава слѣдуѭщи-тѣ свѣдѣния, черпени отъ турски источници: „Адилъ паша, началникъ на царски-тѣ войски въ Бѫлгария, е испроводилъ до *Сераскера* (военний министръ) една депеша отъ 30-й Априлий, спорѣдъ която царски-тѣ войски се сѫбрале въ Стрѣлецъ за да ударатъ бунтовници-тѣ въ Панагюрище. Войски-тѣ срѣщнале една чета отъ тѣхъ настанена низъ гора-та и ги подгониле до височини-тѣ на Панагюрище. Подиръ нѣколко часа дѫржание, войската, раздѣлена на три дѣла, влѣзла въ Панагюрище и тамъ заловила съ вѫзстанници-тѣ една битва, която траяла часъ и половина. Само единъ войскаринъ и петина нередовни войскаре биле убити, а ранени имало всичко трима души. Колкото за бунтовници-тѣ, отъ тѣхъ паднале 300 (?) души; нѣкои отъ тѣхъ се оградиле въ кѫща и отъ тамъ се биле. Началникъ-тъ ги призовалъ да се прѣдадѫтъ, но тѣ отрѣкле; тогава се хвѫрлиле топове вѫрху кѫща-та. Седемнадесеть мюсюлмане, въ които биле мюдюрский намѣстникъ, една ханѫмка и нѣколко заптиета, запрѣни отъ бунтовници-тѣ, се избавиле живи". — „Спорѣдъ единъ телеграмъ отъ Адилъ паша, той рано тръгналъ отъ Стрѣлецъ и бунтовници-тѣ, макаръ и да биле застанале на пусия въ единъ лѣсъ (Балабанова-та Кория), на половина часъ разстояние отъ Панагюрище, въ при бѫрзо-то нападание на царски-тѣ войски, тѣ не могле да противостоѭтъ, ами побѫрзале да побѣгнатъ кѫмъ Панагюрище. Царски-тѣ войски, безъ да имъ оставатъ пѫтя, заловиле поли-тѣ на гора-та, обаче бунтовници-тѣ се намѣстиле по

На другий день, 1-й Майя, турци-тѣ вече станаха господаре на положение-то и паши-тѣ Адилъ и Селими съ повечето отъ редовни-тѣ войски оставиха Панагюрище. Подиръ 3-4 дни хора-та захванаха да се вржщатъ отъ гора-та, гдѣто бѣхж побѣгнале и турци-тѣ си ловеха прѣспокойно когото си щѣхж. Всички-тѣ побѣгнавши, — мжже, жени и дѣца, които се вжрнаха и постоянно се вжрщаха отъ гора-та, бидоха затворени, като добитжци, въ Каменский и Кривонусовий дворове четери дни и три нощи. Въ кжща-та на Радъ Р. Каменски се донасяха ужъ болни-тѣ и ранени-тѣ. Турци-тѣ даваха на затворени-тѣ само хлѣбъ и вода. Нощe, или дене, когато имъ бѣше воля, голѣмци-тѣ на редовна-та войска, на чело съ главатаря си Хафжзъ паша, вжршеха всѣкакви непростителни гнжснави злодѣйства. Който имъ се противеше, незабавно го заколваха. Турци-тѣ хванаха и Райкя, която ушй и носи знаме-то низъ града. Не е нуждно да се казва, че и тя много пострада; тея затвориха въ Пловдивъ, както и попъ-Груйо, който, дотѣто е живъ, не ще да забрави мжки-тѣ биения-та, черни-

---

поли-тѣ на мѣста-та, които сж близо при село-то и като захванале да хвжрятъ съ држвени-тѣ си топове, разбрале се военни-тѣ имъ планове. Хафжзъ паша съ доброволци-тѣ (башжбозуци-тѣ?) и 1500 души войска отъ една страна, Селями паша съ друго отдѣление отъ друга страна, нападнале съ голѣма бжрзина вжрху Панагюрище, населено съ около 3000 кжщи, па съ Божия помощь и за царска честь, бунтовници-тѣ се пржснаха въ единъ и половина часъ. Въ тая битва отъ царски-тѣ войски падна убитъ единъ и единъ се нарани, а отъ доброволци-тѣ петь убити и единъ раненъ. Бунтовници-тѣ, защото се намирале заназени наздраво въ обкопи-тѣ си, които си направиле по-прѣди, убити-тѣ и ранени-тѣ имъ бидоха малко. Околность-та на Панагюрище се заобиколи отъ конници-тѣ и пѣши-тѣ войски . . . . . " Тука щж кажж, че не само вжзъ една кжща, ами вжзъ много кжщи, безъ никакви причини, се хвжрляха топове. Запрѣни-тѣ 17 мюсюлмане сж ония, за които се спомена по-прѣди и за които комитетъ-тъ се распорѣди да ги затворжтъ за да ги не нападнатъ нѣкои отъ бунтовници-тѣ да ги убиятъ, като сѫщоврѣменно имъ се доставяше и потрѣбна-та храна. Тия затворници немаше за нищо да се оплакватъ, както се и не оплакваха, и казаха прѣдъ Хафжзъ паша, че сж хранени добрѣ и че главатаре-тѣ на вжзстанници-тѣ нарочно ги затвориле за да ги не убиятъ тия послѣдни-тѣ. Нъ тѣ се не свѣниха да кажатъ що е чинжлъ съ тѣхъ попъ-Груйо. — А пжкь, спорѣдъ пжрво-то сжобщение, не е истина, че триста

тѣ теглила въ тжмница-та, макаръ испжрво и да се обнасяше добрѣ съ него Хафжзъ паша. За да се избаватъ отъ турскій развратъ, за да запазятъ честь-та си, много жени и момиди дори и стари бабички, бидохж заклани отъ турски-тѣ военачалници прѣдъ очи-тѣ на родители-тѣ, мжже-тѣ и дѣца-та имъ, па и обратно: бидохж заклани и мжже, които се опитаха да запазятъ честь-та на жени-тѣ си, на сестри-тѣ си, на джщери-тѣ си, или на ония, които сж ги викале на помощь. Мжже и жени сами се убиха, прѣдъ очи-тѣ на челедь-та си, само да не попаднатъ въ ржцѣ-тѣ на турци-тѣ. За да туржтъ вѣнецъ на свирѣпства-та си, тия военачалници убихж и много невинни дѣчица, грабнати изъ ржцѣ-тѣ на майки-тѣ имъ, само и само защото тия послѣдни-тѣ не удовлетворяватъ гнжснави-тѣ имъ искания. Както се каза, хора-та бѣхж затворени и турци-тѣ, когато и когото си щѣхж изваждаха, — мжже, жени и дѣца, та ги завождаха при Хафжзъ паша и другиті военачалници, а който отиваше, не се вече вржщаше

души сж падиале отъ бунтовници-тѣ и шестина души отъ турци-тѣ, йоще повече, като въ второ-то извѣстие се казва, че убити-тѣ и ранени-тѣ на бунтовници-тѣ биле малко. Както казахъ и по-прѣди до влѣзвание-то имъ въ Панагюрище, отъ турци-тѣ сж падиале около 300 души, а отъ вжстанници-тѣ сж убити около 50 души. Обаче, слѣдъ като навлѣзоха въ Панагюрище, много турци бидоха убити, ала бройя имъ се не знаеше, както и на пжрви-тѣ (около 300 души), защото, по заповѣдь на Хафжзъ паша, трупове-тѣ на убити-тѣ въ Панагюрище се горѣхж. Едвамъ слѣдъ освобождение-то, нѣкои турци отъ околни-тѣ села, които тогава биле доброволци въ войска-та и навлѣзле съ нея въ Панагюрище да плячкосватъ, увѣряваха, че вжтрѣ въ града сж убити около 200 души турци, и то повечето редовни войскаре, когато минували низъ улици-тѣ, или когато влазяле въ кжщи-тѣ и дукяни-тѣ да обиратъ. Тия сжщи тѣ турци казаха и за паднали-тѣ около 300 души въ Стрѣлецко, Балабанова-та Кория и на Кукла. Освѣнъ това, и въ двѣ-тѣ извѣстия се не споменува, че, вжтрѣ въ града, турци-тѣ сж убиле повече отъ 650 души мжже, жени и дѣца, както ще видимъ по-сѣтне. — Ето що е писалъ и полузваничний турски всѣстникъ *Ла Тюрки*: „Подиръ разбивания-та, които царски-тѣ войски нанесоха на вжстанниците въ Стрѣлецъ и Панагюрище, вжстанническо-то движение не е никакъ напрѣдиало. Вмѣсто да става по-обширно и да се простира по други-тѣ мѣста низъ Бжлгарско, както се помисли за минута, вжстание-то се ограничи и за сега то се простира само между Т.-Пазарджикъ и Срѣдецъ . . . . Послѣдни-тѣ усилия

1); насилвани жени, отъ срамъ, напоконъ се сами обѣсиха. ного отъ затворени-тѣ бидоха убити и безъ никакви причи-; прѣди да е билъ още представянъ прѣдъ паша-та, попъ ука попъ Дойчовъ посѣкоха мжченически въ двора на Радъ в. Гешановъ, защото синъ му билъ бунтовникъ. Кланъ недо-анъ го донесоха въ болница-та (кжща-та на Радъ Р. Камен-и, гдѣто изджхна. По най-жестокъ начинъ заклаха и попъ-орги Тасовъ, Райкинъ баща, за това, че джщеря му ушила аме-то. Освѣнъ Иванъ. Ст. Джужовъ, Павелъ Ст. Бобековъ, етко Р. Мачовъ, Тодоръ Вл. Тжркалановъ и Петръ Ст. жрбановъ, турци-тѣ хванаха всички-тѣ други членове на иврѣменно-то правителство, — едни по-рано, други по-кжс-. За да не влѣзе въ турски-тѣ ржцѣ, Петръ Ст. Щжрба-въ се самъ уби съ револвера си; Бобековъ бѣше заминалъ Копривщица, а пжкъ, както видѣхме въ 6-та забѣлѣжка, . Ст. Джужовъ, бѣше побѣгналъ въ Русия по-прѣди; П. Мачовъ и Тодоръ В. Тржкалановъ се крихж въ гора-та, до-

---

на турски-тѣ войски напжлно смазаха бунтовници-тѣ, които не смѣятъ вече да се явжтъ на поле-то, или да нападнатъ войски-тѣ. Принудено-то отъ вжстанници-тѣ население да остави живѣ-лища-та си, завржща се въ домове-тѣ си подъ покровителство-то на войски-тѣ (?! колкото Хафжзъ пашови-тѣ войски покровител-ствуваха панагюрско-то население). Въ Панагюрище, гдѣто най-напрѣдъ се е породило вжстание-то, редъ-тъ се е вече вжста-новилъ. Можемъ да се надѣваме да кажемъ утрѣ сжщото и за Копривщица. Ако се не покоржтъ вжстанници-тѣ въ тая мѣст-ность на срока, тѣ щжтъ да се распржснатъ на-сила . . . . " И това го казва полузваниченъ вѣстникъ, който се пише на фран-ски езикъ! Види се, че той или не е знаялъ, че въ сжщность, ка-то въ Панагюрище, въ Копривщица вжстание немаше, както ще видимъ по-сѣтне, или пжкъ така му е понасяло да пише, за да може напоконъ да оправдае убийства-та и грабежи-тѣ, които цар-ски-тѣ му войски щжтъ да извжршжтъ въ тая „мѣстность".

) Въ една дописка отъ Т.-Пазарджикъ, съ деномѣсечие 6-й Юлий, обнародвана въ 39-й брой на *День* отъ 10-й сжщий мѣсецъ, между друго, ето що е писано: " . . . . Не бѣхж само черкезе-тѣ и башжбозуци-тѣ, които причиниха злосторства-та. Жално-то е, че и царски-тѣ войски направиха голѣми насилства: много млади жени, моми и невжзрастни момичета станаха жжртва на сладострастия-та имъ! Лошави-тѣ езици приписватъ даже и на Хафжзъ паша злосторства, както и на негови-тѣ войници, като казватъ, че самъ той е посѣлалъ на честь-та на много жени, а въ ржцѣ-тѣ на войскаретѣ му измрѣле много невъзрастни момичета отъ Панагю-

дѣто се обяви всеопрощение-то. Около 200 души, като най-виновни бунтовници, бидохж закарани, испитвани и сждени въ Татаръ-Пазарджикъ, а напоконъ въ Пловдивъ, въ, за добра честь, никой отъ панагюрски-тѣ вжстанници и главатаре-тѣ имъ не биде наказанъ смжртно, макаръ и да бѣхж осждени 147 души на смжрть, защото, както се знае, по настояванието на европейски-тѣ джржави, поради изжршвани-тѣ убийства въ Бжлгария отъ турски-тѣ войски, султанъ-тъ по-кжсно опрости всички-тѣ осждени на смжрть бунтовници. Обаче мнозина умрѣха отъ биение и разни мжчения (22).

Откакъ турски-тѣ войски отъ височини-тѣ около града съ топове-тѣ си направиха на прахъ и пепелъ двѣ-тѣ хубави голѣми училищни сгради, една малка и други двѣ голѣми великолепни черкови, — отъ една-та черкова останаха само зидове-тѣ ѝ, тѣ тржгнаха низъ града да обиратъ и да грабатъ; нито една кжща, нито единъ дукянъ, нито една магазия остана не ограбена. Всичка-та плячка (користь), сжстояща се отъ

рище. Войскаре-тѣ, които минаваха отъ тука за прѣдѣли-тѣ при Сжрбия, откакъ ограбиха отъ села-та много момичета и млади жени и ги обезчестиха насилственно, оставиха ги мжртви на мѣсто-то на шатри-тѣ си. Токо-рѣчи, че всички-тѣ отлични затворени бжлгаре въ Одринъ, въ Пловдивъ и въ градъ-тъ ни, сж прѣдадени и наклеветени отъ гржци-тѣ и, безъ да испитватъ, мѣстни-тѣ власти прѣслѣдватъ и затварятъ, а сѣтини-тѣ на това какви щжтъ да сж, ние не знаемъ ".

(22) Сжщий вѣстникъ *День* въ 36-й си брой отъ 30-й Юний 1876 год. пише: „Нѣкои пжтници ни разказватъ, че, когато биле закарвани въ градове-тѣ сжмнителни-тѣ селене, мнозина отъ тѣхъ биле измрѣле по пжтища-та отъ биение-то на зантиета-та, които ги карале. Увѣряватъ даже, че нѣкои-си клѣтници биле набивани и на кодове! Мжки-тѣ и тѣглила-та на запрѣни-тѣ въ тжмници-тѣ биле тоже несносни. По-долни-тѣ чиновници и зантиета-та сж се располагале както си щѣле съ затворници-тѣ, които бродиле подолни и отъ животни-тѣ. При всичко, че комисии се сжставиха да испитатъ и отсждатъ часъ по-скоро виновни-тѣ, но тукъ-тамъ още се сжглѣдватъ дири отъ злосторства. Известиха, че тии комисии пустнаха до-сега 500-600 души запрѣни, но не знаемъ какво да кажемъ за обѣсени-тѣ отъ нѣколко врѣме бжлгаре, тогава като правителство-то бѣше заповѣдало да престанатъ смжртни-тѣ наказания. Ние тоже не знаемъ какво би това, дѣто да се не обвини нито единъ черкезинъ или циганинъ за злосторство, ами какъ да се случи та се клети бжлгаре да сж виновати и все отъ тѣхъ да се отсждатъ за обѣсване". А по-кжсно, въ една до-

разни покѫщнини, мѣдни сѫдове, както и много сребѫрни и златни нѣща, дрѣхи, всѣкакви стоки, както и щавени кожи, аби, шаеци, вѫлна, ерина, масло, сирене, кашкавалъ, лой, сапунъ и други, и други, биде натрупана въ горѣказанни-тѣ Кривонусовъ и Каменски дворове, отъ гдѣто напоконъ турци-тѣ съ много кола ги изнесоха изъ Панагюрище. Всички тѣ обрани въ Панагюрище стоки и покѫщнини се продадоха сѣтне въ Пирдопъ, Т.-Пазарджикъ, Пловдивъ, Одринъ и други градове за твѫрдѣ евтини цѣни (23). Башѫбозуци-тѣ (турски нередовни войскаре, сбирщина отъ всѣкакви мухамедански народности: турци, помаци, черкезе, арнаути, цигане и други) откараха около 10 хиледи овце, говеда и коне, а всички-тѣ сѣидби въ панагюрско-то земище бидохѫ опасени и погазени. Кѫдѣто се намѣриха пари, предаваха се на Хафѫзъ паша, който много злато изнесе изъ Панагюрище. Слѣдъ като се свѫрши обирание-то, войскаре-тѣ захванаха да подпалватъ и

писка отъ Т.-Пазарджикъ, обнародвана въ 39-й брой на сѫщий вѣстникъ, е казано: „ . . . . За да излѣзе нѣкой изъ града за да отиде въ нѣкое село, трѣбва скѫпо и скѫпо да заплати на нѣколко турци за да го заведѫтъ дѣто иска, но много пѫти той бива биенъ по пѫтя, а нѣкога другаре-тѣ му го и заколватъ, особенно ако е нѣкой панагюрецъ. Забѣлѣжете, че турци-тѣ глѣдатъ на бѫлгаре-тѣ, като на по-долни и отъ животни-тѣ . . . .“ — Горѣизложенно-то е обнародвано прѣди да се обяви султанова-та прошка на бунтовници-тѣ, за която се каза по-горѣ.

(23) Въ една дописка отъ Одринъ, 20-й Юний, обнародвана въ *День* отъ 23-й Юний 1876 год., брой 34, ето, що е писано: “ . . . . . Ограбени-тѣ вещи: шаеци, бакѫре, дрѣхи и други покѫщнини, се продаватъ тука съ една евтина цѣна. Хубавъ шаекъ се продава тука по два гроша лакѫтъ-тъ, а на бакѫрени-тѣ сѫдове ока-та не е по скѫпа отъ 6-8 гроша. Любопитно-то, че помежду краденитѣ вещи се намиратъ и крѫпени чорапе и други нищожни дрипеле. Въ Т.-Пазарджикъ била голѣма евтиния откѫмъ тая страна. Мѫжки и женски дрѣхи се продавале твѫрдѣ евтино . . . .“ А по-прѣди, въ 29-й си брой, *День* е писалъ, че „нѣкои черкезе ходиле въ Цариградъ по магазини-тѣ и показвале мостри (образци) отъ бѫлгарски шаеци, които имале за проданъ. Мостри-тѣ биле отъ много видове и всичка-та тая стока я продавале за нищожна цѣна. Читатели-тѣ ни се сѣщатъ, че почтенни-тѣ продаваче на тия шаеци сѫ краде стока-та си въ Бѫлгарско. Ето защо бѫлгаре-тѣ бѣхѫ обявени за бунтовници: за да имъ ограбатъ стоката и да ги исколатъ. Наистина, че предлогъ-тъ е и проницателенъ и удаченъ!“

да горѫтъ кѫщи-тѣ, дукяни-тѣ и магазии-тѣ; цѣла-та чаршия и не само богатски-тѣ и хубави-тѣ кѫщи, нъ и много по-прости и староврѣмски кѫщи, бидохѫ изгорѣни; сапунджийници пѫлни съ лой, свѣщи сапунъ, както и табахани, — съ уработени или съ сурави кожи, станаха на прахъ и пепелъ. Повечето отъ половина-та сгради въ града, между които около 400 отъ най-хубави-тѣ, изгорѣха, а и много имà запалвани, нъ неможиха да изгорѫтъ. Книжници-тѣ на читалище-то и на мѫжко-то училище, които се нахождаха въ сграда-та на това последно-то, пѫлни съ много разни книги, между които и много рѫкописи, изгорѣхѫ. Подпалвание-то се захвана слѣдъ като редовни-тѣ войници обраха и ограбиха всичко по-легко, нъ по-скѫпо, въ кѫщи-тѣ и дукяни-тѣ, а башѫбозуци-тѣ, — потежки-тѣ стоки и покѫщнини. Щомъ престана пушкание-то отъ страна на вѫзстанници-тѣ, редовни-тѣ войскаре спрѣха убийства-та, нъ башѫбозуци-тѣ убиваха когото гдѣ срѣщнеха, безъ разлика на полъ и вѫзрасть. Прѣди да бомбардиратъ черкови-тѣ, отъ които по-напрѣдъ обраха всички сребѫрни, златни и други скѫпоцѣнни черковни принадлежности и утвари, турци-тѣ извѫршиха въ тѣхъ всѣкакви гнѫсни насилства, мѫчения, обезчестявания; въ черкови-тѣ бидоха убити мѫченически, по най-безчовѣченъ начинъ, стари 70-80 годишни хора; свирѣпства-та, ужаси-тѣ, немаха предѣлъ. Това турско бѣснеяние, тия турски клания и свирѣпства траяха отъ 30-й Априлий до 3-й Майя включително, а пожари-тѣ се продѫлжаваха до 7-й Майя. Прѣзъ пѫрви-тѣ четери дни въ Панагюрище сѫ убити 384 души отъ мѫжки полъ, 154 души отъ женски полъ, между които сѫ: една калугерка, шесть свещенници и двама диакони, както и около 40 души извѫнъ града, когато бѣгале по гори-тѣ да се криятъ. Убити сѫ и близо до стотина души мѫже, жени и дѣца отъ жители-тѣ на нѣкои села, които слѣдъ прогласяване-то на вѫзстание-то бѣхѫ дошле тука до се пазатъ. Дѫлго врѣме трупове-тѣ на убити-тѣ останаха не погрѣбени, а погрѣбени-тѣ, като плитко заровени, кучета-та лесно изваждаха и влѣчеха низъ улици-тѣ. Отъ миризми-тѣ на растлѣни-тѣ и на изгорѣни-тѣ турски войскарски трупове, на изгорѣли-тѣ сгради и находящи-тѣ се въ тѣхъ разни и всѣкакви стоки и вещества, особенно въ нѣкои кожеработилници (табахани) и скотобойни, изъ които, не се знае какъ се е случило, турци-тѣ не изнесле всички-тѣ кожи, па-

стжрма и лой, вжздухъ-тъ се бѣше развалилъ и щѣха да по-слѣдватъ разни болѣсти, ако не бѣ завалялъ силенъ, голѣмъ дажждъ да разпржсне черни-тѣ гжсти отъ димъ облаци надъ града и да омие останки-тѣ отъ всичко убиено, изгнило и изгорѣно, а пжкъ рѣка-та Луда-Яна голѣма дотече, та отне-се всички-тѣ нечистотии; вжздухъ-тъ се очисти (24).

Кадѣ 10-й Майя Хафжзъ паша испрати хора въ гора-та да обадатъ на ония отъ побѣгнали-тѣ, които още не бѣхж се

---

24) Както и да е, казвание-то на турский званиченъ вѣстникъ *Джеридеи Хавадисъ*, отъ 7-й Майя, се испжлни. Тоя вѣстникъ пише-ше: „Вжзстание-то на бжлгаре-тѣ е странно нѣщо, защото тия хора всѣкога сж биле най-вѣрни-тѣ подданници на джржава-та. Слѣдъ прѣселявание-то на нѣкои отъ тѣхъ въ Руссия, отъ гдѣто съ плачъ се вжрнаха въ отечество-то си, като познаха гдѣ е справедливость-та и гдѣ угнѣтявание-то, като показаха своя-та вѣрность и послушание кжмъ царско-то правителство, то се показа щедро кжмъ тѣхъ и позволи имъ да си устроѭтъ Екзархия-та. Бжлгаре-тѣ сж противни на словене-тѣ (разбира се русси-тѣ), а противно-то нѣщо неможе да се сдружи. Ние мислехме попове-тѣ за сжвѣтници и поучители на народа, та е доста за чудение гдѣто нѣкои отъ тѣхъ сж го сжвѣтвале на кжмъ друга страна. Тия бжлгарски попове и чорбаджие какво друго видѣха отъ царско-то правителство, освѣнъ милость и добрина, та приеха при себѣ-си вжзстанически-тѣ комитети? Като стжпкаха съ крака-та си всички-тѣ добрини, бжлгаре-тѣ се показаха по-виновни отъ херцеговци тѣ, защото херцеговци-тѣ казватъ: „немаме ниви“, а пжкъ бжлгаре-тѣ не могжтъ да кажатъ друго, освѣнъ: „имаме много ниви“. Тия бжлгаре, помежду които мнозина знаятъ да четжтъ и да пишжтъ, не виджтъ ли, че джржава-та никога не ги е отдѣляла отъ мюсулмане-тѣ? Всичкий Ислямъ пожали бжлгаре-тѣ, които, между четери страни затворени, освѣнъ убийства и загуби, нема що друго да сторжтъ съ бунтувания-та си. Тѣ щжтъ се каятъ, когато дойджтъ въ растурени-тѣ си села, та видатъ имоти-тѣ си изгорѣни и ограбени, а дѣца-та си, челедь-та си, не намѣратъ. Тогава кому щжтъ да се оплакватъ, кому щжтъ да се молжтъ? Бжлгаре! На кого се облѣгнахте, та напуснахте вашитѣ рала, ваши-тѣ жжтви и дигнахте глава? вие до-сега бѣхте кротки и мирни. Додѣто сжрбе, власи, черногорци и гржци дигаха глава, вие си гледахте мирно работи-тѣ. Сега кой ви вжзбунтува? кому се облѣгате? на сжрбе-тѣ ли? на черногорци-тѣ ли? на херцеговци-тѣ ли? Не помислихте ли, че, като дойдатъ въ ваше-то Панагюрище, царски-тѣ войски не щжтъ да оставатъ ни сламка, а въ Копривщица щжтъ да раеплачатъ жени-тѣ ви? Но, както и да е, станало-то станало, а вие трѣбва да знаете, че цар-

вжрнале, че имъ прощава, та да се приберждъ въ Панагі
Хора-та и безъ тая покана бѣхж захванале да се вр
— както видѣхме, затваряха ги въ Кривонусовий и Кам
дворове, защото два-три дни вече бѣхж гладувале, па
ше защо цѣли домородства безполезно да се скитатъ н
ра-та, която се напжлни съ башжбозуци да диржтъ до
и убиваха когото срѣщнеха. Всѣкой бѣ захваналъ да
що е станало съ кжща-та му, съ дукяна му, съ стока-
всѣкой бѣше се рѣшилъ да се вжрне, па каквото ще
да стане. Вжрнаха се и нѣкои отъ ония 50 души, ко
черь-та на 23-й априлий, слѣдъ освѣтяване-то на зн
заминаха съ Бенковски по села-та; между вжрнали-тѣ с
членъ-тъ на Сжвѣта Маринъ Д. Юруковъ и стотникъ-тъ
Г. Джуновъ. И тия влѣзоха въ ржцѣ-тѣ на Хафжзъ
Други отъ тѣхъ, между които бѣха Д-ръ Василъ Сок
писаръ-тъ Тома Георгйовъ, сж хванати въ гора-та у З
ко и закараха ги въ Срѣдецъ. Писаръ-тъ Тодоръ Ди
лопитовъ е убитъ въ тетевенска-та планина. Мнозина
отъ вжзстанници-тѣ, които бѣхж убивали турци въ г
сполучиле да побѣгнатъ, вече се невжрнаха; по разни
ща, безъ да се спиратъ негдѣ, тѣ заминале за Сжрбия,
по-кжсно, прѣзъ мѣсецъ Юний, когато се захвана сж
турска-та война и тѣ влѣзоха въ редове-тѣ на сжр
войска, сжрби-тѣ ги туряха на чело на войски-тѣ, ка
ряха и всички-тѣ бжлгаре отъ други мѣста на Бжлгарск
извѣстно е, че въ врѣме на тая война, за която по-сѣ
кажж нѣколко думи, бжлгарски-тѣ опжлченци се биха
моотвжржение, юнашки (25), а пжкъ слѣдъ свжршвани

ско-то правителство въ една-та си ржка джржи *сабля*, а
га-та — *прошка*. Всички ония, които му се противжтъ, строг
да се накажатъ, ала ония, които се покаятъ и поискатъ
щжтъ бжджтъ опростени . . . . "

(25) И сами-тѣ турци знаяха, че между сжрбски-тѣ войници
бжлгаре. Освѣнъ много косвенни и прави доказателства
можѣха да се прѣпишатъ отъ турски-тѣ вѣстници за у
ване на това обстоятелство, което е всѣкому извѣстно.
сжрбе-тѣ сж го отказале, азъ преписвамъ само една теле
отъ 1-й Юлий, обнародвана отъ полузваничний вѣстникъ Л
ки, а преведена и препечатена въ 37-й бр. на бжлгарски
никъ *День* отъ 3-й Юлий 1876 год. Ето тая телеграмма:

сѫрби-тѣ се показаха кѫмъ всички-тѣ тия доблестни ратници не само непризнателни, ами и безчовѣчни, та нема нужда тука да се говори повече. Щомъ прѣзъ мѣсецъ Февруарий (1877 год.) война-та престана всички-тѣ бѫлгарски опѫлченци — гладни, голи, болни, захванаха да оставятъ Сѫрбия и тржг-

---

една битка помежду сѫрбе-тѣ и бѫлгаре-тѣ отъ една страна, и царски-тѣ войски отъ друга, се продѫлжи до вечерь-та. Сѫрбе-тѣ и бѫлгаре-тѣ се разбиха. Царски-тѣ войски завзеха мѣста-та имъ". —Въ сѫщий брой на сѫщий вѣстникъ *День* е обнародвана и молба-та, която прѣди нѣколко дни пѫрвенци-тѣ грѫци отъ Цариградъ подале на великий везиръ, „въ име-то на грѫци-тѣ подданници на царство-то", и съ която искатъ „да станатъ сѫучастници въ защита-та на отечество-то кѫмъ предѣли-тѣ, да си пролѣятъ крѫвь-та за него, заедно съ юнаци-тѣ си сѫотечественици (турци) . . . . " Съ тая молба грѫци-тѣ искаха да имъ се позволи да отидатъ да се биятъ противъ сѫрбе-тѣ. Висока-та Порта позволила да се запишатъ ония, които желаятъ и, заедно съ башѫбозуци-тѣ да отидѫтъ въ Сѫрбия. По поводъ на това и като е знаялъ, че сѫрбе-тѣ всѣкога сѫ лѫгале бѫлгаре-тѣ, па като ималъ прѣдъ видъ и едно писмо, испратено отъ Бѣлградъ на 8-й Юлий (н. к.) до вѣстника *Кореспондансъ Политикъ*, спорѣдъ което „бѫлгарски-тѣ пратенници, които носиле пѫлномощни писма отъ твѫрдѣ влиятелни бѫлгаре, сѫ се упѫтиле кѫмъ балкана, откакъ сключиле единъ сѫкѫзенъ сговоръ съ сѫрбско-то правителство щото Сѫрбия да не исказва никакви притязания спрямо Бѫлгария за освобождение-то ѝ, само да ѝ се даде една малка земя, която има войскобранителна важность и бѫлгаре-тѣ да се устроятъ по единъ независимъ начинъ, безъ да сѫ задѫлжени да дѣйствуватъ задружно съ сѫрбе-тѣ, освѣнъ въ нѣкои случаи само," и извѣстие-то на вѣстника *Алгемайне Цайтунгъ*, че „между Сѫрбия и бѫлгарски-тѣ вѫзстанници ее сключилъ формаленъ сѫкѫзъ, спорѣдъ който Бѫлгария ще бѫде самостоятелно царство, а на Сѫрбия щѫтъ да се отстѫпатъ нѣкои малки бѫлгарски околности, важни въ военно отноюение", ето що казва българский вѣстникъ *День* въ 36-й си брой: „читатели-тѣ ни трѣбва да знаятъ, че въ столица-та сѫ се отворили подписвания и за волници, дѣто освѣнъ турци, до-сега сѫ се записале и около хилядо души грѫци, които щѫтъ отидѫтъ да се биятъ срѣщу сѫрбе-тѣ. Всѣкой бѫлгаринъ знае, че сѫрбе-тѣ сѫ неприятели не само на дѫржава-та вѫобще, но и на наша-та народность частно. А доказателства-та за това сѫ още прѣсни. Прочетете бѫлгарски-тѣ вѣстници отъ 10-15 години насамъ и вие ще се увѣрите на думи-тѣ ни; ще видите какви мили и драги приятели ни сѫ биле сѫрбе-тѣ". Въ сѫщий тоя брой на вѣстника е казано: „Прочутий главатаръ на башѫбозуци-тѣ, Али Пехливанъ (борецъ,) познатъ за свирѣпства-

наха кжмъ Ромжния. На пролѣть-та (прѣзъ сжща-та 1877 год.), когато се обяви русско-турска-та война, нѣкогашни-тѣ панагюрски бунтовници бѣхж вече въ русска-та войска, сжставяха часть отъ прочуто-то бжлгарско опжлчение, биха се на Шейново, Шипка и другадѣ, а слѣдъ свжршване-то на тая война, въ Панагюрище отъ тѣхъ се вжрнаха само около 30-35 души и то повече-то станале неджгави и негодни вече за работа.

5.

Панагюрище слѣдъ вжстание-то. — Нѣколко думи за клисурско-то вжстание. — Случки въ Копривщица. — Бобековъ, Манйовъ и Хорчовъ пристигатъ въ Копривщица. — Избавление на бунтовнишки-тѣ главатаре.

Откакъ се вече вждвори тишина-та въ Панагюрище, тука пристигна изново мюдюринъ отъ Пловдивъ съ единъ писаръ и 4-5 турски стражаре; наеха се пакъ, колкото трѣбваха, и бжлгарски стражаре. Около 10-й Юний всички-тѣ редовни и нередовни войски вече испразднихa градъ-тъ; тука захванаха да дохождатъ разни чужденци и дописници на вѣстници, консулски секретари и други човѣколюбиви хора, — нѣкои отъ тѣхъ да раздаджтъ помощи на бѣдни-тѣ, а нѣкои да виджтъ сами и да чуждтъ що сж вжршиле турски-тѣ войски. Пожари-тѣ, опустошения-та и много още въ затулени мѣста гниждщи трупове, се виждаха наглѣдно, ала за други-тѣ си мжки и теглила

та си въ Бжлгария, е наименованъ пжлковникъ и щѣлъ да образува единъ табуръ (пжлкъ) отъ 10 хиледи души, съ които ще отиде въ Сжрбия. Въ джамия-та Фатихъ се отвори подписка за записване волници. Въ нѣколко часа се записаха повече отъ 1500 души. Всѣкой день много кюртове, зейбеци, арабе и арнауте самоволно се записватъ да вжрвжтъ на бойно-то поле". А пжкъ *Ла Тюрки*, като пишеше, че се представиле въ Военно-то Министерство 50 души гржци, които имале на чело едно знаме отъ червено сукно, съ знакове полумѣсечина и кржстъ, та искале да се запишатъ волници, притуря, че „сближавание-то на полумѣсечината и кржста краснорѣчиво доказва взаимни-тѣ сжчувствия, които сжединяватъ въ една народность разни-тѣ общини на царство-то".

едва-ли можеше население-то да каже нѣщо, защото никой не смѣеше да се яви прѣдъ споменжти-тѣ чужденци, безъ да е придруженъ съ нѣкой турски стражаръ; такава заповѣдь бѣше дошла отъ пловдивский мютесарифинъ. Между тия чужденци бѣхж: Бярингъ, английски консулъ въ Одринъ, а посѣтне и Скайлеръ, дописникъ на лондонский вѣстникъ *Дейли Нюсъ*. По едно врѣме пристигнаха и двама турски пратенници да виджтъ що е станало. Тѣ бѣхж бжлгаринъ-тъ Хаджи-Иванчо Пенчовичъ (тогава членъ на Джржавний Сжвѣтъ, а сега членъ на Вакуфска-та Комисия въ Срѣдецъ) и левантинецъ-тъ Блакъ (тогава началникъ на писалище-то за печата, а по-кжсно турски посланникъ въ Румжния), придружени съ единъ писаръ караманлия (турчинъ отъ християнско вѣроисповѣдание). Имаше съ тѣхъ и единъ ингелизинъ. Сега вече всѣкой свободно, безъ стражаръ, можеше да се явява прѣдъ тия високи службаше да имъ казва що е теглилъ, що е станало и що сж вжршиле не само редовни-тѣ и нередовни войскаре, ами и главатаре-тѣ на пжрви-тѣ, а най-вече Хафжзъ паша. Тия хора изслушаха тжрпѣливо всѣкого и изучиха всички-тѣ подробности. Когато се вжрнале въ Цариградъ, тѣ прѣдставиле на великий везиръ писменно изложение, въ което било изложено всичко всестранно и обстоятелственно. Това изложение било прочетено въ министерский сжвѣтъ само за свѣдѣние, защото не било написано спорѣдъ воля-та на турски-тѣ джржавници, па го захвжрлиле при ония книжя, които вече никой не може да види. Поради това изложение, Хаджи-Иванчо Пенчовичъ макаръ и да не испадна напжлно въ немилость прѣдъ турски-тѣ министри, но все пакъ тѣ вече захванаха да нематъ въ него такова довѣрие, каквото имаха прѣди десеть години (1866 год.), когато викаше отъ Руссе да се потурчатъ бжлгарски-тѣ училища (26) и когато въ крайя на 1872 и въ начало-то на 1873 год. го пращаха въ Срѣдецъ по Араба-конашка-та работа, — за обирание-то на орханийска-та хазна (на 20-й Септемврий, 1872 год.) и сждение-то Димитръ Общий, дяконъ-тъ Василъ Левски и други още сжзаклѣтници, подстрѣкатели и бунтовници. — Тука трѣбва да кажж, че

(26) Виждъ списание-то *Мисъль*, издаваемо въ Срѣдецъ, Год. II, Кн. I, страници 80 и 81.

Висока-та Порта нарочно испрати отъ християнски-тѣ си слу
жбаше хора за да виджтъ и да се научжтъ що е станало в
Панагюрище, защото турски-тѣ министри сж мислиле, че ти
хора щжтъ да имъ представатъ такова изложение, каквот
тѣмъ поноси, па тогава щжтъ да го обнародватъ и да испра
тжтъ отъ него дори преписи на посланници-тѣ и да имъ ка
жатъ: сто, християне-тѣ службаше, които ходиха да испитатъ
и изучатъ работа-та на мѣсто-то, казватъ, че царски-тѣ вой
никакво зло не сж сториле . . . . ; обаче, като се случи про
тивно-то, то и изложение-то се не обнародва и се захвжрли,
безъ да се сжобщи нѣкому.

Откакъ се потуши вжстание-то, още въ пжрви-тѣ дни на
мѣсецъ Майя 1876 год., дори до навлѣзвание-то на русски-
тѣ войски въ Панагюрище, 31-й Декемврий 1877 год., пана-
гюрци вече не видѣха бѣлъ день. Не стига дѣто имъ обраха
турци-тѣ имание-то, дѣто имъ откараха жива-та стока, дѣто
имъ изгориха кжщи-тѣ, ами правителство-то наложи на пана-
гюрци извжреденъ данжкъ 4000 турски лири (90800 лева), па
да плащатъ и вжзнаграждение, както за челеди-тѣ на убити-тѣ
турци, когато се прогласи вжстание-то, така и за редовни-тѣ
войски, които ги ограбиха и изгориха. Хора-та още не бѣхж
успѣле да се облѣкжтъ, да си доставатъ поне най-потрѣбна-та
покжщнина, да си сжграджтъ какви-годѣ кжщи, захвана се
насилственно сжбирание-то не само на законни-тѣ, ами и на
незаконни-тѣ данжци, па и подаржци за войска-та, която оти-
ваше да се бие съ сжрбе-тѣ. Никой не смѣеше да се противи;
минаха се блаженни-тѣ панагюрски врѣмена; ако бѣше оста-
нало у нѣкого нѣщо запазено, неограбено, волно и невол-
но той трѣбваше да дава и на оногова, който нема, за да се
удовлетворжтъ незаконни-тѣ правителствени искания. Това
не стигнж, ами се поискаха отъ по-заможни-тѣ хора заеми
срѣщу данжци-тѣ за идуща-та 1877 година, та и тия се да-
доха. Платиха се и 160-тѣ турски лири джржавни пари, кои-
то векилинъ-тъ Ф. С. Щжрбановъ бѣ заджржалъ за потрѣби-
тѣ на вжстание-то (стр. 11). Повечето отъ останала-та неогра-
бена и запазена жива стока, биде ограбена пжкъ отъ русски-
тѣ и турски-тѣ войски прѣзъ друга-та зима (1877-1878 год.) ме-
жду Одринъ и Цариградъ, тжй като зимно врѣме панагюрци
по ония мѣста си испращатъ жива-та стока. А пжкъ вреди-тѣ
и загуби-тѣ, които Шакиръ пашови-тѣ войски сториха на пана-

гюрци въ крайя на 1877 год., когато бѣхж се установиле тука да противостоятъ на русски-тѣ войски, сж на панагонъ. — Скжпо и прѣскжпо стана на панагюрци вжстание-то. Сами-тѣ турски комисаре, Хаджи Иванчо и Блакъ, оцѣниха на 300 хиледи турски лири (6810000 лева) загуби-тѣ въ стока, добитжкъ и сгради. Едва ли може да се повѣрва, че нѣкога Панагюрище ще може да се вжрне на пжрво-то си цвѣтуще скотовждско, промишленно и тжрговско сжстояние!

Въ начало-то на мѣсецъ Априлий 1876 год., пловдивский комитетъ нарочно испратилъ въ Клисура едного отъ членовете си, —Христо Благоевъ (Самоковецъ), за приготвювание на вжстание-то въ това село. За клисурско-то вжстание отдавна вече бѣхж се распорѣдиле и се грижехж: Христо Трувчевъ, Христо Драгановъ, Никола Ивановъ Караджовъ и още много други видни и богати хора. За Вжскржсение Христово Христо Благоевъ пристигналъ въ Клисура, заедно съ още други клисурци сжзаклѣтници, които биле въ Пловдивъ, а именно: Григоръ Попъ-Божковъ, Атанасъ Попъ-Минковъ, Харалампий Ив. Караджовъ и Антонъ Балтовъ. Когато Неджибъ побѣгналъ отъ Копривщица прѣзъ Клисура за Пловдивъ, клисурски-тѣ сжзаклѣтници се опитали да го убиятъ, ала не сполучиле; обаче тѣ утрѣпале повечето отъ стражаре-тѣ му. Въ пжрви-тѣ дни на Априлий, клисурский мюдюринъ взелъ отпускъ, та оставилъ писаря си Мехмедъ да управлява село-то. Тоя послѣдний „подушилъ", — узналъ, че се вжрши нѣщо бунтовнишко, ала главатаре-тѣ на сжзаклѣтници-тѣ умѣле да го маматъ, да му замазватъ очи-тѣ съ гощавания и пирувания, та го привлѣкле кжмъ себѣ-си и до едно врѣме Мехмедъ мирувалъ; той имъ се врѣкжлъ, че никому нищо не ще да обажда. Обаче, когато на 23-й Априлий Христо Благоевъ заобикалялъ мѣста-та и пжтища-та извжнъ Клисура, които пазиле негови-тѣ ратници, той хваналъ двама сжмнителни цигане. Като ги распиталъ какви сж и кждѣ отиватъ, цигане-тѣ казале Благоеву, че заносятъ писмо отъ извѣстний вече Мехмедъ до карловский мюдюринъ. Съ това писмо Мехмедъ явявалъ на мюдюрина, че въ Клисура нема никакви московци, ами сж само мѣстни хора, съ троица чужденци (Благоевъ, Ванковъ и Икономовъ), та турци-тѣ могатъ да нападнатъ, безъ да се страхуватъ. Друга една стража хванала още единъ такжвъ циганинъ. Военний сжвѣтъ рѣшилъ да се упуш-

натъ Мехмедъ и двама-та отъ цигане-тѣ, обаче единъ отъ тия послѣдни-тѣ се опиталъ да побѣгне, та на мѣсто-то, гдѣто билъ стигнатъ, Ванковъ самъ го посѣкжлъ, а Мехмедъ и другий циганинъ упушнале, по воененъ редъ. Тая присжда извжршиле Ванковъ и Благоевъ. Откакъ се прогласило вжзстание-то въ Панагюрище, клисурски-тѣ бунтовници се приготвювале и си завзеле хубави военни мѣста около Клисура. Испжрво тука нападвале нередовни войски, ала биле отблжсвани, та напоконъ (на 26-й Априлий) нападнале и редовни войски. Много жени, дѣца и отъ негодни-тѣ да бораватъ съ оржжие, биле испратени въ Копривщица. Клисурски тѣ бунтовници, заедно съ други още, които надошле отъ околни-тѣ села, юнашки се биле извжнъ Клисура, ала додѣто ставало това, турци-тѣ нападнале откжмъ карловский пжтъ и запалили источна-та часть на село-то; голѣма часть отъ Клисура пожтжнала въ пламжци. Вжзстанници-тѣ като видѣле, че остава между два огнйове: отъ една страна турски-тѣ войски, а отъ друга — горяща-та Клисура, та не щжтъ да иматъ, за всякой случай, гдѣ да прибѣгнатъ, отъ гдѣ да си доставатъ храна и оржжие, па и джждъ захваналъ да вали, та имъ пречиствувалъ за пушкание-то, рѣшиле, додѣто още има вжзможность, да се оттеглжтъ, да си сторжтъ пжть прѣзъ турски-тѣ редове, или отъ гдѣто могжтъ да минатъ, и да отидатъ въ Копривщица. Много ратници биле убити, ала и мнозина сполучиле да пристигнатъ въ Копривщица вечерь-та (26-й Априлий). Избавиле се и повечето отъ главатаре-тѣ, между които Ванковъ, Икономовъ, Благоевъ, Хр. Драгановъ, Н. Ив. Караджовъ, Хар. Ив. Караджовъ, Ат. П.-Минковъ, Гр. П.-Божковъ и още други нѣкои. По такжвъ начинъ се свжршило клисурско-то вжзстание. Всеизвѣстно е вече за свирѣпства-та и убийства-та, които турци-тѣ отъ Кйопса, подъ предводителство-то на карловский Тосунъ бей, извжршиха въ нѣкогашна-та хубава и богата Клисура, когато навлѣзоха въ това село; тѣ го ограбиха, избиха непобѣгнали-тѣ жители и сжвжршенно го изгориха.

Щомъ клисурски-тѣ бунтовнишки главатаре и други-тѣ клисурски ратници пристигнале въ Копривщица, която още не била нападана, пжрви-тѣ се сжбрале на сжвѣтъ съ копривщенски-тѣ бунтовнишки главатаре. (Тука трѣбва да се каже, че откакъ на 20-й Априлий Каблешковъ, заедно съ нѣколко души, убиле мюдюрина и прогониле Неджиба, до превземание-

о на Панагюрище, въ Копривщица нищо се не е случило: нито вжзстание е имало, нито пжкъ редовни или нередовни урски войски сж я нападале; тука жители-тѣ биле въ неизвѣстность, ала все пакъ главатаре-тѣ на сжзаклѣтници-тѣ приготвювале тия послѣдни-тѣ да бранжтъ мѣсто-то, въ случай, е турци-тѣ бихж нападнале на Копривщица). Въ тоя сжвѣтъ, жржанъ подъ предсѣдателство-то на Каблешкова, се рѣшило а се убиятъ всички-тѣ копривщенски цигане, за да не стожтъ и тѣ прѣдателство като клисурски-тѣ, или да запалатъ Копривщица, щомъ виджтъ че надойджтъ турски войски. За ова рѣшение дало поводъ и обстоятелство-то, че въ нѣкои игански кжщи се намирале пжлни ковчези съ газъ. Това ѣшение се извжршило още прѣзъ нощь-та: заклале около 0 души цигане. На 28-й и 29-й Априлий клисурски-тѣ и опрившки-тѣ бунтовнишки главатаре приготвювале и обучале, ратници-тѣ, които биле сжбрани отъ много околни села, — имало около 2-3 хиледи души. Тѣ въ това врѣме рѣшиле се тжкмиле да испрататъ нѣколко стотини души ратници а запалатъ Пирдопъ и Душанци, тжй като и въ двѣ-тѣ тия ела има турци, ала постоянни-тѣ джждове припяствувале да е извжрши това рѣшение. На 29-й вечерь-та главатаре-тѣ акъ имале сжбрание. Сега присжтствувале и нѣкои отъ копривенски-тѣ пжрвенци. Рѣшило се щото всички-тѣ способни ора да бораватъ съ оржжие да се вжоржжжтъ и да отиджтъ ъ гора-та, а жени-тѣ, дѣца-та и всички негодни хора да останатъ въ Копривщица, та въ случай че турци-тѣ бихж наошле, да я не опустожшжтъ. Слѣдъ като се растурило засѣание-то, сжщи-тѣ участвувавши въ него копривщенски пжрвенци се сжбрале въ Хаджи-Иванова-та кжща, та размислиле а сѣтнини-тѣ отъ вжзстание-то. Тѣ намѣриле, че не щжтъ а сж добри, защото една тжлпа вжоржжени хора не ще можтъ да се биятъ съ царска-та войска и да ѝ противостоятъ, ми напраздно щжтъ да се убиватъ хора-та. По тия сжображения и като имале прѣдъ видъ участь-та на Клисура, то, за а запазатъ и Копривщица отъ такова зло, което може да я остигне отъ сами-тѣ войски, когато разбиятъ бунтовници-тѣ, и да избѣгнатъ всѣка отговорность за избиване-то на цигане-тѣ, безъ никакви законни причини, тия нѣколко пжрвенци ѣшиле да испрататъ писма до пловдивский мютесарифинъ и о Хафжзъ паша, който билъ вече край Панагюрище, та да

имъ обадатъ, че въ Копривщица нема никакви московци, ами нѣколко вжикашни нехранимайковци сж дошле да бунтуватъ хора-та, заради това по-скоро да испрататъ войска за да избави население-то отъ тия разбойници. Рѣшено и свжршено. На зарань-та (30-й Априлий) тржгналъ човѣкъ, комуто биле платени 30 турски лири, да занесе двѣ писма въ такава смисжль до мютесарифина въ Пловдивъ и до Хафжзъ паша, гдѣто се намѣри. Тия пжрвенци сполучиле да привлечжтъ на своя страна и мнозина отъ сжзаклѣтници-тѣ. Въ тоя день (30 Априлий), Христо Благоевъ и Георги Тжрневъ, когато вжвождале въ Копривщица нѣкои отъ ратници-тѣ, които биле настанени по разни мѣста да пазатъ, видѣле, че една голѣма тжлпа хора, при Докторъ-Спасова-та лѣкарница, искала да грабне Каблешкова и други-тѣ бунтовнишки главатаре, които биле съ него. Захванала се расправия и сборичквания. Каблешковъ, съ сабля-та си въ ржка, сполучилъ да влѣзе въ лѣкарница-та; слѣдъ него влѣзле и Г. Тжрневъ, Хр. Благоевъ, Воловъ, Икономовъ, Хар. Караджовъ, Хр. Драгановъ, Хр. Почаковъ, Гр. П.-Божковъ, Ат. П.-Минковъ, Найденъ П.-Стояновъ, Никола Караджовъ и други още, всичко около 40 души. По-прѣди водени-тѣ отъ Благоева и Тжрнева ратници, като хора отъ околни-тѣ села се смутиле и незнаяле що да чинжтъ, като видѣле що вжршжтъ мѣстни-тѣ хора, — копривщенци. Бунтовнишки-тѣ главатаре влѣзле въ лѣкарница-та, додѣто се поуталожжтъ духове-тѣ, за да не стане нѣкое междуособно сбжлсквание и да се пролѣе невинна кржвь. Тѣ увѣщавале тжлпа-та да се разотиде, ала никой не послушалъ; тя захванала да налита да влѣзе въ лѣкарница-та. Най-сѣтне, когато врата-та на тая послѣдня-та се затворила, предводители-тѣ на тжлпа-та ѝ окачиле единъ кофаръ (катанецъ): влѣзли-тѣ въ лѣкарница-та останале заключени. Като свжршила това, та ратници-тѣ останале безъ главатаре, тжлпа-та изловила много други бунтовници, които не щѣле да я послѣдватъ, и затворила ги въ Ралйовий ханъ, а пжкъ мѣстни-тѣ учители, тоже бунтовници, затворила въ лудница-та при черкова-та. Затворени-тѣ въ лѣкарница-та молиле да имъ се донесе вода, ала пжрвенци-тѣ никого не допустанале да имъ занесе вода. Георги Тжрневъ и други поискале да пушкатъ прѣзъ прозорци-тѣ на лѣкарница-та за да убиятъ нѣкои отъ пжрвенци-тѣ, които се намирале около нея съ тжлпа-та си, ала повечето

отъ затворници-тѣ не допустнале да стане такова нещо. На чело на тжлпа-та билъ Никола Каблешковъ, чичо на бунтовника Тодоръ Лулчовъ Каблешковъ. Никола Каблешковъ наложилъ фесъ на глава-та си и вжоржженъ, заканвалъ се на затворници-тѣ, че, когато пристигне царска-та войска, той ще самъ да ги накаже, както си знае. Най-сѣтне затворници-тѣ рѣшиле да разбиятъ стѣни-тѣ и да излѣзатъ изъ лѣкарница-та, ала като взеле прѣдъ видъ, че може да се случжтъ и убийства, тѣ написале и подписале едно изложение кжмъ народа за причини-тѣ и цѣль-та на вжзстание-то, както и всичко щото се случило съ тѣхъ. Тѣ сполучиле съ една стовна, която подале ужъ да имъ налеятъ вода, да прѣдаджтъ това изложение на попъ-Тончо за да го запази, та да се чете нѣкога-си отъ потомство-то. Додѣто затворници-тѣ кроиле какъ да пробиятъ стѣни-тѣ на лѣкарница-та, попъ-Тончо тржгналъ между тжлпа-та да показва и да прочита едно писмо, което ужъ получилъ отъ Панагюрище и въ което приятели-тѣ му писале че панагюрски-тѣ вжзстанници надвиле на турци-тѣ, та за това трѣбвало и копривщенци да се приготвюватъ за да се не посрамжтъ. Но това писмо не било пратено отъ Панагюрище, ами попъ-Тончо самъ си го написалъ. Като се разчуло що казва попъ-Тончо, мнозина отъ тжлпа-та се позамислиле, па още повече захванале да му вѣрватъ, когато пристигнале нѣкои хора отъ гора-та, та обадиле, че видѣле троица панагюрски воеводи, конници, които идѣле въ Копривщица. И наистина, слѣдъ малко влѣзле въ Копривщица Бобековъ, Манйовъ и Хорчовъ, които, както видѣхме по-прѣди, тржгнале бѣхж въ сжщий день съ Илия Ил. Петдесетника да нападатъ на турци-тѣ въ тила, ала, като биле разбити, распржснале се и трима-та пжрви се отправиле кжмъ Копривщица. Тѣ пристигнале привечерь и се спрѣле съ коне-тѣ си прѣдъ Спасова-та лѣкарница, гдѣто видѣле, че се била натрупала навалица отъ хора. Като ги видѣлъ Каблешковъ прѣзъ прозореца, веднага обадилъ Бобекову френски, че сж затворени; разказалъ му и всички-тѣ подробности за станало-то. Отъ своя страна и Бобековъ отъ улица-та, тоже френски, сжобщилъ Каблешкову, че турци-тѣ вече навлѣзле въ Панагюрище, па казалъ на Манйовъ и Хорчовъ що се случило съ затворници-тѣ. Тогава, безъ да слѣзватъ отъ конье-тѣ си, Хорчовъ веднага извикалъ на тжлпа-та да се прибира и да мисли що работи,

копривщенски-тѣ пжрвенци може и да сж имале право, като сж мислиле да не допустнатъ вжзстание-то, защо-то Копривщица уцѣлѣ, тя се никакъ не поврѣди: и черкови-тѣ, и училища-та, и хубави-тѣ ѝ кжщи, и дукяни-тѣ ѝ, се запазиха; тѣ не бидоха ограбени, запалени и изгорени, както въ Панагюрище, нито пжкъ бидоха убити хора, — освѣнъ онния копривщене, които турски-тѣ власти, правилно или неправилно, осждиха и смжртно наказаха, прѣди всеопрощение-то. Обаче начинъ-тъ, по който копривщенски-тѣ пжрвенци сж постжпиле, ако сж вѣрни свѣдѣния-та ми, не е билъ честенъ: защото отъ една страна тѣ дѣйствувале до негдѣ заедно съ главатаре-тѣ на бунтовници-тѣ, участвувале въ засѣдания-та имъ и рѣшавале заедно съ тѣхъ, а пжкъ отъ друга страна скришно работиле противъ тѣхъ. Ако не сж биле сжгласни съ бунтовници-тѣ, ако не сж одобрѣвале тѣхни-тѣ намѣрения, пжрвенци-тѣ сж могле да имъ обаджтъ за това, а не да ги затварятъ и да викатъ турци-тѣ да имъ ги прѣдаватъ.

6.

Турски вълнения въ Цариградъ; сваляния и качвания султане; убивания султанъ и министри. — Сжрбско-турска-та война. — Цанковъ и Балабановъ отиватъ въ Европа. — Сжбрание въ Цариградъ отъ пратеници-тѣ на шесть-тѣ голѣми джржави. — Обявяване русско-турска-та война.

Между това, додѣто турски-тѣ редовни и нередовни войски, заедно съ главатаре-тѣ си, по заповѣдь отъ Висока-та Порта, опустошаваха най-хубави-тѣ и най-богати-тѣ области (Бжлгария, Босна и Херцеговина) на турска-та джржава въ Европа, додѣто въ Одринъ, Пловдивъ, Срѣдецъ и Руссе нарочно сжставени-тѣ комисии да сждятъ бунтовници-тѣ, осждаха на смжртъ и незабавно убиваха не само тия послѣдни-тѣ, ами и колко-годѣ подозрѣни-тѣ, или лжжливо наклопани-тѣ, отъ нѣкои турци, не участвувавши въ вжзстания-та бжлгаре, турски-тѣ министри въ Цариградъ сваляха отъ престола едни султане, а други качваха; едного убиваха, а другиго затваряха въ лудница-та. Невинно пролѣта-та бжлгарска кржвь се

излѣя на глави-тѣ на турски-тѣ голѣмци, на тия, които насжрдчаваха убийства-та, свирѣпства-та, ужаси-тѣ, опустошавания-та. Тогавашний турски султанъ Абдулъ-Азисъ за да угоди на многобройни-тѣ въ Цариградъ *софти* (мухамедане, ученици въ мухамедански-тѣ вѣрозаконни училища, нарѣчени *медресета*), които, между други министри, искаха да се промѣни великий везиръ Махмудъ-Недимъ паша (28) и шеихюлислямъ-тъ, той промѣни нѣкои отъ министри-тѣ, великий везиръ и шеихюлислямъ-тъ. За великъ везиръ (29) биде назначенъ Мехмедъ-Ружди паша, който, макаръ и воененъ, три-пжти е бивалъ великъ везиръ и еднаждъ министръ на войска-та, за воененъ министръ — Хюсейнъ-Авни паша и за шеихюлислямъ — Хаируллахъ ефенди. Подиръ 10-12 дни, откакъ бѣхж завзеле джлжности-тѣ си, прѣзъ нощь-та, спроти 18-й Майя 1876 год., военний министръ Хюсейнъ-Авни паша и Редифъ паша, началникъ на главний щабъ и предсѣдатель на главний военен

(28) Махмудъ-Недимъ паша бѣше отъ стари-тѣ турци и не бѣше отъ образовани-тѣ, ужъ, — той не знаеше и френски; той бѣше доста справедливъ турчинъ. Както се говорѣше тогава, той ужъ не одобрѣвалъ повѣдение-то на турски-тѣ военачалници въ вжзстанали-тѣ области, та за това го и ненавиждале софти-тѣ, па и че билъ приятель на Русия. Незабавно слѣдъ свалянне-то му, той биде заточенъ, заедно съ домородство-то си, въ мало-азиатский градъ Чешме, срѣщу островъ Хиосъ. Въ негово врѣме, когато по-прѣди е билъ великъ везиръ, се издаде ферманъ-тъ за устройство-то на Бжлгарска Екзархия.

(29) Както е извѣстно, въ Турско султанъ-тъ е *Халифъ*, — свѣтски владѣтель и духовенъ главатаръ на мухамедане-тѣ въ цѣла-та джржавава. *Великий везиръ* е вжрховний граждански военен султановъ представитель, за това се нарича *везирпаздмъ*, *садрпаздмъ*, *векилмутлдкъ* (великъ везиръ, вжрховенъ министръ, султановъ представитель) и до него се отнасятъ всички-тѣ други 12 министри; великий везиръ е всѣкога министръ на вжтрѣшни-тѣ работи; той предсѣдателствува на министерский сжвѣтъ и джржи джржавний печатъ. — *Шеихюлислямъ-тъ* (началникъ на вѣрни-тѣ) е духовенъ султановъ представитель; той е началникъ на всички-тѣ *мюфтии* (законовѣдци), *хакими* (вѣрозаконни сждии) и *имами* (духовни служители). — Въ Турско най-високий граждански чинъ е *везиръ*, а найгорний военен е *мюширъ*, военачалникъ, или, както казватъ другадѣ, *марешалъ*, *корпусний генералъ*, *пжлний генералъ*. Когато нѣкой мюширъ е бивалъ главенъ заповѣдникъ на войски-тѣ — *генералисимусъ*, *главнокомандующъ*, — и се отличавалъ, по нѣкога му се дава титла-та *сердарекрѣмъ*, а когато е надвивалъ, — *газй* (побѣдитель).

сжвѣтъ, отидоха та извадиха султанъ Абдулъ-Азисъ изъ палата му на Долма-Бахче и го затвориха въ единъ отъ стари-тѣ палати въ Стамболъ. Като се свжрши това, всички-тѣ министри, заедно съ великий везиръ, шейхюлислямъ-тъ и други още високи граждански и военни службаше, провжзгласиха въ Военно-то Министерство за султанъ братовий синъ на Абдулъ-Азиса, — князь Мурадъ. Това си повѣдѣние турски-тѣ министри оправдаваха съ обстоятелство-то, че тѣ искале да се вжведе въ джржава-та конституционно управление (турци и конституционно управление!), а пжкъ Абдулъ-Азисъ се не сжгласявалъ и защото тоя послѣдний ужъ ималъ тѣсни сношения съ русский посланникъ Игнатиевъ и нѣкакви тайни сговаряния въ вреда на джржава-та. А пжкъ други, привжрженици на падналий султанъ, казваха, че Абдулъ-Азисъ чулъ за нѣкакво-си сжзаклятие противъ него отъ министри-тѣ и за други още нѣкои важни джржавни работи, извжршени безъ негово знание, та се канилъ не само да свали, ами и да накаже нѣкои министри, които подозиралъ въ прѣдателство. Нъ, както и да е, тия послѣдни-тѣ го прѣвариха.

Когато се вжцари князь Мурадъ, петий султанъ съ това име, синъ на извѣстний между бжлгаре-тѣ нѣкогашенъ султанъ Абдулъ-Меджидъ, той обяви, че прощава всички-тѣ политически престжпници и дѣйствително бидохж опростени не само колкото имаше такива турци, ами и много кржвници, злодѣйци. Въ онова врѣме макаръ и да бѣхж пжлни тжмници-тѣ съ бжлгаре, политически престжпници, отъ които повечето бѣхж невинни, та и бжлгарский Екзархъ, когато ходи да му се представи и да му честити вжцаряване-то, помоли Мурадъ 5-й да се смили на бжлгарски-тѣ си подданници и да опрости затворници-тѣ, обаче поне невинни-тѣ се не освободиха отъ затвори-тѣ, нежели виновенъ да бидѐ опростенъ, а пжкъ споменжти-тѣ по-горѣ комисии бжрзаха по-скоро да ги бѣежтъ. Убийства-та отъ страна на тия ужъ сждебни комисии прѣстанаха само когато настоятелно поискаха това голѣми-тѣ европейски джржави, та султанъ-тъ, както се каза и по-прѣди, обяви всеопрощение (амнистия), ала все пакъ мнозина бунтовници останаха да гниятъ въ тжмници-тѣ, а други бидоха заточени. Останали-тѣ живи отъ тѣхъ се освободиха едвамъ прѣзъ 1878 год., слѣдъ подписвание-то на Свети-Стефанский сговоръ.

Турски-тѣ министри се не задоволиха съ това, дѣто по такжвъ позоренъ начинъ, прѣзъ-нощь, голъ извадиха изъ палата му Абдулъ-Азиса, при всичко че, като родолюбивъ турчинъ, той бѣше заслужилъ на еднородци-тѣ си, ами слѣдъ три дни, на 21-й Майя, го убиха, па разгласиха, че билъ полудѣлъ и взелъ ножица, съ която си прорѣзалъ жили-тѣ на лѣва-та ржка, та му истѣкла кржвь-та. Ужъ че това било наистина така, министри-тѣ накараха 30-40 души медици и хирурги да прегледатъ умрѣлий, па да си даджтъ мнѣние-то. Тѣ дадоха писменно изложение, че Абдулъ-Азисъ е билъ полудѣлъ, че смжрть-та му е послѣдвала отъ кржвотечение-то отъ жили-тѣ на ржцѣ-тѣ му, че ножици-тѣ, които се намѣриле, могле да пробиятъ жили-тѣ му и че, слѣдователно, Абдулъ-Азисъ самъ се е убилъ. А пжкъ по-кжсно, слѣдъ 6-7 години, когато, по искание-то на сегашний султанъ Абдулъ-Хамидъ, обвиняваха и сждиха Мидхатъ паша и други още бивши министри и голѣмци (зетйове на сжщий Абдулъ-Хамидъ, оженени за сестри-тѣ му) за убийство-то на Абдулъ-Азиса, установи се, че тия учени хора, които бѣхж все християне, че тия ескулапе, сж биле лжгале и че, слѣдователно, станале клѣтвопрѣстжпници, понеже Абдулъ-Азисъ нито лудъ билъ, нито се самъ убилъ, ами насилственно други го убиле.

Не се мина много, когато министри-тѣ, като видѣха че Мурадъ не ще да имъ се остави да го воджтъ за носа, тѣ го обявиха за лудъ, та и него свалиха отъ прѣстола, а за султанъ прогласиха братъ му, сегашний Абдулъ-Хамидъ 2-й. Както Абдулъ-Азисъ, така и Абдулъ-Хамидъ не сж приготвювани за султане; спорѣдъ обичайя на царствужщий османски домъ, тѣ сж биле затворени въ палати-тѣ и, освѣнъ да прочитатъ света-та книга, Корана, друго нищо не сж знаяле. Абдулъ-Азисъ не знаеше, па и Абдулъ-Хамидъ не знае никой чуждъ езикъ (30). Мурадъ, за когото е мислено, че слѣдъ смжрть-та на

---

(30) При всичко, че свалянне-то и качвание-то на султане-тѣ, както и на министри-тѣ, ставаше по угода-та и по искание-то на софти-тѣ, макаръ и да се казваше, че народъ-тъ (разбира се османский, и не само турци-тѣ, или мухамедански-тѣ народности, ами и всички-тѣ други християнски и не християнски народности въ турска-та джржава) желаялъ, искалъ, така да стане, обаче когато се вжцари днешний султанъ Абдулъ-Хамидъ 2-й, софти-тѣ захвана-

баща си Абдулъ-Меджидъ ще стане султанъ, е човѣкъ просвѣтенъ и той, освѣнъ френски, знае и другъ нѣкой чуждъ езикъ.

Най-сѣтне, на-скоро слѣдъ Абдулъ-Азисова-та смѫрть, когато на 3-й Юний вечерь-та министерский сѫвѣтъ се сѫбралъ

ха да се показватъ недоволни, да не щѫтъ и него, ала правителство-то сега се показа кѫмъ тѣхъ доста строго. Прѣзъ една лѣтна нощь полиция-та затвори повече-то отъ тѣхъ въ медресета-та имъ, а прѣзъ друга, спорѣдъ турский обичай, главни-тѣ виновници хвѫрлиха въ море то, да нагостѫтъ съ тѣхъ риба-тѣ; други заточиха кѫдѣ Арабия, като се заржчало на хора-та, които ги водѫтъ, да се постараятъ да ги очистѫтъ дори и прѣди да стигватъ до мѣсто-то; трети, по-малко виновни, испратиха въ войски-тѣ, находящи се въ Босна и Албания. Недоволство-то на софти-тѣ се основаваше на суевѣрни прѣдразсѫдѫци, ала се случи, та тѣхно-то прокобяване, тѣхни-тѣ страхувания отъ вѫцарѫване-то на Абдулъ-Хамидъ 2-й се испѫлниха. Софти-тѣ казваха че име-то Абдулъ-Хамидъ е извѣстно съ злощастни спомени между турци-тѣ и че то не е добро и щастливо, защото, когато прѣди сто години царувалъ султанъ съ сѫщо-то име, русси-тѣ прѣвзеле голѣма часть отъ турска-та дѫржава. — Дѣйствителе-то отъ гледна точка на софти-тѣ, напоконъ тия послѣдни-тѣ излѣзха прави, като се вземе прѣдъ видъ сѫвпадание-то, че въ 15-годишно-то царуване на султанъ Абдулъ-Хамидъ 1-й (отъ 1774 до 1779 год.), и русси-тѣ и австрийци-тѣ сѫ имале бойове съ турци-тѣ, че, макаръ и да сѫ надвивале на австрийци-тѣ, турци-тѣ не сѫ се ползувале нищо отъ тѣхъ и че русси-тѣ сѫ надвивале на турци-тѣ, та имъ сѫ прѣвзеле много мѣста въ Бессарабия и Азия, между които и Азофъ, и вече не могле да си ги отнематъ. Тогава русски-тѣ войски сѫ предводителствувани отъ военачалници-тѣ Суворовъ и Румянцевъ; въ онова врѣме е подписанъ между Русия и Турция сговоръ-тъ въ Кючюкъ-Кайнарджа (въ Силистренско); отъ тогава Русия си е присвоила право-то да покровителствува православни-тѣ християне въ Турско. Въ какво-то положение Абдулъ-Хамидъ 1-й заварилъ дѫржава-та, въ такова я завари и Абдулъ-Хамидъ 2-й; както сѫ се биле русси-тѣ и австрийци-тѣ съ Абдулъ-Хамидъ 1-й, та пѫрви-тѣ му отнеле земи, а втори-тѣ биле побѣдени, така и съ Абдулъ-Хамидъ 2-й се биха русси-тѣ и сѫрбе-тѣ (1876 г.), та пакъ пѫрви-тѣ му отнеха много земи въ Бессарабия и Азия, а на втори-тѣ надви, безъ да бѫде вѫзнагражденъ. — Тука щѫ притурѫ, че въ поменѫта-та война между Русия и Турция е имало и около 3000 души доброволци бѫлгаре, сѫбрани и предводителствуни отъ единъ бѫлгаринъ, съ прякоръ *Караджа*, който е билъ русски топчия (артилеристъ). Тия хора сѫ превзеле най-напрѣдъ край-дунавски-тѣ градове въ Влаш-

, кжща-та на Мидхадъ паша, единъ офицеринъ Асанъ, отъ ркезско потекло, братъ на трета-та Абдулъ-Азисова жена и ютантъ на сина му князь Юсуфъ-Изеддинъ, сполучилъ да ѣзе въ стая-та при министри-тѣ съ цѣль да ги убие, та да си мжсти зарадъ Абдулъ-Азиса. Но той сполучи да убие само енний министръ Хюсейнъ-Авни паша, министръ-тъ на море-авание-то Кайсерли Ахмедъ паша, министръ-тъ на вжнкаш-ѣ-тѣ работи Рашидъ паша и единъ адютантъ, обаче и той, ркезинъ-тъ Асанъ, биде убитъ. Ония отъ министри-тѣ, кои-тоя офицеринъ не можя да убие, подиръ 6-7 години бидоха жко наказани отъ единъ сждъ, когато сегашний султанъ удостовѣри, че тѣ сж убиле чича му Абдулъ-Азисъ, как-се спомена по-горѣ, а не че той самъ се е убилъ. Вѣч--та правда не остави не наказани тия кржвници, които про-ха толкова много бжлгарска невинна кржвь.

Както се знае, освѣнъ бжлгарски-тѣ вжстания въ разни ста на джржава-та, сжщоврѣменно имаше вжстания въ Бос-и Херцеговина, па и черногорци-тѣ, а послѣ и сжрби-тѣ рѣзъ мѣсецъ Юний) обявиха война на Висока-та Порта. От-къ се потушиха на всѣкадѣ бжлгарски-тѣ вжстания, тур-о-то правителство испрати много войска на предѣли-тѣ си и Сжрбия и Черна-Гора. За главенъ заповѣдникъ на тур-и-тѣ войски, които тржгнаха за Сжрбия, се назначи серда-екремъ Абдулъ-Керимъ паша (31). — Всеизвѣстно е, че,

---

ко и Богданско, по предварително споразумѣние съ влашки-тѣ и богдански-тѣ господаре, или воеводи, па е имало и предателство отъ сама-та турска войска, — левенти-тѣ, между които повечето сж биле християне. Подиръ тая война е унищоженъ турский пжлкъ на *левенти-тѣ* и отъ тогава султане-тѣ захванале да испращатъ въ Влашко и Богданско за управители (князове, воеводи) фанариоти и се отмѣнилъ обичайя, право-то, да се назначаватъ туземци на тия джлжности.

) Щомъ се обяви война-та, по друмъ-тъ отъ Цариградъ-Одринъ-Пловдивъ-Срѣдецъ-Нишъ, отъ каквато и да бѣше народность християнинъ не можѣше да пжтува, безъ опасность на живота си; защото, освѣнъ редовни-тѣ войски, пакъ бѣхж се повлѣкле и башжбозуци-тѣ, както се спомена и въ 25-та забѣлѣжка, а пжкъ тѣ бѣхж тржгнале, както всѣкога, съ цѣль да убиватъ, да грабатъ, да обиратъ. Бжлгарски-тѣ села, прѣзъ които тѣ минуваха, бѣхж пропищѣле. Прѣзъ лѣто-то башжбозуци-тѣ вжршеха сжщи-тѣ свирѣпства при сжрбски-тѣ предѣли и въ Сжрбия, каквито прѣзъ про-

освѣнъ бѫлгарски-тѣ доброволци, които бѣхѫ отишле да помагатъ на сѫрбе-тѣ, въ Сѫрбия дойдоха русский генералъ Чернаевъ съ нѣколко офицери и много други доброволци руси да се биятъ за словянство-то и да го бранатъ. Обаче при всички-тѣ усилия на тоя генералъ, на офицери-тѣ му, на руски-тѣ и бѫлгарски-тѣ доброволци, сѫрбе-тѣ не можяха да ратуватъ, не можяха да противостоятъ колко-годѣ на турци-тѣ, противъ които така необмисленно обявиха война. Макаръ и по-малобройни отъ турци-тѣ, сѫрбе-тѣ все ще можеха да продѫлжаватъ война-та, ако имаха каква-годѣ военна редовность и ако бѣхѫ колко-годѣ войнишки, бойеви хора, за каквито всѣкога се препоржчатъ, нъ тѣ се показаха военни шарлатане и за нищо негодни; тѣ бѣгаха отъ редове-тѣ си, отъ положения-та си, та военачалници-тѣ имъ се принуждаваха сами да ги пушкатъ; турци-тѣ скоро имъ дадоха да разберѫтъ съ кого иматъ работа. Турци-тѣ отдавна бѣхѫ навлѣзле въ Сѫрбия, прѣвзеле бѣхѫ важни мѣста и градове, та отиваха за Бѣлградъ, въ който безъ никакво противение щѣхѫ да влѣзатъ, ако прѣзъ мѣсецъ Октомврий (1876 г.) не бѣ имъ извикалъ отъ Вѫспора русский посланникъ въ Цариградъ генералъ Игнатиевъ да се спрѫтъ, както прѣзъ мѣсецъ Ноемврий (1885 год.) австрийский посланникъ въ Бѣлградъ Кювенхюлеръ из-

---

лѣть-та чинеха въ бѫлгарски-тѣ области. Башѫбозуци-тѣ бѣхѫ толкова необуздани, щото дори и съ турски стражаре да се придружаваше пѫтника християнинъ, тѣ пакъ налитаха на него. Това се случи и съ извѣстна-та тогава англичанка леди Страгфордъ, която бѣше дошла да помогне на турци-тѣ, а башѫбозуци-тѣ щѣхѫ да я отвлекѫтъ, ако сѫпровождаѭщи-тѣ я стражаре не побѫрзале да имъ кажѫтъ каква жена е тя. — Като се спомена име-то на тая господжа, трѣбва да се каже, че тя раздаде доста помощи на пострадали-тѣ въ вѫзстание-то, безъ разлика на вѣра и народность, ала всé пакъ повече милѣеше за турци-тѣ, — едва-ли една четвѫрта часть отъ сѫбрани-тѣ въ Англия помощи се даде на християне-тѣ, а всичко останало тя раздаде на турци-тѣ. А въ врѣме-то на сѫрбско-турска-та война, освѣнъ другитѣ помощи, дадени на турци-тѣ, тя сѫгради въ Срѣдецъ и болница за турски-тѣ войници. Тая болница се сѫстоеше отъ петьтѣ една до друга сгради между улици Стамболовъ и Раковски, въ които отъ освобождение-то и до тая година се помѣщаваше военно-то училище, а сега служѫтъ за живѣлище на 2-та пионерна дружина.

вика и намъ да се спрѣмъ, когато гонехме сѫрбе-тѣ кѫмъ Нишъ. Турци-тѣ послушаха, та се спрѣха; тѣ направиха примирие не само съ Сѫрбия, ами и съ Черна-Гора, за два мѣсеци, — до 19-й Декемврий 1876 год.; тия мѣсеци скоро-скоро се изминаха; по срѣдъ зима бѣше, а сѫрбе-тѣ си бѣхѫ пакъ сѫщи-тѣ, обаче хора-та ги пожалиха; пакъ по настояване-то на Руссия примирие-то се продѫлжи още за два мѣсеци (32), когато на 17 Февруарий 1877 год. се подписа сго-

---

(32) Прѣзъ това врѣме пристигнаха въ Цариградъ около четеридесеть души млади маджаре, ученици, които бѣхѫ наложили на глави-тѣ си фесове, та донесоха една сабля да я подарѫтъ на Абдулъ-Керимъ паша, защото надвилъ на сѫрбе-тѣ. Когато предводитель-тъ на тия млади маджаре подалъ сабля-та на паша-та, помолилъ Абдулъ-Керимъ да я приеме като споменъ на вѣчно-то приятелство между маджаре-тѣ и турци-тѣ. Спорѣдъ както пишеха тогава вѣстници-тѣ, паша-та отговорилъ, че той не обичалъ война-та, ала я считалъ за необходима, когато трѣбва да се пазатъ правда-та, истина-та и нравственность-та! Никога не бива да се вѣрва, че такива думи могатъ да излѣзатъ изъ уста-та на единъ турски войникъ, особенно какѫвто бѣше хасковский помакъ Абдулъ-Керимъ, и това независимо отъ начина, по който просвѣтений Хафѫзъ паша, както и мнозина други, като него ужъ образовани военачалници, браниха историческа-та истина и философска-та нравственность между бѫлгаре-тѣ, па както я брани и самъ той (заблѣжка 31). — Да се не види никому чудно като казвамъ, че думи-тѣ *правда, истина* и *нравственость* не могатъ да излѣзатъ изъ уста-та на единъ турски войникъ, какѫвто бѣше Абдулъ-Керимъ паша; всѣкой, който го е познавалъ ще потвѫрди думи-тѣ ми. Нѣкога-си той е ходилъ да се учи, или да види Виена, ала какѫвто отишѫлъ, такѫвъ се и вѫрналъ, — турски мухамеданинъ. Въ Турско имаше, па още и сега може да има, военачалници и управители на голѣми области, които не знаеха ни да четѫтъ, ни да пишѫтъ. Прѣди 15-20 години дипъ рѣдко се намираха между високи-тѣ турски службаше хора (мухамедане) наистина образовани, макаръ и да можѣха да говорѫтъ на нѣкой чуждъ езикъ. Въ турска-та войска имаше и много военачалници, които отъ прости войници, безъ да знаятъ да четѫтъ и да пишѫтъ, сѫ станале голѣмци. — Когато, слѣдъ четери мѣсеци, се обяви русско-турска-та война, пакъ Абдулъ-Керимъ биде назначенъ за главенъ заповѣдникъ на турски-тѣ войски по край Дунава, ала щомъ русски-тѣ войски преминаха прѣзъ тая рѣка, правителство-то веднага го повика отъ Шуменъ въ Цариградъ. Види се, че негови-тѣ обяснения, относително пропущание-то русска та войска да стѫпи на турска земя, не сѫ се уважиле, защото, по присѫда отъ военний сѫдъ,

воръ за миръ между Турция и Сжрбия, та война-та престана сжвжршенно. Турци-тѣ не взеха никакво военно обезщетение отъ сжрби-тѣ, ала тия послѣдни-тѣ станаха за смѣхъ и укоръ на свѣта (33). Дори и русский царь Александръ 2-й, когато се вржщаше отъ Ливадия (въ Кжржмъ), като се спрѣ въ Москва, казалъ прѣдъ московци-тѣ, че „черногорци-тѣ се показаха въ тая неравна борба, както всѣкога, истински юнаци, ала за жалость, неможе да се каже това и за сжрбе-тѣ, макаръ че между тѣхни-тѣ редове имаше мнозина наши доброволци, отъ които повечето си пролѣха кржвь-та за словянско-то дѣло". — Черногорци-тѣ обаче не мируваха; щомъ имъ се свжрши срока за примирие-то, тѣ пакъ захванаха да се биятъ, а Херцеговина и нѣкои мѣста въ Босна изново се вжзбунтуваха.

Между това, всѣкидневно пристигаха въ Екзархия-та оплаквания противъ турски-тѣ свирѣпства и жестокости въ Бжлгарско; население-то немаше вече кому другиму да се оплаква, освѣнъ на духовно-то си начальство. Екзархъ-тъ Антимъ 1-й, макаръ и да ходатайствува при Висока-та Порта за улегчение сждбини-тѣ на затворници-тѣ отъ вжстания-та

той биде заточенъ въ единъ отъ бѣломорски-тѣ острове, гдѣто и почина. Въ онова врѣме турци-тѣ говорѣха, че, като помакъ, отъ бжлгарско потекло, Абдулъ-Керимъ нарочно е оставилъ генералъ Цимерманъ да мине въ Добруджа, а пжкъ не щѣхж да почакатъ да виджтъ какви сж биле негови-тѣ (на Абдулъ-Керимъ) кроежи, па тогава да го повикатъ въ Цариградъ, да го обвиняватъ, да го сжджтъ. — Абдулъ-Керимъ е билъ нѣколко пжти и министръ на войска-та.

(33) Сухо, голо, безъ сждржание, е проглашение-то на сжрбский князь Миланъ отъ 23-й Февруарий 1877 год., съ което обявява на любезний си народъ, че, като взелъ мнѣние-то на велика-та народна скупщина, негови-тѣ пжлномощници въ Цариградъ подписале сговоръ за миръ съ турский министръ на вжнкашни-тѣ работи. Миланъ кани народа си да бжде признателенъ на русси-тѣ за помощь-та имъ въ врѣме на война-та, както и на всички-тѣ благородни народи и човѣколюбиви дружества и лица, които имъ сжчувствувале и които помагале на ренени-тѣ имъ, ала за бжлгарски-тѣ доброволци нито дума споменува, макаръ тѣ да бѣхж всѣкога прѣдна стража и да стояха прѣдъ уста-та на турски-тѣ топове, макаръ тѣ да се бихж юнашки, безъ да бѣгатъ като преучени-тѣ сжрбски юнаци, които, както казахъ, главатаре-тѣ имъ ги убиваха за това, и макаръ, най-сѣтне, по-срѣдъ зима българскитѣ доброволци да останаха голи, боси, болни, гладни!

да се обуздаятъ башибозуци-тѣ, които отиваха да се биятъ ужъ съ сербе-тѣ, а пакъ нечувани насилства, грабежи, убийства чинеха между мирни-тѣ български населения, прѣзъ дѣто минуваха, обаче молби-тѣ на българскій *миллетбашия* (народенъ главатаръ) не се взеха въ вниманіе. При това лошаво положение на народа му, екзархъ-тъ рѣши да свика едно голѣмо събраніе отъ цариградски-тѣ българе за да се размисли и рѣши що да се чини. Не се знае по какви причини, малцина отъ повикани-тѣ се явяваха, та два-пати неможя да стане събраніе-то. На третій пать дойдоха повечето отъ поканени-тѣ и събраніе-то можя да стане. Сега присъствуваха почти всички-тѣ българе, турски службаше, освѣнъ Гаврийлъ Кръстйовичъ, който бѣше боленъ (той на първи-тѣ двѣ поканвания дохожда въ Екзархия-та), български-тѣ лични търговци, банкиери, списатели, книжовници и други по-видни хора, както и главатаре-тѣ на многобройни-тѣ български съсловия (еснафи, руфети) въ Цариградъ. Негово Блаженство Екзархъ-тъ Антимъ отвори засѣданіе-то, па на-дълго и на-широко обади на събраніе-то причини-тѣ, за които е повикалъ хора-та. Слѣдъ като се размѣниха нѣколко думи между присъствуващи-тѣ, екзархъ-тъ предложи да се съчини една молба до султана, съ която, като му се честити за вѫцаряване-то, да се помоли да погледне съ по-милостиво око на злочести-тѣ си български подданници, които така немилостиво се прѣслѣдватъ, мѫчатъ, затварятъ и убиватъ отъ власти-тѣ въ области-тѣ. Дѣдо Антимъ каза още, че, както всѣкога въ подобни случаи, да се вѫзложи на Марко Д. Балабановъ да съчини тая молба, като му помага и екзархійскій главенъ писаръ (секретаръ) Георги Груевъ. Обаче Николай Михайловски (членъ на съвѣта при Министерство-то на Просвѣщеніе-то) вѫзрази, че Екзархия-та небива да ходатайствува за никого отъ ония, които съ вдигале оружіе срѣщу султана, че царско-то правителство трѣбва да накаже такивато хора, както се наказватъ бунтовници-тѣ въ всички-тѣ царщини по свѣта, и че никакъ не подобае на българскій екзархъ и на вѣрноподданни-тѣ султану български първенци да се молятъ за разбойници-тѣ, за бунтовници-тѣ, които съ слушале Игнатиева (русскій посланникъ въ Цариградъ), та повдигнале глава и захванале да пакостятъ на правителство-то, което е обсипало съ толкова добрини българскій народъ. Види се, че Михайловски не е зна-

ялъ какво въ тия бѫлгарски движения немаше никаква руска намѣса, или пѫкъ такова му е било мнѣние-то. Д-ръ Ст. Чомаковъ, който всѣкога е билъ противенъ на каквото и да било русско намѣсвание въ бѫлгарски-тѣ работи, като чу и слѣдни-тѣ думи на Михайловски, той се присѫедини кѫмъ него. Най-сѣтне Михайловски предложи да се подаде султану едно писменно честитявание (адресъ) за вѫзкачвание-то му на прѣстола, безъ да се споменува въ него нѣщо за олеснение теглила-та на нещастни-тѣ бѫлгаре. Макаръ и да присѫтствуваха въ сѫбрание-то по-високи службаше отъ Михайловски, като имаха прѣдъ видъ езикъ-тъ, който дѫржѣше тоя послѣдний, тѣ му нищо не рѣкоха, йоще повече защото Михайловски постоянствуваше на рѣчь-та си. Той притури, че ако екзархъ-тъ иска помилвание-то на затворници-тѣ, ще значи, че и самъ той е билъ сѫучастникъ на бунтовници-тѣ. Отъ присѫтствуѭщи-тѣ службаше, най-старий, Георги бей Ст. Чалѫоглу, бѣше човѣкъ, който никому не чинеше ни зло, ни добро; малко бѣше го грижа за другиго; както нѣкогашний князь Стефанъ Богориди, така и Георги бей гледаше да се пазатъ само интереси-тѣ на Висока-та Порта, а всичко друго макаръ и на огнь да гори. (Слѣдъ освобождение-то, всички-тѣ бѫлгаре въ Цариградъ турски службаше дойдоха въ Бѫлгария, най-напрѣдъ Михайловски, ала Георги бей не се вѫрна; той се помина въ Цариградъ на служба-та си *сенаторъ*). Хаджи Иванчо Пенчовичъ (членъ на дѫржавний сѫвѣтъ) бѣше човѣкъ, който никому не чинеше зло, а когато можѣше, правеше добро, ала въ каквото положение се намираше тогава, — поради ходение-то му въ Панагюрище, — не искаше да вѫзразява на по-долний отъ него по служба Махайловски, макаръ служба-та на тоя послѣдний и да бѣ дадена по препоржка-та на пѫрвий. А пѫкъ доктори-тѣ Георги Вѫлковичъ и Пантели П. Минчовичъ, военни лѣкаре, пѫлковници, въ турска-та войска, не можеха да говоржтъ, като нѣмееха други по-високо стоящи отъ тѣхъ дѫржавни службаше. Така сѫщо стори и Драганъ Цанковъ (службашъ въ Писалище-то за Печата), който токо излѣзваше съ чубучка-та си въ коридора да пуши и да псува голѣмци-тѣ. Тѫрговци-тѣ, книжовници-тѣ и други-тѣ присѫтствуѭщи казваха да стане щото е добро и прилично, като се запази и достолѣпие-то на Екзархия-та; та и какво повече нѣщо смѣеха да кажатъ? Вѫзложи се Балабанову, който, за-

едно съ Г. Груева, написаха молба-та въ такава смисжль, въ каквато предложи и настояваше Михайловски. Това писменно честитѫване екзархъ-тъ подаде на нововжцаренний султанъ Мурадъ 5-й и помолилъ го устно да се смили на нещастни-тѣ си бжлгарски подданници, както споменахъ и по-прѣди, ала дѣто казано и чуено, тамъ и забравено. — На екзарха бѣше жално и милно, като слушаше що се вжрши въ Бжлгарско и виждаше що чинехж турци-тѣ въ Цариградъ съ докарани-тѣ бжлгаре, като отъ всѣкадѣ кжмъ него викаха, отъ всѣкадѣ кжмъ него простираха ржцѣ за помощь, а пжкъ неможеше никакво добро да стори, никому да помогне. Писменни-тѣ оплаквания отъ Бжлгарско, а най-вече отъ Пловдивъ и Татар-Пазарджикъ, пристигаха всѣкой день въ Екзархия-та, обаче никакво облѣгчение, никаква помощь за тегловници-тѣ. Единствена-та утѣха за бжлгаре-тѣ бѣше само, че Марко Д. Балабановъ отъ Цариградъ и Иванчо Ев. Гешовъ отъ Пловдивъ пжрви можяха да сжобщаватъ на лондонский вѣстникъ *Дейли Нюсъ*, чрѣзъ дописника му въ Цариградъ, за всички-тѣ турски свирѣпства и жестокости въ Бжлгарско, та не само въ Англия, ами въ цѣла Европа хора-та захванаха да негодуватъ и да се вжлнуваватъ противъ тия турски ужаси. А пжкъ, благодарство на Др. Цанковъ, службашъ въ Писалище-то за Печата, всички-тѣ бжлгарски вѣстници въ Цариградъ, особенно в. *Денъ*, свободно пишеха за турски-тѣ злосторства. По едно врѣме дѣдо Антимъ намислилъ да се оплаче на чужди-тѣ джржави и да имъ искаже и обади всичко що теглжтъ бжлгаре-тѣ отъ турци-тѣ, а пжкъ това като не може да стане съ писмо, той рѣшилъ да испрати двама вѣрни хора, които всичко устно да раскажатъ, за всичко що вжршжтъ и що сж вжршиле турци-тѣ съ бжлгаре-тѣ да обадатъ, да се оплачатъ отъ лошаво-то турско управление, да молатъ европейски-тѣ джржави за избавление-то на бжлгарский народъ отъ турско-тѣ владание, или поне да настоѭтъ при Висока-та Порта да се вжведе въ Бжлгария едно управление по-човѣшко, та да се не повтарятъ вече такива свирѣпства, каквито бѣхж станале. За такива вѣрни хора и които да могжтъ да свжршатъ работа-та, за която щжтъ да се пратжтъ да я вжршатъ, екзархъ-тъ намѣрилъ Д-ръ Георги Вжлковичъ и Марко Дим. Балабановъ. Той ги повикалъ и сжобщилъ имъ намѣрение-то си. Подиръ единъ-два дни, Балабановъ отговорилъ, че ще да

отиде, а Вжлковичъ казалъ, че, по нѣкои извѣстни причини, макаръ и да го боли сжрдце-то за народа му, макаръ и да одобрѣва това намѣрение на екзарха, защото нема вече другъ изходъ отъ жалостно-то положение, въ което се намира бжлгарский народъ, той не ще може да отиде; тѣ се сговориле съ дѣдо Антима да се испрати Цанковъ, тжй като и той, макаръ турски службашъ, всѣкога е билъ противъ турци-тѣ и, независимо отъ това, нема по-сгоденъ отъ него човѣкъ за тая работа. Като е искалъ да прати и нѣкой службашъ, види се, екзархъ-тъ е мислилъ, че хора-та щжтъ повече да повѣрватъ пратенници-тѣ му. Дѣдо Антимъ повикалъ Цанкова, та му казалъ за какво иска да го прати съ Балабанова въ Европа. Цанковъ се врѣкжлъ, че ще отиде. Тука обаче трѣбва да се притури какво и двама-та казале екзарху, че за пжтувание нематъ пари. Дѣдо Антимъ се распорѣдилъ, та се взеле отъ ексархийский банкеринъ Ат. Стояновичъ сто турски лири, отъ които Цанковъ взелъ 50 и Балабановъ взелъ 50 лири, колкото да имъ стигнатъ до Виена, па за сѣтне лесно. Слѣдъ това Цанковъ и Балабановъ, до тогава несжгласни въ мнѣния-та си по екзархийскитѣ работи, се сжбраха въ Балабанова-та кжща на островъ Халки да се споразумѣятъ какъ да тржгнатъ отъ Цариградъ и що щжтъ да работжтъ въ чуждина. Тѣ се сговориле и приготвиле, а екзархъ-тъ имъ далъ написани съ собственна-та му ржка препоржчителни писма, подписани отъ него и подпечатани съ екзархийский печатъ. Въ тия писма е било споменжто за бжлгарски-тѣ мжки и теглила. И така, прѣзъ пжрва-та половина на мѣсецъ Августа 1876 год., въ единъ вторниченъ день, Д. Цанковъ тржгна отъ Ортакюй съ единъ каикъ, та се качи на едиаъ австрийски параходъ, отъ който излѣзжлъ на Варна, а отъ тамъ, прѣзъ Руссе, отишжлъ въ Виена. Въ слѣдужща-та сжббота и Балабановъ се опрости съ челедь-та си, па тржгна отъ острова Халки; и той така сжщо се качи на единъ австрийски пароплувъ, отъ който слѣзжлъ въ Триестъ, а отъ тамъ отишжлъ въ Виена. Тѣ и двама-та си имаха редовни паспорти, като всѣки пжтници. Освѣнъ това, Цанковъ, който бѣше и преподаватель въ султанский лицей (на Галата-Сарай) бѣше взелъ отпускъ отъ началство-то си (министръ-тъ на вжнкашни-тѣ работи, на когото подъ вѣдомство-то се намираше Писалище-то за Печата), за да отиде въ Виена да види момиче-то си Недѣлка, което ужъ било болно, а пжкъ

Балабанова хора-та казваха, че отишжлъ нѣкадѣ въ Евро-
да се лѣкува. Токо щомъ се качи Балабановъ на пара-
да, Стефанъ Иличъ му донесе едно писмо отъ Пловдивъ,
ето му испратилъ Иванчо Ев. Гешовъ и съ което тоя
слѣдний като му молитствуваше добро и щастливо пжтува-
е, притуряше, че бжлгарский народъ го (Балабанова) сжпро-
жда съ всички-тѣ си теглила, болки и охкания (34). Др. Цан-
въ и М. Балабановъ се сжбрале въ Виена, па отъ тамъ тржг-
ле за Лондонъ, гдѣто и пристигнале. Макаръ и да имъ биле
пратени препоржчителни писма отъ нѣкои протестантски
оповѣдници (мисионери) въ Цариградъ, както и до гржцки-тѣ
рговски кжщи Хаджопуло и Братия Ралли, тѣ не могле да
олучжтъ съ тия писма да се представатъ прѣдъ надлѣжний
нистръ, додѣто най-сѣтне, като оставилъ Цанкова въ Лон-
нъ, Балабановъ се принудилъ да дойде въ Манчестеръ, при
лгарски-тѣ тжрговци. Тука той се срѣщналъ съ бжлгарский
рговецъ Михайлъ Стефановичъ Михайловъ отъ Тжрново (се-
службашъ въ Бжлгарска-та Народна Банка у Срѣдецъ),
му расказалъ за всичко що се случило. Чрѣзъ една ман-
стерска тжрговска кжща, разбира се ингелишка, Михайловъ
епоржчалъ Балабанова на манчестерский представитель въ
гелишкий парламентъ, тоже тжрговецъ. Ингелизинъ-тъ тжр-

) Рѣшение-то на екзарха да испрати хора до европейски-тѣ царйо-
ве и тржгвание-то на Балабанова и Цанкова се джржеше тайно.
За това знаяха само екзархийский писаръ Г. Груевъ, капукехая-та
Ив. Найденовъ, Д-ръ Г. Вжлковичъ, и тжрговецъ-тъ Дим. Ив.
Гешовъ (тестъ на М. Балабановъ). Екзархъ-тъ казалъ и на Га-
врийлъ Кржстйовичъ, който одобрилъ станало-то и, както всѣкога,
никому нищо не обадилъ. А пжкъ за тржгвание-то на Балабанова
и Цанкова, на Ив. Е. Гешовъ е сжобщено съ писмо отъ чича му,
— споменжтий Дим. Ив. Гешовъ. За да не пропадатъ писма-та,
тогава повече-то тжрговци си ги испращаха съ австрийска-та по-
ща, която се спираше въ Пловдивъ. Мих. Иличъ, бжлгаринъ, ка-
то службашъ въ австрийско-то консулство у тоя градъ, прибираше
испратени-тѣ отъ Гешови писма и ги раздаваше по принадлеж-
ность; така сжщо прѣзъ него се испращаха писма въ Цариградъ.
По тоя начинъ Ив. Ев. Гешовъ е можялъ да испрати споменжто-
то писмо Балабанову, което му донесе Ст. Иличъ, братъ на Михалаки
Иличъ. — Всички-тѣ писма до бжлгарски-тѣ вѣстници и до цари-
градски-тѣ бжлгаре отъ ония мѣста на Бжлгарско, прѣзъ които
минуваше австрийска-та поща, се испращаха съ тая поща въ
Цариградъ.

говецъ, Михайловъ и Балабановъ се явиле при представителя, комуто Балабановъ расказалъ за теглила-та, мжки-тѣ и неволи-тѣ на бжлгаре-тѣ отъ турци-тѣ; благодарилъ му и за сжчувствия-та на ингелишкий народъ кжмъ бжлгарский. Тогава депутатинъ-тъ далъ Балабанову отворено препоржчително писмо до лордъ Дерби, министръ на вжнкашни-тѣ работи въ Англия, съ което молилъ министръ-тъ да приеме Балабанова и да го изслуша. Балабановъ се вжрналъ въ Лондонъ, гдѣто на-скоро лордъ Дерби приелъ и него и Цанкова. Откакъ се представиле на министра, Балабановъ и Цанковъ биле вече приемани и отъ други лични нигелизе въ Лондонъ. Балабановъ казвалъ рѣчи не само въ Лондонъ, ами и въ други голѣми градове на Англия, та обадилъ на ингелизе-тѣ какво тегло теглятъ бжлгаре-тѣ отъ турци-тѣ. Всички-тѣ Балабанови рѣчи незабавно биле обнародвани въ вѣстници-тѣ. Слѣдъ това Балабановъ и Цанковъ, откакъ си наредиле и улесниле работа-та, оставиле Англия. Щомъ биле приети отъ английский министръ, екзархови-тѣ пратенници биле вече приемани безпристрастственно отъ министри-тѣ и на други-тѣ голѣми джржави, а пжкъ въ Русия се представили и на самий царъ Александръ 2-й. Какво сж казвале пратенници-тѣ, какво имъ сж отговаряле европейски-тѣ министри, па и царъ Александръ що имъ е говорилъ, това остава да раскажатъ Балабановъ и Цанковъ, които, и като бжлгаре, и като повѣренници на екзарха, достойно извжршиха работа-та, за която бѣхж пратени, а особенно Балабановъ, който на всѣкадѣ е билъ на лице, който на всѣкадѣ е говорилъ и безъ когото едва-ли щѣше да се постигне намѣрение-то, цѣль-та, на бжлгарский екзархъ Антимъ 1-й.

Цѣль-та на бжлгарский екзархъ Антимъ 1-й се постигна, защото подиръ четери мѣсеци отъ тржгвание-то на Балабанова и Цанкова, когато стана пжрво-то примирие между воюжщи тѣ тогава Сжрбия и Черна-Гора съ Турция, по предначинание-то на Руссия и на Англия, а по предложение-то на тая послѣдня-та, макаръ и да се никакъ не щѣше това на Турция, въ Цариградъ се сжбраха пратенници отъ шесть-тѣ голѣми европейски джржави, та, подъ предсѣдателство-то на турский министръ на вжнкашни-тѣ работи (35), да размислжтъ за подобрѣ-

(35) Ето имена-та на пратенници-тѣ, които сжставяха сжбрание-то, на-

ние-то на християне-тѣ отъ бунтувавши-тѣ се турски области. Тия пратенници захванаха да засѣдаватъ на 11-й Декемврий 1876 год. въ сграда-та на турско-то министерство на мореплавание-то при Златний-Рогъ; послѣдно-то засѣдание стана на 8-й Януарий 1877 год. Тука трѣбва да се каже, че сега, за пжрвъ пжть, голѣми-тѣ европейски джржави припознаха, чрѣзъ пратенници-тѣ си, справедливи-тѣ искания на бжлгарский народъ за живѣяние и управление, сжобразни съ днешно-то врѣме, както и да се именува отечество-то му съ негово-то природно название, *Бжлгария*, название, което прѣди 30—40 години турско-то правителство бѣше заличило въ книжя-та си.

Посланници-тѣ на шесть-тѣ голѣми джржави и нарочно пратени-тѣ отъ тия послѣдни-тѣ представители, чрѣзъ другаря си графъ Шодорди, нарочно пратенъ отъ Франция, още въ пжрво-то засѣдание, на 11-й Декемврий, предадоха на турски-тѣ представители шесть писменни предложения, въ видъ на проекти, отъ които по едно за Сжрбия и Черна-Гора, двѣ за Бжлгария и двѣ за Босна-Херцеговина. Ето едно-то отъ предложения-та за Бжлгария: Да се раздѣли Бжлгария на двѣ голѣми области: Източна и Западна, отъ които източна-та да се сжстои отъ санджаци-тѣ Тжрново, Руссе, Тулча, Варна, Сливенъ, Пловдивъ (безъ кази-тѣ Султанъ-Ери и Ахж-Челеби) и отъ кази-тѣ Лозенградъ (Кржкъ-клисе), Свиленградъ (Мустафа-паша) и Кжжлъ-Агачъ (Червено-Држво), съ главенъ градъ *Тжрново*, а западна-та да се сжстои отъ санджаци-тѣ Срѣдецъ, Видинъ, Нишъ, Скопия, Битоля (безъ двѣ-тѣ южни кази), отъ три-тѣ сѣвѣрни кази на сѣрский санджакъ (може погрѣшно да е казано, защото цѣлий сѣрски санджакъ тогава се сжстоеше само отъ три кази) и отъ кази-тѣ Струмица и

рѣчено *цариградска конференция*: Савфетъ паша, турски министръ на вжнкашни-тѣ работи, и Едхемъ паша, турски посланникъ въ Берлинъ; баронъ Вертеръ, германски посланникъ въ Цариградъ; сжръ Хенри-Елиотъ, английски посланникъ въ Цариградъ, и маркизъ Салисбури, джржавенъ секретаръ за английски-тѣ владания въ Индия, и нарочно пратенъ; генералъ Игнатиевъ, русски посланникъ въ Цариградъ; графъ Зичи, австро-маджарски посланникъ въ Цариградъ, и баронъ Каличъ, нарочно пратенъ; графъ Бургоанъ, френски посланникъ въ Цариградъ, и графъ Шодорди, нарочно испратенъ; а отъ Италия нарочно биде испратенъ за тая работа графъ Корти.

Велесъ, които да се взематъ отъ солунский санджакъ, съ главенъ градъ *Срѣдецъ* (36). — Повечето отъ тия мѣста сега сж въ Турция, Румжния и Сжрбия.

Спорѣдъ проекта за уставъ за устройство-то имъ, тия двѣ голѣми области щжтъ да се подраздѣлжтъ на окржжия, окржжия-та на нѣколко околии, които щжтъ да иматъ отъ до 10 хиледи жители. Всѣка околия ще се управлява отъ единъ началникъ, избранъ за 4 години отъ околийский сжвѣтъ и който да бжде измежду членове-тѣ на тоя сжщий сжвѣтъ, а пжкъ околийский сжвѣтъ ще се сжстои отъ представители на всѣка община, избрани за 4 години, безъ разлика на вѣра, общинитѣ си оставатъ такива, каквито сж биле. Околийский сжвѣтъ ще се сжбира на засѣдание еднаждъ въ мѣсеца и двама отъ членове-тѣ му, назначени отъ самий сжвѣтъ по за 4 години, щжтъ да помагатъ на началника да извжршва служ-

---

(36) Тогава единъ *санджакъ* бѣше много по-голѣмъ отъ едно наше сегашно *окржжие*, а пжкъ нѣкои отъ *кази-тѣ* бѣхж колкото днешнитѣ наши окржжия, дори и по-голѣми. Ето отъ кои кази и нахии се сжстоеха тогава горѣпоказани-тѣ единадесеть санджаци: Тжрновский санджакъ се дѣлеше на петь кази, именно: Тжрновска каза (съ петь *нахии* (околии), които бѣхж: Горна-Орѣховица, Дрѣново, Елена, Трѣвна и Беброво), севлиевска, габровска осман-пазарска (съ нахия Котелъ) и ловечска кази; руссенский санджакъ имаше деветь кази: Руссе, Свѣщовъ, Никополъ, Плѣвенъ, Тутраканъ, Силистра, Разградъ, Ески-Джумая и Шуменъ (съ нахия Ени-Пазаръ); тулчанский санджакъ съ седемъ кази: Тулча (съ нахии-тѣ Килия, Махмудие и Исакча), Кюстендже, Сулина, Мачинъ, Баба-дагъ, Хжрсово и Меджидие (съ нахия Бугазкюй); варненский санджакъ се сжстоеше отъ петь кази: Варна (съ нахия Козлуджа), Добричъ (тогава Хаджиоглу Пазарджикъ), Балчикъ, Мангалия и Овческъ (Проватия); сливенский санджакъ имаше петь кази; Сливенъ, Н ва-Загора, Ямболъ (съ Карнабадъ), Ахило (съ Месемврия) и Бургасъ; пловдивский санджакъ се сжстоеше отъ осемь кази: Пловдивъ (съ петь нахии които бѣхж: Коюнтепе, — Овча-могила или хжлмъ, съ главно село Копривщица; Кйопса, съ главни села Клисура, Сопотъ, Карлово и Калоферъ; Караджадагъ, — Сжрненска гора, гора-та на сжрна-та, съ главни села Аджаръ, Абрашларъ и Хамзаларъ; Конушъ, съ главно село Станимака; Рупчосъ, съ главни села Чепелере и Широка-Лжка), Стара-Загора, Казанлжкъ, Хасково, Чирпанъ, Ахж-Челеби, Султанъ-Ери и Татар-Пазарджикъ (съ нахия Ортадагъ, — Срѣдна-Гора, съ главно село Панагюрище); срѣдецкий санджакъ се сжстоеше отъ осемъ кази: Срѣдецъ, Кюстендилъ, Самоковъ,

ба-та си. Окржжия-та щжтъ да се управляватъ отъ управители, мухамедане или християне, споредъ каквото е новечето население въ окржжие-то; тия управители щжтъ да се назначаватъ отъ Високата Порта по за 4 години, и то по предложение отъ главний управитель; тѣ щжтъ да си имжтъ и по двама сжвѣтници, които назначава главний управитель измежду четирма-та подгласни, които е избрало областно-то сжбрание; главний управитель ще може да отстранява управители-тѣ отъ джлжность-та имъ за врѣме до три мѣсеци и да иска отъ Висока-та Порта да ги уволни, или да ги замѣни. Всѣка една отъ тия двѣ голѣми бжлгарски области ще има по единъ главенъ управитель, християнинъ, — турски или чуждъ подданникъ, който ще се назначава отъ Висока-та Порта за петь години, съ одобрѣние-то на царщини-тѣ, поржчителници за цѣлость-та на турско-то царство; главний управитель ще може да бжде сваленъ отъ служба-та си само по сждебна присжда. Главний управитель представлява вжрховна-та власть и той бди за испжлнивание-то на джржавни-тѣ закони, както и и за особенний основенъ законъ на область-та; той ще управлява область-та съ помощь-та на областно-то сжбрание, на което членове-тѣ, безъ разлика на вѣра, щжтъ да се избиратъ по за четири години отъ околийски-тѣ сжвѣти, безъ да се намѣсва правителство-то въ избирание-то имъ. Всѣко избирателно окржжие ще се сжстои отъ 30 до 40 хиледи жители и избира единъ прѣдставитель; оплаквания-та по избори-тѣ се

Дупница, Радомиръ, Златица, Орхание, Ихтиманъ, и двѣ нахии: Брѣзникъ и Джумая; видинский санджакъ бѣше съ седемь кази: Видинъ, Адлие, Ломъ, Бѣлиградчикъ, Орѣхово, Берковица и Вратца; нишкий санджакъ имаше шесть кази: Нишъ, Пиротъ, Лѣсковецъ, Враня, Прѣкопъ, Изнеболъ и съ нахия Куршюнлу; скопский санджакъ съ четери кази: Скопия, Щипъ, Радовище и Куманово; битолский санджакъ съ шесть кази: Битоля, Прилѣпъ, Егрибуджакъ, Касторія, Корица и Охридъ. — Всички-тѣ тия мѣста се вземаха отъ дунавский, одринский, солунский и битолский вилаети. — Тука щж да притурж още, че въ Турско *вилаети-тѣ* (области-тѣ), които се сжстоятъ отъ по нѣколко санджаци, се управляватъ отъ *валии* (главни управители); *санджаци-тѣ* — отъ *мютесарифи* (управители); *кази-тѣ*, — отъ *каймаками* (намѣстници, или подуправители), а *нахии-тѣ* и ония голѣми села въ тѣхъ, които иматъ повече отъ хилядо домородства, — отъ *мюдюри* (нѣщо приблизително като нашитѣ околийски началници).

разглѣждатъ и рѣшаватъ отъ областно-то сѫбрание. Избирители и избираеми могѫтъ на бѫдѫтъ всички-тѣ областни жители, които сѫ свѫршили 25 години, и сѫ ступани на недвижимъ имотъ, или плащатъ нѣкакво даждие, духовенство-то отъ всички-тѣ вѣроисповѣдания и учители-тѣ. Засѣдания-та на областно-то сѫбрание щѫтъ да сѫ явни. Това сѫбрание ще назначава по за четери години единъ десеточлененъ управителенъ сѫвѣтъ на главний управитель. Въ тоя сѫвѣтъ ще влаза поне по единъ членъ отъ всѣко окрѫжие и на него щѫтъ да сѫ членове, по право, началници-тѣ на признати-тѣ вѣроисповѣдания: по единъ отъ вѣска вѣра. Главний управитель ще да иска мнѣние-то на управителний сѫвѣтъ въ всички-тѣ случаи, които излизатъ извѫнъ просто-то и чисто-то предписание на закони-тѣ и законни-тѣ распорѣждания. Областно-то сѫбрание ще се сѫбира еднаждъ прѣзъ година-та за да прегледва и провѣрява областни-тѣ приходи и разходи, както и распредѣлявание-то на данѫци-тѣ. Распредѣлявание-то и прибирание-то на данѫци-тѣ ще се нарѣди така, щото да може да се разработи мѣстна-та промишленость, да напрѣдне земеработение-то и скотовѫдство-то, да се уголѣми тѫрговия-та и мѣстно-то богаство, а, слѣдователно, да олекне на население-то отъ данѫци-тѣ, съ които е натоварено. Откупъ за военна тегоба (харачъ бедѐлъ) щѫтъ да плащатъ само здрави-тѣ мѫже отъ 20 до 40 години, които не сѫ влѣзле въ мѣстна-та войска, или народна стража (милиция). Исплащание-то на недобори-тѣ до 1-й Януарий 1877 год. не ще да се изисква отъ население-то. Доходи-тѣ отъ митници-тѣ, отъ пощи-тѣ и телеграфи-тѣ, налози-тѣ вѫрху тютюна и питиета-та, не щѫтъ да зависятъ отъ областни-тѣ власти, ами щѫтъ да си останатъ подъ сѫщи-тѣ правила и вѣдомство, подъ които се намиратъ въ други-тѣ части на дѫржава-та. Продавание-то на данѫци-тѣ се унищожава и запрѣщава подъ строги наказания. Сѫбирание-то на други-тѣ данѫци се урѣжда отъ областно-то сѫбрание и отъ околийски-тѣ сѫвѣти. Главний управитель и областно-то сѫбрание щѫтъ да установяватъ за всѣки петь години областни-тѣ приходо-расходи, та да се знае каква часть отъ приходи-тѣ ще трѣбва да се предава на Висока-та Порта. При това установявание на приходо-расходи-тѣ щѫтъ да се взематъ въ сѫображение доходи-тѣ на страна-та прѣзъ послѣдни-тѣ десеть години и вѫзможно-то подобрѣвание сѫ-

ояние-то на жители-тѣ ѝ. Околийски-тѣ началства щѫтъ да
исхвѫрлятъ данѫци-тѣ между общини-тѣ; тия послѣдни-тѣ
е си сѫбиратъ сами данѫци-тѣ въ опредѣлени врѣмена. От-
якъ се изваждатъ околийски-тѣ разноски, останали-тѣ коли-
ества пари щѫтъ да се испращатъ въ окрѫжни-тѣ ковчеж-
ичества. Начинъ-тъ, по който щѫтъ да се сѫбиратъ данѫци-
ѣ, ще се нарѣди отъ околийски-тѣ началства. Една часть отъ
бластни-тѣ приходи, която часть неможе да бѫде повече отъ
0 на 100-тѣ, ще се внася всѣка година въ клонове-тѣ на
урска-та банка за нужди-тѣ на срѣдоточно-то правителство
за исплащание на турский дѫржавенъ дѫлгъ; останало-то
тъ приходи-тѣ ще се харчи за вѫтрѣшни-тѣ потрѣби на об-
асть-та. Додѣто се приготви нарочно правилникъ за правосѫ-
ие-то, сѫдилища-та щѫтъ да се устроятъ така: околийски
ѫдии щѫтъ да бѫдѫтъ околийски-тѣ началници съ сѫвѣтници-
ѣ си. Тѣ безвѫзсивно щѫтъ да разглѣждатъ до 1000 гроша,
съ вѫзсивъ — до 5000 гроша; отъ престѫпления-та щѫтъ
а сѫдѫтъ само простѫпки-тѣ; тѣ щѫтъ да сѫдѫтъ по оби-
ии-тѣ, които не противорѣчѫтъ на сѫществуѭщи-тѣ закони.
ѫдии-тѣ на граждански-тѣ и наказателни-тѣ (углавни) сѫди-
ища щѫтъ да се назначаватъ отъ главний управитель, испѫр-
ъ съ сѫгласие-то на надзирателна-та комисия, а напоконъ съ
нѣние-то на управителний сѫвѣтъ; на сѫдии-тѣ ще да се
плаща прилично; тѣ се назначаватъ за три години, но слѣдъ
ва врѣме тѣ могѫтъ да бѫдѫтъ пакъ оставени на служба-
а си; ако повѣдѣние-то на сѫдии-тѣ не отговаря на служ-
а-та имъ, вѫзсивний (апелативний) сѫдъ може да ги сваля,
ѣдъ като ги подложи на сѫдъ, спорѣдъ правила-та. Въ глав-
ий градъ на область-та ще има вѫзсивенъ сѫдъ, на който
ленове-тѣ и предсѣдательтъ щѫтъ да се назначаватъ отъ Ви-
ка-та Порта, съ одобрѣние-то на посланници-тѣ на сили-тѣ
ѫржителници; тия членове могѫтъ да бѫдѫтъ и християне
мухамедане; тѣ щѫтъ да сѫдѫтъ вѫзъ основание на тур-
и-тѣ закони; за членове на тия сѫдилища могѫтъ да се на-
ачаватъ и европейци, които иматъ свидѣтелства, че сѫ свѫр-
ие правови-тѣ науки; траяние-то служба-та на членове-тѣ
а вѫзсивний сѫдъ ще бѫде сѫщо-то, както и за сѫдии-тѣ
а други-тѣ (пѫрвостѫпенни-тѣ) сѫдилища и ще се урежда
а сѫщи-тѣ правила. Пѫрвостѫпенни-тѣ (окрѫжни) сѫдове раз-
ѣдватъ всички-тѣ граждански и наказателни (углавни) дѣла

и подлози, но съ право за страни-тѣ да правать вѫзвивъ прѣдъ областний сѫдъ; засѣдания-та на всички-тѣ сѫдилища щѫтъ да сѫ явни. Вѣроисповѣдни-тѣ дѣла и подлози исключително сѫ подсѫдни на черковни-тѣ власти на надлежно-то вѣроисповѣдание; издадени-тѣ отъ тия власти рѣшения се испѫлняватъ. Богуслужения-та сѫ напѫлно свободни; поддѫржание-то на духовенство-то, на духовни-тѣ завѣдѣния и на завѣдѣния-та за народно-то просвѣщение се вѫзлага на вѣроисповѣдни-тѣ общини. Никой не може да си промѣни вѣра-та, ако мѫжъ-тъ не е сторилъ 18 години, а жена-та 16 години; нъ и въ тоя случай, за да може да си промѣни вѣра-та, момѫкъ-тъ, или мома-та, трѣбва предварително да прѣживѣе една седмица въ дома на духовний началникъ на дотогавашно-то му вѣроисповѣдание. Мѣстний езикъ ще се употрѣбява на-равно съ турский езикъ въ сѫдилища-та и въ управления-та; въ ония околии, гдѣто грѫцкий езикъ е общъ, околийски-тѣ началства щѫтъ могѫтъ да си служатъ и съ него. Турска-та редовна войска ще живѣе въ крѣпости-тѣ и въ окрѫжни-тѣ градове; тя ще да запазва страна-та отъ вѫнкашни-тѣ неприятели; въ вѫтрѣшни-тѣ работи на область-та, тя може да се употрѣби само въ случай на война, или когато я повика главний управитель на область-та. Отъ мѣстни-тѣ жители и сѫразмѣрно съ количество-то на народности-тѣ, ще се сѫстави мѣстна войска (милиция), или народна стража, като се взематъ по единъ човѣкъ отъ сто мѫжки жители; тая войска ще се обучава, отдѣлно отъ друга-та войска, подъ рѫководство-то на военачалници, назначени отъ главний управитель; нъ ако дотрѣбва да се сѫбержтъ на едно мѣсто повече отъ хилядо души отъ тая мѣстна войска, тогава по-горни-тѣ началници (хилядникъ, подпѫлковникъ, пѫлковникъ) щѫтъ да се назначаватъ отъ Висока-та Порта. За поддѫржание редъ-тъ и тишина-та и за полицейска-та служба въ область-та ще се сѫстави нарочно жандармерийско тѣло, отъ мухамедане и християне, сѫразмѣрно съ количество-то имъ въ область-та; на жандармерия-та ще се плаща отъ областний ковчегъ и бройя ѝ ще се опредѣли спорѣдъ мѣстни-тѣ нужди; главний управитель ще да назначава нейни-тѣ началници, които щѫтъ да се взематъ измежду мухамедане-тѣ и християне-тѣ. Висока-та Порта ще престане за въ бѫдѫще да заселява черкезе въ европейски-тѣ си владания, а за заселени-тѣ до-сега ще се погрижи да ги отдалечи,

като имъ помогне да се преселатъ въ азиатски-тѣ турски области. Всеобща прошка (амнистия) ще се даде на всички-тѣ хора, които сж затворени безъ сждъ, или на-бжрзо сж осждени отъ турски-тѣ управителни власти, на затворъ и заточение. Сили-тѣ поржчителници щжтъ да назначжтъ една международна комисия за да надзирава прѣзъ една цѣла година за испжлняване-то на тоя уставъ, който ще влѣзе въ сила най-кжсно до три мѣсеци откакъ се подпише протокола за одобрѣние-то му отъ сжбрание-то (конференция-та). — Ето и друго-то предложение, което е допжлнение на пжрво-то, или свжрзано съ него: Международна-та комисия въ източна-та и западна-та области ще е джлжна най-напрѣдъ: а) да участвува въ издирване-то, което ще стори турско-то правителство вжрху причинители-тѣ на убийства-та и на други-тѣ свирѣпства; б) да издири виновни-тѣ; в) да надзирава предварителни-тѣ распитвания; г) да настоява за наказание-то на виновни-тѣ. Комисия-та ще участвува и въ преглѣждание-то на присждитѣ, които сж се издале противъ християне-тѣ отъ извжредни-тѣ сждилища. Комисия-та има право да запрѣщава носение-то на оржжие въ нѣкои мѣста, ако намѣри това за нуждно, и да наглѣдва да се повжрнатъ въ джржавни-тѣ оржжиепазници оржжия-та, които турско-то правителство е раздавало въ разни врѣмена на турско-то население и на черкезе-тѣ; тя ще предлага и всѣкаква полицейска мѣрка, която види за нуждна и полезна за спокойствие-то на жители-тѣ и нейни-тѣ рѣшения щжтъ да се испжляватъ отъ особенна-та за това жандармерия; тая жандармерия ще се обджржа съ срѣдства-та на страната и ще се сжстои отъ двѣ до четери хиледи души, сжбрани, за пжрвъ пжть, не само отъ мѣстни-тѣ жители, ами и отъ чуждоземни войскаре. Чуждоземци-тѣ щжтъ да служатъ за кадра на жандармерийско-то тѣло, което ще се допжлва отъ мѣстни-тѣ жители и отъ жители-тѣ на цѣла-та джржава, спорѣдъ както види комисия-та за нуждно; когато комисия-та си свжрши работа-та, тая жандармерия ще остане да служи на Висока-та Порта. Комисия-та ще оцѣнява загуби-тѣ на християне-тѣ и ще опредѣля начинъ-тъ, по който би трѣбвало да се вжзнаграджтъ; вжобще, комисия-та ще намѣри срѣдства-та, съ които би могло да се помогне на испаднали-тѣ жители; до калкото може, комисия-та ще настоява да се даватъ на население-то потрѣбни-тѣ вещества (материали) за да си подно-

ви кжщи-тѣ, училища-та и черкови-тѣ (развалени отъ турци-тѣ). Комисия-та ще преглѣжда владала-та на нѣкои собственици и ще повжрща на християне-тѣ имоти-тѣ, които имъ сж биле отнети въ врѣме на вжстание-то. Комисия-та ще сжбере потрѣбни-тѣ данни за справедливо разхвжрляние данжци-тѣ и, заедно съ турски-тѣ власти, ще да начжртае на мѣсто-то предѣли-тѣ на область-та и раздѣление-то на околии-тѣ и окржжия-та; комисия-та ще може да притуря или да оттуря околии-тѣ въ ония окржжия, които се намиратъ при предѣли-тѣ на область-та, и да измѣнява дѣление-то на околии и окржжия, ако намѣри, че това е потрѣбно, поради мѣстни-тѣ, народни-тѣ и управителни-тѣ условия. Комисия-та ще джржи протоколи за засѣдания-та си, а въ случай на важни разногласия между комисаре-тѣ, тя ще поднася работа-та за разрѣшение на посланници-тѣ въ Цариградъ. Комисия-та има право да непраща било нѣкого отъ членове-тѣ си, било други пратенници, да извжршватъ наглѣдвание-то, което ѝ се вжзлага. Комисаре-тѣ сами си избиратъ градъ-тъ, въ който щжтъ да джржжтъ засѣдания-та си; председателство-то на комисия-та се мѣнява всѣкой мѣсецъ и се извжршва послѣдователно отъ всѣкой членъ на комисия-та.

Представители-тѣ на шесть-тѣ голѣми джржави предложиха на Висока-та Порта и за Босна съ Херцеговина такива два, почти сжщи проекти, ала турско-то правителство не прие нито ония за Бжлгария (проектъ за органически уставъ и проектъ за наставления на международна-та комисия въ Бжлгария), нито тия за Босна-Херцеговина. Така сжщо Висока-та Порта се не сжгласи да отстжпи на черногорци-тѣ нѣкои мѣстности отъ кжмъ Албания и Херцеговина и да удовлетвори други още нѣкои тѣхни искания. За Сжрбия се не искаше нищо, освѣнъ да се вжстановжтъ сношения-та между тая послѣдня-та и Турция, каквито сж биле прѣди обявяване-то на война-та (13-й Юний, 1876 год.): турски-тѣ войски да излѣзатъ изъ сжрбска-та земя, а сжрбски-тѣ — изъ турска-та; заробени-тѣ и отъ двѣ-тѣ страни хора да се повжрнатъ; да се опростжтъ всички-тѣ турски и сжрбски подданници, които сж подозрѣни като участници въ нѣкои случки, въ полза на нѣкоя отъ воюжщи-тѣ страни. — Висока-та Порта не прие тия предложения, по причина на конституция-та, която се провжзгласи на 11-й Декемврий 1876 год. (въ сжщий день, когато за-

наха да засѣдаватъ посланници-тѣ), споредъ която всички-тѣ
танови подданници ставатъ равни прѣдъ закона; всички-тѣ,
ъ разлика на вѣра и народность, щжтъ да се наричатъ *Ос-*
ци и джржавни-тѣ служби щжтъ да сж отворени за тѣхъ
то че и до тогава не бѣхж отворени) и че всички-тѣ щжтъ да
избиратъ и испращатъ представители въ народно-то сжбрание
кто и избираха една година ония хора, които имъ показваха
сти-тѣ), а пжкъ да се вематъ и войници отъ християне-тѣ
нци, или поне полицейски стражаре, нито дума ставаше.
турска конституция бѣше приготвена и прогласена по ис-
ие-то на великий везиръ Мидхатъ паша, който бѣше у-
лъ да свали Мехмедъ-Ружди паша отъ джлжность-та му.
дхатъ искаше и сега да излжже Европа, съ конституция-та;
то негови-тѣ предшественници сж я лжгале 35 години съ раз-
хатишерифе и хатихумаюне, при всичко, че и самъ той
вѣрваше, че тя ще да се тури въ дѣйствие, както се и не
и, защото това е противъ предписания-та на корана, —
анъ и *конституция* сж двѣ противоположни, несжвмѣстими
ца; това бѣше смѣшно. Споредъ предписания-та на мухаме-
ски-тѣ вѣрозакони, на султана се дава безпредѣлна власть,
жкъ конституция-та ще му отнеме повечето отъ тая власть.
омъ има конституция-та, неможе да има *халифъ*, намѣстникъ
пророка Мухамеда, — нѣщо повече отъ колкото папа-та на
истосъ или ученика му Петръ, а пжкъ щомъ нема халифъ,
Турско неможе да има и *султанъ* или *падишахъ*, *хюнкяръ*,
то да е и *свѣтски* и *духовенъ*, *вѣроисповѣденъ*, главатаръ
исляме-тѣ, на *мюсюлмане-тѣ* (правовѣрни-тѣ), и който,
ато му иска воля-та, да наказва да убива, да ограбва
мжчи, отъ най-горний до най долний, подданници-тѣ си,
биле тѣ велики везире, или прости войници и стражаре,
-имотни, или най-сиромаси хора, — безъ разлика на вѣра
народность.

Най-послѣ, тука щж кажж, че, между друго, колкото се
ася за България, турскитѣ пжлномощници сж казале какво
нини-тѣ отъ предлагано-то распредѣлявание Бжлгария на
области, не могжтъ да бждатъ други, освѣнъ да се
ержтъ на-купъ распржснати-тѣ низъ Европейска Турция
гаре въ двѣ области и да се придаде на бжлгарщина-
въ тия области преобладажще влияние, заради това, та-
а предложение не може да се приеме отъ турско-то пра-

вителство, особенно, когато съ конституция-та си то радѝ да отмахне раздѣления-та на народности-тѣ, раздѣления несъгласни съ конституция-та (турска) . . . . Предсѣдатель-тъ на сѫбрание-то, Савфетъ паша, казалъ още, че подъ дума-та Бѫлгария се разбира обикновенно Дунавска-та Область, че тая дума се е приела по-сѣтне, и то само отъ сѫбрание-то (конференция-та), и че турско-то правителство замѫлчало вѫрху нуждитѣ разяснения на тая дума, защото не е му се представилъ случай да поиска по-точно опрѣдѣление на смисѫла и значение-то на думата Бѫлгария, която се дава на една страна отъ Видинъ до Солунъ. Въ отговоръ на това, австро-маджарский посланникъ графъ Зичи като казалъ, че сѫществуѫщето раздѣление на турски-тѣ области е ново, че подиръ завоевание-то голѣми-тѣ дѣления на Турция сѫ носиле имена-та на народности-тѣ, които сѫ се припознавале за жители на мѣстата и сѫ се издигале голѣми области, управлявани отъ единъ, а по нѣкога отъ двама управители, и че оная часть отъ Европейска Турция, която се населявала отъ бѫлгаре, наричала се *Булгаристанъ* (Бѫлгария) и се управлявала отъ единъ управитель, между друго, притурилъ, че названия-та на области-тѣ по народности сѫ траяле до царувание-то на султанъ Махмудъ 2-й, отъ когато политика-та на Висока-та Порта, като поискала да затрие названия-та по народности, които названия живо наумѣвале на жители-тѣ за тѣхна-та история и за тѣхна-та народность, прѣмахнала е название-то Бѫлгария, и така отъ стара Бѫлгария биле направени нѣколко *ейялети* (единъ видъ области), а напоконъ тия ейялети се преобразувале на три *вилаети* (голѣми области): Дунавски, Нишки и Срѣдецки. —(Погрѣшно е казано за нишки и срѣдецки, защото *нишки вилаетъ* не е имало, а само въ врѣме на вѫзстание-то (1876 г.), приврѣменно, отъ срѣдецкий, видинский и нишкпй санджаци, се образува, единъ *Софийски Вилаетъ*. Дунавский вилаетъ, който бѣше замѣстилъ название-то *Булгаристанъ*, се сѫстоеше отъ санджаци-тѣ Срѣдецъ, Видинъ, Нишъ, Тѫрново, Руссе, Тулча и Варна, съ кази-тѣ имъ, описани въ забѣлѣжка 36). Слѣдователно, макаръ и косвенно, турско-то правителство призна тогава такива прѣдѣли на Бѫлгария, които обемаха население, колкото сѫдѫржа сегашно-то Бѫлгарско Княжество, ако не повече.

Додѣто трая сѫбрание-то на представители-тѣ на голѣми-

тѣ европейски джржави, отъ всички-тѣ крайща на Турция християнски-тѣ жители му подадоха писменни оплаквания не само противъ турски-тѣ управници, ами и противъ сжжителитѣ си мухамедане, оплаквания, които Висока-та Порта никога не бѣше вземала въ внимание. Макаръ и да се сжобщиха на тая послѣдня-та преписи отъ тия тжжби, тя пакъ нищо не стори за подобрѣние сжстояние-то на тжжители-тѣ; дори нѣкои отъ тия послѣдни-тѣ, — предначинатели-тѣ за оплаквания-та, бидоха преслѣдвани. При всичко, че Цанковъ и Балабановъ отдавна бѣхж вече заминале за Европа, старий Гаврийлъ Моравеновъ, чуждъ подданникъ, никакъ се не уплаши да подаде и той на сжбрание-то едно писменно оплакване отъ име-то на бжлгарский народъ. Въ тая тжжба бѣхж изложени обстоятелственно и всестранно всички-тѣ мжки и теглила на бжлгарский народъ отъ турци-тѣ, както и извжршени-тѣ отъ тия послѣдни-тѣ свирѣпства и ужаси въ врѣме на вжстание-то, — прѣди 7-8 мѣсеци, и напоконъ, когато отиваха войски-тѣ за предѣли-тѣ при Сжрбия. И отъ това изложение се даде преписъ на Висока-та Порта, която, вмѣсто да се погрижи за прѣмахване на зло-то, още повече захвана да преслѣдва бжлгаре-тѣ и особенно Екзархия-та, на чело съ тогавашний екзархъ Антимъ, когото най-послѣ свали и заточи, както щемъ видимъ по-сѣтне. Порта-та мислѣше, че подадено-то на посланници-тѣ изложение бѣше работа на Екзархия-та, обаче, въ сжщность, макаръ тая послѣдня-та и да знаеше за него, то бѣше повече работа на самий подавачъ, — Г. Моравеновъ, и на всичкитѣ родолюбиви бжлгаре, каквито ги тогава много имаше въ Цариградъ. — По слѣдствие подадена-та отъ Г. Моравенова тжжба, Висока-та Порта побжрза да испрати Д-ръ Ст. Чомаковъ въ южна Бжлгария, Димитръ Пандуровъ въ западна и Хаджи-Никола Минчоглу въ сѣвероисточна Бжлгария за да взематъ отъ бжлгарско-то население благодарственни писма за това, че то е доволно отъ положение-то на работи-тѣ, отъ турскитѣ наредби и отъ милостиво-то султаново правителство. Тия троица пратенници се спрѣха въ Пловдивъ, Срѣдецъ и Руссе; тѣ неможяха дипъ сполучливо да извжршатъ работа-та си, ала все пакъ нѣкои отъ тѣхъ донесоха писменни благодарителни изявления отъ бжлгарско-то население кжмъ султана и правителство-то му, подписани и подпечатани съ многобройни подписи и печати.

Като получи тия книжя, Високата Порта веднага ги сжобщи въ пжрвообразъ на сжбрание-то, обаче на посланници-тѣ бѣше извѣстно какъ бѣхж тѣ истжргнати отъ население-то, та едва ли ги и четоха, — не взеха ги въ внимание.

Високата Порта като неприе предложения-та на сжбрание-то, както нарочно испратени-тѣ, така и посланници-та на шесть-тѣ голѣми джржави оставиха Цариградъ; тѣ си отидоха; званични-тѣ дипломатически сношения съ Порта-та се прѣкжснаха. — Десетина дни слѣдъ това, султанъ-тъ свали Мидхатъ паша отъ дължность-та великъ везиръ и го заточи. Мидхатъ се обвиняваше за прѣдателство на отечество-то и че искалъ да свали султанъ-тъ за да го замѣсти самъ той. Вмѣсто Мидхатъ, за великъ везиръ се назначи Едхемъ паша, турский посланникъ въ Берлинъ. — Подиръ това, както се каза, война-та съ Сжрбия престана, безъ да взематъ турци-тѣ нѣкое военно вжзнаграждение, никакви военни разноски отъ сжрбе-тѣ, както слѣдъ деветъ години не взехме и ние. Тия самохвалци сжрбе, които постоянно сж бжркале мира и тишина-та въ старопланинский полуостровъ, въ пжрвий случай трѣбва да благодаржтъ на Руссия, а въ вторий — на Австро-Маджарско! И още иматъ очи безсрамници-тѣ да се хвалатъ прѣдъ свѣта, че биле незнамъ какви-си . . . . . Сега турци-тѣ взеха по-строги мѣрки противъ черногорци-тѣ и противъ херцеговски-тѣ вжзстанници.

Откакъ извжредни-тѣ пратенници и посланници-тѣ имъ оставиха Цариградъ, шесть-тѣ голѣми джржави, чрѣзъ представители-тѣ си, на 19-й Марта 1877 год. подписаха въ Лондонъ единъ сговоръ (лондонский протоколъ), спорѣдъ който, между друго, се оставя на Висока-та Порта да извжрши сама, въ едно най-кратко врѣме, потрѣбни-тѣ прѣобразования за спокойствието и доброчестина-та на ония въ джржава-та области, на които съ сждбини-тѣ бѣхж се занимавале тѣхни-тѣ посланници и извжредни пратенници въ Цариградъ. Ако тия голѣми джржави видатъ, че и сега се не подобри положение-то на християнски-тѣ султанови подданници по такжвъ начинъ, по какжвто да се не поврѫщатъ вече бжркотии-тѣ, които често развалятъ мира на истокъ, тѣ, джржави-тѣ, считатъ за своя джлжность да обявжтъ, че такова сжстояние на работи-тѣ е несжвмѣстно съ тѣхни-тѣ интереси, както и съ интереси-тѣ на цѣла Европа, вжобще. Въ такжвъ случай, тѣ си

запазватъ право-то да помислатъ заедно вжрху най-сгодни-тѣ срѣдства за да се оздравжтъ благосжстояние-то на християнски-тѣ населения въ турска-та джржава и интереси-тѣ на общий миръ. — Турско-то правителство не прие и тоя протоколъ, та слѣдъ разни преписки, препирания и сговарения между шесть-тѣ голѣми европейски джржави, на 12-й Априлий 1877 год. Руссия званично обяви война на Турция, а на 14-й Априлий се прочелъ въ всички-тѣ русски черкови царский вжзгласъ за обявяване-то на война-та (37). Щомъ на 12-й Априлий се сжобщи на султана за обявяване-то на войната, той обади телеграфически на всички-тѣ главни заповѣдници на войски-тѣ за това, а пжкъ на народа се обади съ единъ вжзгласъ отъ Висока-та Порта.

7.

Свалянне-то на бжлгарский екзархъ Антимъ и замѣстяние-то му съ ловечский владика Иосифъ. — Освѣтяване въ градъ Плоещъ знаме-то на бжлгарско-то опжлчение. — Бжлгарски мжки и теглила отъ турци-тѣ слѣдъ минуване-то на генералъ Гурко Стара-Планина и врлщане-то му. — Панагюрище слѣдъ обявяване-то русско-турска-та война и навлѣзване-то на русски-тѣ войски въ тоя градъ.

Слѣдъ обявяване-то на война-та, по настоятелно-то искание на Висока-та Порта, — защото немала вече довѣрие на бжлгарский екзархъ Антимъ I-й, на когото по настояване-

(37) Всеизвѣстно е, че Руссия обяви война-та на Турция по сжгласие-то и одобрѣние-то на голѣми-тѣ европейски джржави, — особенно на Австрия и Англия, а не че русско-то правителство било предизвикано за това отъ общественно-то мнѣние на страната. Ако общественно-то мнѣние въ Англия не бѣше се повдигнало противъ турски-тѣ свирѣпства и жестокости, ако парламентъ-тъ не бѣше заставилъ английско-то правителство да не помага на Турция и да не поддржа турци-тѣ, ако Руссия и Австрия не бѣхж се говориле тайно щото пжрва-та да завладѣе сѣвероисточна Бжлгария, а втора-та — Босна-Херцеговина, ако Турция не бѣше лжгала нѣколко пжти европейски-тѣ джржави, че ще да

то Цанковъ и Балабановъ отишле въ Европа и на когото съ знаяние-то Гавр. Моравеновъ подалъ писменно-то оплакване на сѫбрание-то на посланници-тѣ на голѣми-тѣ дѫржави, за

прѣобразува дѫржавно-то си управление и въ полза на християнски-тѣ ѝ подданници и, най-сѣтне, ако турци-тѣ не бѣхѫ се показале упорити, ами да бѣхѫ приеле поне лондонский протоколъ, то и война-та не щѣше да се обяви. Спорѣдъ мое-то крайно убѣждение, никога не трѣбва да се вѣрва, че русско-то правителство е било предизвикано отъ общественно-то мнѣние, — ако може да се допустне, че въ Руссия има такова, — да обяви война на Турция и да се бие съ нея зарадъ едноплѣменни-тѣ и едновѣрни-тѣ ѝ съ русси-тѣ народи, защото въ Руссия се не слуша общественно мнѣние, не слушатъ се викания-та на словенски комитети, нъ се слуша воля-та на царя. Както въ Турция султанъ-тъ, така и въ Руссия царь-тъ вѫрши щото си ще, щото му понася, безъ да слуша нѣкого. А пѫкъ ако не е понасяло на русский царь да се вѫсползува отъ случайя, той не щѣше и да обяви война-та, йоще повече, както напоконъ стана явно, че Руссия не бѣше приготвена за война съ дѫржава, каквато е Турция. Голѣми-тѣ европейски дѫржави накараха Руссия да се бие съ тая послѣдня-та ала, откакъ ѝ надви, не оставиха я сама да се сговаря съ нея и да ѝ налага воля-та си. Още когато се подписа сговорътъ въ село-то Свети-Стефанъ (19-й Февруарий, 1878 г.), австро-маджарский посланникъ въ Цариградъ графъ Зичи каза на бѫлгарский екзархъ Иосифъ, че тоя сговоръ ще се развали; така и стана. Не бѣхѫ се минале четери мѣсеци и голѣмитѣ европейски дѫржави, които бѣхѫ допустнале Руссия да се бие съ Турция, испратиха хора въ Берлинъ да се произнесѫтъ за послѣдствия-та отъ война-та и да урѣдѫтъ сѫстояние-то на работи-тѣ. Пратенници-тѣ се сѫбраха на сѫборъ, нарѣченъ *берлински конгресъ*. Руссия и Турция тоже си испратиха хора въ сѫбора, който захвана да засѣдава на 1-й Юний и свѫрши засѣдания-та си на 1-й Юлий 1878 год. Тоя сѫборъ се сѫставяше, отъ тия пратенници: князь Бисмаркъ, Бюловъ и князь Хохенлое, за Германия; графъ Андраши, графъ Кароли и баронъ Хаймерле, за Австро-Маджарско; Вадинигтонъ, контъ Сентъ Валие и Деспре за Франция; лордъ Биконсфилодъ, маркизъ Салисбюри и лордъ Одо Русселъ, за Англия; графъ Корти и контъ Де Лонаи, за Италия; князь Горчаковъ, графъ Шуваловъ и Убри, за Русия; Александръ Каратеодориди паша, Мехмедъ-Али паша и Садуллахъ бей, за Турция. За председатель на сѫбора се избра князь Бисмаркъ, канцлеръ на германска-та империя. Берлинский сѫборъ, въ който Русия се показа много несѫстоятелна и слаба, да се брани, промѣни, или почти развали станалий по-прѣди сговоръ въ село-то Свети Стефанъ (при Цариградъ). Пратенници-тѣ въ Берлинъ

което се спомена по-горѣ, па и за това, че той, екзархъ-тъ, не щѣлъ да присѫтствува на голѣмо-то турско сѫбрание, сѫбравше се на Висока-та Порта прѣди обявяние-то на война-

---

рѣшиха и раздѣлиха бѫлгарска-та земя на петь части, отъ които една, най-голѣма, остана въ Турция, друга (цѣлий тулчански санджакъ, съ нѣкои острови) остѫниха на Ромѫния, въ замѣна на земя-та ѝ, която дадоха на Русия, третя (цѣлий нишки санджакъ), благодарство на Австрия, харизаха на Сѫрбия, освѣнъ 40-50-тѣ села, които тая послѣдня-та взе съ измама отъ комисия-та назначена да тури предѣли-тѣ, а четвѫрта-та и пета-та (по-голѣми-тѣ части отъ сѣвѣрна и южна Бѫлгария), оставиха полунезависими отъ Турция и самоуправляеми; обаче прѣзъ 1885-та год. двѣ-тѣ послѣдни се сѫединиха, та сѫ сега въ едно цѣло, — днешно-то наше Бѫлгарско Княжество. Освѣнъ румѫнска-та земя, която дадоха на Русия за жѫртви-тѣ ѝ въ война-та съ Турция, дадоха ѝ още три турски области отъ Азия, отъ които една край Черно-Море, и съ градове, заобиколени съ ягки крѣпости, па ѝ предоставиха право да си дири отъ Турция не само разни военни обезщетения, ами обезщетения и за русски-тѣ подданници въ Турско въ врѣме на война-та. — Прочее, отъ казанно-то до тука се установява, че не по свое предначинание и отъ милость кѫмъ едноплѣменни-тѣ и едновѣрни-тѣ на русси-тѣ народи въ Турция, Русия е обявила война на тая послѣдня-та, а — по сѫгласие и рѣшение на голѣми-тѣ европейски дѫржави, които и свѫршено се произнесоха за сѣтнини-тѣ отъ война-та; че за човѣшки-тѣ и парични-тѣ жѫртви на Русия въ тая война, тя е напѫлно вѫзнаградена, като ѝ сѫ дадени гореспомѣнѫти-тѣ земи, като е вземала, взема и още ще да взема отъ турци-тѣ и отъ насъ милионе левове; че, слѣдователно, за пролята-та кръвь на войници-тѣ ѝ, въ врѣме на война-та, и за врѣди-тѣ и загуби-тѣ на тѫрговци-тѣ ѝ, на Русия напѫлно е заплатено; че, въ такѫвъ случай, неможе да се допустне какво Русия е освободила една часть на Бѫлгария отъ турска-та власть, нъ трѣбва да се знае какво днешно-то полунезависимо Бѫлгарско Княжество е основано по воля-та, по искание-то, сѫгласие-то и одобрѣние-то на голѣми-тѣ европейски дѫржави. Ако тия дѫржави не бѣхѫ се сѫгласиле и не бѣхѫ допустнале да има самостоятелно Бѫлгарско Княжество и самоуправляема Източна Румелия, Русия не щѣше може да ги вѫздигне, а ние щѣхме пакъ да останемъ да си пѫшкаме и охкаме подъ турска-та власть. Освѣнъ това, ако повечето мѣстно население, което е бѫлгарско, не бѣ враждебно кѫмъ турци-тѣ; ако това население тогава не сѫчувствуваше на Русия, на която въ искренность-та се не сѫмнѣваше, ако това население, до колкото можеше, не помагаше на русски-тѣ войски, ако, макаръ и не многобройни, и сами-тѣ бѫлгаре не бѣхѫ взеле дѣйствително у-

та, въ което участвуваха всички-тѣ други вѣроисповѣдни началници на не мухамедански-тѣ народности въ дѫржава-та и на което цѣль-та бѣше, по наложение отъ правителство-то, да се произнесе, че султанъ-тъ не трѣбва да прави никому никак-

---

частие въ война-та и спрѣха турски-тѣ войски да преминатъ Стара-Планина при Шипка, то, както имъ бѣ повѫрвяло, едва-ли русски-тѣ войски щѣхѫ да надвиятъ на турски-тѣ, които въ послѣдня-та война не бѣхѫ вече такива и така вѫоржени, каквито бѣхѫ и както бѣхѫ вѫоржени прѣзъ 1853, 1829, 1809 год. и въ по-прѣдишни-тѣ русско-турски войни. А пѫкъ, че Русия не е мислила да ни освободи отъ турци-тѣ, нъ е тѫкмила да ни завладѣе, — да ни вдигне отъ тржнъ, та да ни тури на глогъ, — доста ни е дѣто знаемъ сговоръ-тъ ѝ съ Австрия: тая послѣдня-да завземе Босна-Херцеговина, както ги и завзе, а пѫрва-та — Бѫлгария до Стара-Планина, ала хора-та излѣзоха по-хитри отъ нея, та я неоставиха да осѫществи своевръменно кроежъ-тъ си; доста ни е, като си припомнимъ убийственно-то ѝ повѣдѣние и отношения-та ѝ кѫмъ насъ отъ 1878 год., слѣдъ подписвание-то на берлинский сговоръ, и до-сега. Русский царь рѣче да си изберемъ за князь единъ неговъ роднина, ние го послушахме и избрахме князь Александръ Батембергъ, когото той ни показа. До едно врѣме, додѣто бѣше по-младъ и додѣто още слушаше що щѫтъ да му заповѣдатъ отъ Русия, както и ние всички почти слушахме, той бѣше добѫръ, харенъ; ала когато понаякна, захвана повече да разбира и да мисли, че Бѫлгария не е русска губерния, че той е дошѫлъ тука да царува, че трѣбва да се грижи за народа си, че трѣбва да се задоми, да си добие челедь, наслѣдници, и престана да слуша що му казватъ русски-тѣ човѣци, князь Александръ стана лошавъ, — дори русски-тѣ дѫржавни хора му попрѣчиха и да се ожени; русский царь не бѣше радъ да се основе царствуѭщи домъ въ Бѫлгария. Представители-тѣ на русский царь въ Срѣдецъ и въ Пловдивъ всѣкога ни се показваха доброжелатели, а пѫкъ всѣкидневно чинехѫ раздори и сплѣтни между наши-тѣ лични хора; на едни викаха да радѫтъ за сѫединение-то на двѣ-тѣ полунезависими части отъ окастрена-та Бѫлгария, а на други казваха, че още не е дошло врѣме-то за това; кога и както си щѣхѫ, министри (консерватори и либерали) и директори (казйонни и сѫединисти) сваляха и качваха, а пѫкъ когато русски-тѣ генерале Соболевъ и Каулбарсъ бѣхѫ министри въ Княжество-то (прѣзъ 1882 и 1883 год.), тѣ щѣхѫ да сваляѫтъ и самий князь Александръ. На 6-й Септемврий 1885 год. въ Пловдивъ се провѫзгласи сѫединение-то и князь Александръ, който бѣше тогава въ источни-тѣ страни на княжество-то, побѫрза да пристигне въ тоя градъ за да не би да се случѫтъ нѣкои неприятности между бѫлгаре и турци, а пѫкъ

ви отстжики щомъ вече сжществува конституция, — нѣкои отъ живѣжщи-тѣ въ Цариградъ бжлгарски пжрвенци (повечето джржавни службаше и ужъ народни представители въ турското народно сжбрание) и двама-трима отъ бжлгарски-тѣ владици, насилственно накараха Негово Блаженство да си даде остав-

---

русско-то правителство го набѣди и наклевети прѣдъ султана и прѣдъ Европа, че той вжзбунтувалъ население-то. Ако ли пжкъ не бѣше отишжлъ и ако бѣхж станале нѣкои безредици, русситѣ пакъ противъ него щѣхж да викатъ, че не желае цѣлокупно да се сжедини бжлгарский народъ, че не преварилъ да спрѣ безредици-тѣ. Откакъ се провжзгласи сжединение-то, сжрбе-тѣ ни обявиха война, нъ русско-то правителство си повика всички-тѣ офицери, които бѣхж въ наша-та войска, та остана тя безъ главатаре, ужъ дано неприятели-тѣ ни побѣджтъ, нъ се случи та ние имъ надвихме. Нъ това не стигна, ами пжкъ слѣдъ осемь мѣсеци (9-й Августа 1886 год.) подкупиха хора, които нощемъ разбойнически откраднаха князь Александръ и го испратиха въ Русия. Благодарство на родолюбиви наши сжотечественници, той се вжрна, ала Русия го пакъ не остави на-мира, за това князь Алесандръ се принуди та си даде оставка-та. Слѣдъ това русско-то правителство испрати единъ генералъ да бунтува народъ-тъ противъ сжществуѣщий джржавенъ строй въ Княжество-то ни и той успѣ да сполучи до нѣкадѣ, — стана причина да се вдигне братъ противъ брата и да се пролива бжлгарска кржвь, — на нѣколко мѣста въ нашенско се откриха заговоре и бунтове, които, благодарство на власти-тѣ, скоро се превариха и потушиха. Защото русский царь всѣкога казваше, че не иска вече князь Александръ да князува въ Бжлгария, то, за добро-то на отечество-то ни, откакъ се завжрна пакъ въ Бжлгария, тоя послѣдний, както казахъ, принуди се да си даде оставка-та, само и само русский царь да погледне съ по-добро ако на бжлгарский народъ и да не прѣчи на джржавний ни напрѣджкъ и благосжстояние, обаче царь-тъ пакъ си постоянствуше на своя-та предумишленна цѣль, на която за постигание-то употрѣби и употрѣбява разни непростителни и гнжсни срѣдства. По едно врѣме дори и владици-тѣ ни вжзбунтува противъ правителство-то. Това не показва ли, че Русия е искала и иска щото отъ окастрена та днесь Бжлгария да сждаде една русска заддунавска губерния (управление, областъ)? Ако ни бѣше Русия доброжелателка, то, берлинский сжборъ като ни отне тулчанский санджакъ, очевидно по нейно настояване, тя не трѣбваше да допустне да ни отнеме поне нишкий и да го даде на сжрбе-тѣ, безъ никакви законни причини. Намѣриха се хора да предупрѣджтъ русски-тѣ човѣци и да имъ кажжтъ, че Срѣдецъ, поне безъ Пиротъ, Враня, Лѣсковецъ и Криворѣчна-Паланка, ако не и Нишъ, не чини ни ботка, ала тия

ка-та, която той даде. Вмѣсто него, пакъ сами сѫщи-тѣ тия хора избраха за бѫлгарски екзархъ ловечский митрополитъ Иосифъ. Тоя послѣдний пристигна въ Цариградъ прѣзъ мѣсецъ

послѣдни-тѣ оттоваряха, че това е работа на дипломация-та. Ако й сѫ биле мили и драги сѫрбе-тѣ, ако е искала да имъ се покаже доброторка, тя можеше, вѫпрѣки искание-то на Австрия, която тогава яко не гледаше довѣрчиво на насъ, да настои да имъ се отстѫпѫтъ поне чисто сѫрбски земи отъ Турско, както и на Гръция по-сѣтне се дадоха гръцки, а не да имъ се даватъ бѫлгарски земи, съ чисто бѫлгарско население, земи, които всички-тѣ стари и нови европейски пѫтници, особенно австрийци, сѫ признавале и признаватъ за бѫлгарски, като сѫ туряле и турятъ рѣка-та Морава за предѣлъ между Бѫлгария и Сѫрбия. Дори и турско-то правителство, което всѣкога избѣгваше да споменува название-то *Булгаристанъ* (Бѫлгария), признаваше, че християнско-то население на тия земи е бѫлгарско, защото въ предѣли-тѣ на Бѫлгарска-та Екзархия, устроена съ султански ферманъ, влѣзваха и митрополии-тѣ Нишка и Нишавска (Пиротска); въ Нишъ и Пиротъ отдавна бѣхѫ вече испѫдени гръцки-тѣ владици и вмѣсто тѣхъ бѣхѫ настанени бѫлгарски; сѫрбе-тѣ дори безчестно и по най-непростителенъ начинъ испѫдиха бѫлгарский владика Евстатий изъ Пиротъ. Па, независимо отъ това, въ Пиротъ, наскоро прѣди война-та, мютесарифинъ-тъ (управитель-тъ) бѣше бѫлгаринъ, — Юрданчо Бакаловъ паша отъ Елена, въ Нишъ муавининъ-тъ (помощникъ на мютесарифина), тоже бѣше бѫлгаринъ, — Драганъ Цанковъ ефенди отъ Свѣшовъ, па и въ Изнеболъ каймакаминъ-тъ (подуправитель) бѣше пакъ бѫлгаринъ — Кирушъ (Кирилъ) Евстатиевъ ефенди отъ Тѫрново. Въ Враня сѣдѣше още гръцки владика, ала все имаше особна бѫлгарска черковна община, която управляваше духовни-тѣ работи на града и окрѫжие-то му, както бѣше и въ Лѣсковецъ. Началници-тѣ на тия черковни общини, спорѣдъ турски-тѣ нарѣдби, бѣхѫ духовни лица, които испращаше Бѫлгарска-та Екзархия, съ позволение отъ Висока-та Порта. Освѣнъ това, щомъ малобройна-та турска войска испразни Пиротъ, всичко-то бѫлгарско мѫжко население се въорѫжи и пази около двѣ седмици града отъ турци-тѣ, като все учакваше да му пристигне, ужъ на помощь, руска войска отъ Срѣдецъ, ала тогавашний срѣдецки управитель Алабинъ, на когото на име-то бѣше нарѣчена и една улица, не щя да испрати войска, макаръ и да му се молиха много за това Маринъ Дриновъ и пратенници-тѣ отъ Пиротъ. Като узнаха това, сѫрбе-тѣ испратиха войски, които распрѫснаха въорѫжени-тѣ бѫлгаре и завзеха Пиротъ, който и до-сега остана въ сѫрбски рѫцѣ. Сѫрбе-тѣ се опитваха да сторѫтъ такова нѣщо и въ Кюстендилъ, ала имъ се не удаде, — тука и бѫлгарско-то и турско-то

Майя (1877 год.); на 28-й сѫщий мѣсецъ му се вржчи султанский бератъ за назначение-то на дѫлжность-та бѫлгарски екзархъ, а на 2-й Юний, придруженъ отъ русенский и плов-

---

населения ги напѫдиха, не ги пропустнаха да приближѫтъ при града и мнозина отъ тѣхъ убиха. Нѣкои отъ останали-тѣ се повѫрнаха кадѣ Крайщето, а други побѣгнаха кадѣ Криворѣчна-Паланка (тоя градъ сега е въ Турско). — Ето, прочее, колко злини Русия ни е сторила, какви пакости ни е чинѫла, и нѣкои измежду насъ още мислѫтъ, че Русия ни е освободила, че Русия ни е доброжелателка, ала това не е вѣрно! Казахъ го и пакъ казвамъ, че, ако не бѣше се сѫгласила Европа, не щѣхме да видимъ политическа свобода, макаръ и да воюва Русия, слѣдователно, за наше-то освобождение отъ турска-та власть, за наше-то сега полунезависимо политическо сѫществувание, ние дѫлжимъ на петьтѣ голѣми европейски дѫржави, а не на Русия, защото тя неможеше сама да стори това. Ако ни бѣше доброжелателка, ако искаше да ни освободи отъ турци-тѣ, Русия можеше да ни освободи прѣзъ 1829 или 1809 год., или по-прѣди, когато никой ѝ не припятствуваше, когато толкова много сѫ я молиле за това наши-тѣ еднородци, отъ които цѣли пѫлкове заедно съ русски-тѣ войски сѫ вѫювале противъ турци-тѣ, нъ за вѫзнаграждение за тия бѫлгарски заслуги на русски-тѣ войски, Русия ни заплащаше, като предаваше бѫлгарски-тѣ главатаре на турски-тѣ власти, а пѫкъ бѫлгарски-тѣ домородства, които пресели въ Бесарабия и на други мѣста, сѫ на панагонъ! русский народъ можеби да ни е добромисѫлникъ, особенно нѣкои единици отъ него, но никога небива да се допустне, никога небива да се вѣрва, че царь-тъ му и правителство-то на тоя послѣдний сѫ ни биле и сѫ ни доброжелатели. — А пѫкъ откакъ си избрахме за бѫлгарски князь сегашний ни Князь Фердинандъ, що е починала Русия съ насъ, и що чини сега, то вече още всѣкой отъ насъ помни, всѣкой отъ насъ знае и види: пакъ сѫзаклетия и заговори поддѫржани отъ нея противъ живота на Князя и на министри-тѣ; дори и въ дѣйствие се туриха нѣкои отъ кроежи-тѣ ѝ съ убийство-то на министра на финанси-тѣ Христо Бѣлчовъ и съ онова на наший дипломатически агентинъ въ Цариградъ Докторъ Георги Вѫлковичъ; тая наша доброжелателка, особенно откакъ се е вѫцарилъ днешний царь Александръ 3-й, не ни е оставила и не ни оставя на мира! . . . . . За повече, нека всѣкой родолюбивъ бѫлгаринъ си напомни дѣйствия-та на русско-то правителство въ Бѫлгария отъ освобождение-то ни до-сега, нека прочете документи-тѣ изъ тайни-тѣ архиви на русско-то правителство, напечатани въ вѣстникъ *Свобода* отъ 1892 год., както и други статии, та да види каква добромисленница ни е била отъ начало и до сега Русия!

дивский владици Григорий и Панаретъ, отъ Д-ръ Ст. Чомаковъ, членъ на Дѫржавний Сѫвѣтъ, Георги бей Ст. Чалжоглу, сенаторъ, и Димитръ бей Тодоровъ, тулчански представитель въ турско-то народно сѫбрание, Негово Блаженство Иосифъ се представи султану, като бѫлгарски екзархъ (38). — Щомъ дѣдо Антимъ си даде оставка-та и се избра ловечский владика за бѫлгарски екзархъ, турский вѣрноподданникъ Вѫлко Нейчовъ побѫрза съ едно писмо до френский въ Цариградъ вѣстникъ *Ла Тюрки* (полузваниченъ турски вѣстникъ) да каже, между друго, че „Негово Блаженство Антимъ се извадилъ отъ служба-та си по едногласно-то желание на синода и на екзархийский сѫвѣтъ (нито сѫвѣта, нито синода желаеше да се извади Антимъ, нъ изваждание-то му стана по силно-то настояване на турско-то правителство) и че, благодарсгво на правосѫдие-то, което вѫдушевява царско-то правителство спрямо бѫлгарски-тѣ му подданници, тия послѣдни-тѣ се виждатъ оздравени за черковна-та си самостоятелность отъ избирание-то на новий бѫлгарски екзархъ, който вече занимава постъ-тъ си. Нъ, за да добие пѫлна-та довѣренность на стадо-то си, новий екзархъ трѣбва най-напрѣдъ да испѫди нѣкои хора, които, като сѫ приети на разни служби въ Екзархия-та подъ лошо-то ѝ управление (разбира се въ врѣме-то на Антима, обаче писачъ-тъ не обажда какво е било това лошо управление), което вече падна, пораждатъ, съ не толкова законно-то си повѣдѣние, едно недовѣрие на много положителни умове и съ това тѣ сѫ единъ источникъ за сѫжалителни неспоразумѣния, отъ които не малко страда народний интересъ

(38) Съ едно окрѫжно отъ 30-й Майя 1877 год., новий бѫлгарски екзархъ като обяви на „благоговѣйни-тѣ свещенници, почтенни-тѣ пѫрвенци и други благословени християне отъ христолюбиво-то испѫлнение на Бѫлгарска-та Екзархия, че се е облѣкалъ въ достоинство-то на бѫлгарски екзархъ", слѣдъ дѫлги духовни поучения, сѫвѣтва ги „да се сѫединѫтъ съ духъ на едномислие и на братска любовь съ сѫграждане-тѣ си мухамедане, съ които сѫ живѣле петь вѣкове заедно и сѫ имале една и сѫща сѫдба, и като чада на единъ и сѫщий баща, на едно и сѫщо-то отечество, да употрѣбѫтъ всички-тѣ си усилия за да помогнатъ доброволно и съ готовность на царско-то правителство въ жѫртви-тѣ, които полага за защита-та на дѫржава-та, и да се молѫтъ Богу да запази страна-та отъ бѣди-тѣ на война-та . . . . . "

. . . . . " Доста е ясно, че съ това писмо говори турско-то правителство чрѣзъ уста-та на Вжлко Нейчовъ (39), та не е нуждно и да се говори повече нѣщо за него, нъ онова, което трѣбва да се каже, то е, че, като свалило Антима, ужъ поради лошаво-то управление на Екзархия-та, турско-то правителство е искало щото новий екзархъ да испжди и службашетѣ на Екзархия-та, обаче тоя послѣдний не стори това ; новий екзархъ Иосифъ бѣше и устно казалъ на надлѣжний министръ, че има пжлно довѣрие въ служащи-тѣ и че нема за какво да се бои отъ тѣхъ царско-то правителство. Обаче правителство-то не послуша Негово Блаженство ; то стори щото си искаше. На 17-й Юний 1877 год. турско-то правителство заточи въ града Анкора (у Малка-Азия) бившій бжлгарски екзархъ Антимъ, па, заедно съ него, и главни-тѣ екзархийски службаше, а именно : екзархийский капу-кехая (представитель при Висока-та Порта) Иванъ Найденовъ отъ Казанлжкъ (сега управитель на бжлгарски-тѣ училища въ Одринъ), главни-тѣ писаре (секретаре) на екзархийский сжвѣтъ и на синода Георги Груевъ отъ Копривщица (сега предсѣдатель на пловдивский апелативенъ сждъ) и Георги Тишевъ отъ Свѣщовъ (сега русенский окржженъ управитель). Тѣ се завжрнаха отъ заточение-то едвамъ на друга-та (1878) година, прѣзъ мѣсецъ Априлий. — Понеже Ив. Найденовъ бѣше и вѣстникаръ, то, нѣколко дни прѣди да го заточжтъ, Писалище-то за Печата спрѣ и вѣстникъ-тъ му *Напрѣджкъ* (едничкий тогава добжръ бжлгарски вѣстникъ въ Цариградъ), за да се не издава до свжршване-то на русско-турска-та война.

Слѣдъ обявяване-то на русско-турска-та война, въ града Плоещъ (у Румжния) се освети знаме-то на бжлгарский пжлкъ ; това знаме му бѣше подарено отъ *самарска-та губерния* (область въ Руссия). Както е извѣстно, тоя пжлкъ се сжстави по

(39) Прѣди една година братъ му Георги Нейчовъ, както видѣхме, бѣше бунтовникъ, панагюрски прѣдставитель на Оборище, а пжкъ баща му, дѣдо Нейчо, освѣнъ че помогна съ пари за приготвюване-то на вжзстание-то, ами даде още и назаемъ на приготовителний комитетъ, нъ той, Вжлко Нейчовъ, и прѣзъ 1876 и прѣзъ 1877 год., не се знае по какви сжображения, вжршеше противно-то въ Цариградъ ; необяснимо е повѣдѣние-то му. — За нѣкои работи на Вжлко Нейчовъ въ онова врѣме е споменжто нѣщо и въ списание-то „Мисъль", Год. II, Кн. I, стр. 80.

предначинанието на бѫлгарский срѣдоточенъ комитетъ въ Букурещъ, който, прѣзъ мѣсецъ Априлий 1877 г., съ едно проглашение канеше всички-тѣ бѫлгаре да влѣзатъ въ редоветѣ на бѫлгарский пѫлкъ, или да помагатъ съ пари за устройство-то му, и така да покажатъ прѣдъ свѣта, че искатъ да се освободѫтъ отъ турско-то владание и че, за освободяване-то на отечество-то си, тѣ сѫ готови да пожѫртвуватъ и имота си и кръвь-та си. Всички-тѣ бѫлгаре доброволци, повечето бивши бунтовници, които по-прѣди, въ сѫрбско-турска-та война, юнашки се биха съ турци-тѣ, се отзоваха на това призование; тѣ всички-тѣ се притекоха да отидѫтъ да си пролеятъ кръвь-та за освободяване-то на отечество-то си; притекоха се още много други родолюбиви бѫлгаре, находници се тогава въ Румѫния, па и мнозина надойдоха изъ Турско. Ние вече знаемъ, че тѫкмо прѣди една година се освещаваше прѣзъ тоя сѫщий мѣсецъ бѫлгарско знаме въ Панагюрище; случи се, та мнозина отъ присѫтствуѭщи-тѣ тогава при освѣтяване-то да присѫтствуватъ и сега на такѫвъ обрядъ, на такова тѫржество, обаче сега вече не само добрѣ въоржжени, ами вече и приготвени и опитни да се биятъ. При освѣтяване-то на знаме-то сѫ биле великий князь Николай, главенъ заповѣдникъ на русски-тѣ войски, и много други военни лица, занимаѭщи високи дѫлжности. За освѣтяване-то на това знаме, тогава вѣстникъ *Ла Тюрки* обнародва една статия, заемена отъ вѣстникъ *Танъ*, подъ заглавие: „Бѫлгарский Легионъ“, въ която, между друго, френецъ-тъ казва: „ . . . . . азъ искамъ да говорѭ какъ се подаде на бѫлгарский пѫлкъ хубаво-то знаме, което бѣхѫ му испратиле господжи-тѣ отъ града Самара. Тоя прѣпорецъ, символъ на бѫлгарска-та самостоятелность, не носи русски шарове; той е направенъ съ бои, употрѣбяеми отъ южни-тѣ словене. Тия бои, които сѫ турени на-прѣки, сѫ синя (зелена?), бѣла и червена. Въ срѣда-та на знаме-то има единъ крѫстъ, който носи образъ-тъ на света Богородица . . . Легионъ-тъ има около трихиледи души и тоя брой всѣкидневно се намножава; мислѭтъ да го намножѫтъ до 12 хиледи души . . . . . Облѣкло-то на легионери-тѣ (опѫлченци-тѣ) е дипъ просто: горна-та дрѣха е отъ шаекъ и има два редове жѫлти копчета; на глави-тѣ си носѫтъ бѫлгарски кожани калпаци; гащи-тѣ и чизми-тѣ имъ приличатъ на ония, които носи русска-та

войска. Офицере-тѣ, които сж избрани отъ разни-тѣ русски пжлкове, носжтъ сжщи-тѣ (бжлгарски) калпаци . . . . . Само бжлгаре се приематъ въ тоя пжлкъ. Войници-тѣ и офицере-тѣ, които срѣщнахъ, когато идѣхъ отъ Турно-Северинъ, азъ мислѣхъ че сж сжрбе, нъ тия не биле сжрбе, ами биле бжлгарски доброволци, участвувавши въ сжрбско-турска-та война . . . . . Тоя пжлкъ, който се сжставя сега, трѣбва да се вземе като основа за редовна-та войска на бжджща-та самоуправляема Бжлгария". Слѣдъ като расправя на-джлго и нашироко за тжржественно-то освѣтявание на знаме-то и слѣдъ като хвали опжлченци-тѣ и офицере-тѣ имъ, писачъ-тъ на статия-та свжршва така: „никога не бихъ повѣрвалъ, когато глѣдахъ бжлгарски-тѣ селене, които всѣкидневно тржгватъ съ желѣзница-та отъ Букурещъ за Плоещъ, че щжтъ да могжтъ въ толкова кратко врѣме така хубаво да се преобразуватъ и да се усжвжршенствуватъ." — Като превожда тая статия напжлно и като я препечатва, турский вѣстникъ *Басжретъ* казва: " . . . слава Богу! джржава-та е доста мощна за да се запази отъ нападания-та на грабители-тѣ, които сж забравиле кжржмска-та война и панагюрско-то бунтувание! Богъ е голѣмъ и всѣкому плаща спроти работи-тѣ му, а пжкъ исляме-тѣ (вѣрни-тѣ) сж многобройни! тѣ сж тржгвале и тепржва щжтъ да тржгнатъ да пролеятъ скжпоцѣнна-та си кржвь за да запазатъ права-та на халифа (тука се разбира Мухамедовий намѣстникъ, султанъ-тъ) . . . . . но, много сж виновати и царски-тѣ военачалници; войникъ-тъ никога небива да е милостивъ кжмъ противника си, както Хафжзъ паша се показа снисходителенъ и милостивъ кжмъ панагюрски-тѣ бунтовници! Той ги опрости, той имъ запази честь-та и имота, ала тия царски неприятели се показаха недостойни, непризнателни, за сторена-та имъ милость! Какво зло сж видѣле тия панагюрци отъ царщина-та, та станаха причина да се пролива сега толкова невинна ислямска кржвь? Кой ги задѣваше, кой имъ припятствуваше да си пасжтъ овце-тѣ, да си оржтъ ниви-тѣ, да си тжргуватъ и да се наслаждаватъ съ всички-тѣ доброчестини, подъ покровителство-то на милостиво-то царско правителство? . . . . Много е жално, дѣто такжвъ просвѣтенъ военачалникъ като Хафжзъ паша не испжлни джлжность-та си, — и като истински исляминъ, и като вѣренъ царски службашъ! . . . . . Негово Превжсходителство не трѣбваше да

остави жива душа въ това проклѣто Панагюрище, нито пжкъ сламка отъ разбойнишки-тѣ колиби на неблагодарни-тѣ му жители . . . . . Още еднаждъ, вжзбунтуватъ ли се нѣкои отъ християнски-тѣ подданници на Негово Царско Величество милостивий ни царь и баща, царски-тѣ военачалници трѣбва да вжршжтъ така, както чинжтъ русски-тѣ съ наши-тѣ едновѣрци, на които по безбоженъ и незаконенъ начинъ русси-тѣ сж заграбиле царствата и земи-тѣ имъ въ Азия. На всички други бжлгаре, които се показаха невѣрни на отечество-то, може да се прости, ала не и на панагюрски-тѣ злодѣйци, на които до-сега име-то трѣбваше да се забрави, та не милостиво-то царско правителство да испраща хора да ги питатъ що имъ се е повредило, що имъ се е напакостило; но какво да се чини, като ние всѣкога сме биле милостиви, а пжкъ отъ тая наша слабость неприятели-тѣ на отечество-то ни сж се ползувале . . . ." Тия думи сж казани отъ турски вѣстникъ, който тогава минуваше за полузваниченъ. Между други турски глупости, тоя вѣстникъ се сжрди и на Хафжзъ паша, че билъ милостивъ, та оставилъ жива душа въ Панагюрище, на което и име-то трѣбвало да се забрави, а пжкъ за свирѣпства-та на тоя милостивникъ, обнародвани въ в. *День*, който е издаванъ въ Цариградъ, забравя; обаче, види се, че думи-тѣ на *Басжретъ* сж повлияяле на другъ единъ такжвъ просвѣтенъ военачалникъ, като Хафжзъ паша, именно на Сюлейманъ паша, извѣстний старо-загорски кржвникъ, който по-кжсно, почти буквално испжлни проповѣдь-та на *Басжретъ* въ Стара-Загора, па, както щемъ видимъ по сѣтне, и въ Панагюрище щѣше да довжрши това щото не бѣ довжршилъ другаря му Хафжзъ паша (40).

---

(40) Хафжзъ паша бѣше отъ босненско потекло; той говорѣше доста добрѣ сжрбски, както и Сюлейманъ паша можѣше да говори бжлгарски, тжй като той бѣше пжкъ отъ арнаутско потекло, роденъ въ призрѣнска-та область. Както се знае, арнаути-тѣ отъ тая область, които продаватъ на всѣкадѣ салепъ, буза и халва, говоржтъ едно много хубаво и чисто бжлгарско нарѣчие; повече отъ тѣхъ, макаръ и мухамедане, не знаятъ не само турски, ами и арнаутски. Хафжзъ паша е ходилъ да се учи въ Берлинъ. Слѣдъ панагюрско-то вжзстание го назначиха, врѣменно, министръ на полиция-та. Сюлейманъ паша се е училъ въ Парижъ; по едно врѣме бѣше началникъ на военно-то училище въ Цариградъ, а въ сжрбско-турска-та война го назначиха за военачалникъ на едно

Повечето отъ наши-тѣ сжнародници още помнѭтъ що се случи въ Бжлгарско, именно въ Тракия, когато пжрвъ пжть генералъ Гурко прѣмина Стара-Планина и навлѣзе въ тракийски-тѣ полета, а пжкъ турци-тѣ, го нападнаха при Стара-Загора, та той на-бжрзо се вжрна назадъ съ войски-тѣ си. Едвамъ бѣхж се поокопитиле и поразсвободиле отъ преслѣдвания, ужъ колко-годѣ, нѣкои отъ бжлгарски-тѣ села и градове, въ които прѣзъ 1876 год. населения-та бѣхж се вжзбунтувале противъ турска-та власть, когато нови нещастия постигнаха всички-тѣ ония села и градове, прѣзъ които мина Гурко и до които той достигна, или войски-тѣ му. По случай на това, турци-тѣ изново захванаха да затварятъ, да убиватъ и да заточаватъ бжлгаре-тѣ, а пжкъ много голѣми, хубави и богати бжлгарски села и градове, като Стара-Загора, Калоферъ и още други, опустошиха. Между други, башжбозуци-тѣ запалиха и изгориха една часть отъ Сопотъ, а редовни-тѣ турски войски бомбардираха Калоферъ. Въ Стара-Загора, Калоферъ, Сопотъ и Карлово убиха много хора. Само отъ Карлово сж обѣсени, упушнати и заклани повече отъ 850 души (41). Затвори-тѣ въ

отдѣление и додѣто трая тая война, той все надвиваше на сжрбе-тѣ; той се отличи и много се прочу въ сжрбска-та война, та слѣдъ като се свжрши тя, испратиха го противъ черногорци-тѣ; Сюлейманъ паша се отличи и тука. Откакъ се обяви русско-турската война и русси-тѣ вече бѣхж минале Дунава, повикаха го съ войски-тѣ му отъ черногорски-тѣ предѣли, та го пратиха да се бие съ тия послѣдни-тѣ; той пропжди Гурко при пжрво-то му навлизание въ Тракия, ала повече неможя да надвива. Всеизвѣстни сж по-сѣтнешни-тѣ му несполуки въ русско-турска-та война, а найвече въ бойя, когато искаше да превземе шипченский проходъ. — Слѣдъ свжршвание-то на война-та, по присжда на военний сждъ, Сюлейманъ паша испратиха да живѣе съ семейство-то си въ Багдатъ.

(41) Слѣдъ като се установилъ генералъ Гурко при Казанлжкъ, той испратилъ отъ прѣдня-та си стража около сто души казаци съ единъ капитанъ за да завземе Карлово и да обезоржжи турско-то население; казаци-тѣ пристигнале и извжршиле поржчка-та си, безъ проливание на кржвь; нъ турци-тѣ скриле добри-тѣ си оржжия; тѣ дале само нехелни-тѣ, негодни-тѣ. Обаче, откакъ Гурко се вжрналъ назадъ прѣзъ Стара-Планина, башжбозуци-тѣ и черкезе-тѣ нападнале на Карлово; това било на 18-й Юлий 1877 год. въ понедѣлникъ. Въ тоя день, въ срѣда и въ петжкъ, тѣ обирале кжщи-тѣ и дукяне-тѣ, а гдѣто срѣщнале низъ улици-

Срѣдецъ, Пловдивъ, Одринъ и Цариградъ бѣхж препжлнени съ бжлгаре. Бжлгаре-тѣ бѣхж преслѣдвани и затваряни на всѣкадѣ, а най-вече въ пловдивский и сливенский санджаци, както и въ Цариградъ. За да уплашатъ и цариградски-тѣ бжлгаре, турци-тѣ обѣсиха на моста при Ени-Джамия единъ клетникъ бжлгаринъ (селенинъ отъ Казанлжшко) воденчаръ, когото хванале на воденица-та му, че си глѣда работа-та. Тоя окаянникъ бѣше сжвсѣмъ невиновенъ. Нѣкои отъ посланници-тѣ пратиха, по поводъ на това, бѣлѣжка (нота) на Вис. Порта. Повикаха се и дойдоха, или по-право, доведоха се въ Цариградъ и всички-тѣ бжлгарски владици. Турско-то правителство не пустна да се завжрнатъ въ градове-тѣ си и ония бжлгаре, които бѣхж прѣдставители въ турско-то народно сжбрание, избрани по препоржчание отъ власти-тѣ. Висока-та-Порта не вѣрваше вече и никого отъ голѣмци-тѣ си бжлгаре службаше; вѣрваше само сенаторъ-тъ Георги бей Чалжоглу, членъ-тъ на Джржавний Сжвѣтъ Д-ръ Стоянчо Чомаковъ, членъ-тъ на Сжвѣта при Министерство-то на Просвѣщение-то Николай Михайловски, Хаджи Никола Минчооглу, полицейски службашъ, тулчанский представитель Димитръ бей Тодоровъ, както и нѣколцина шпионствужщи подлизурки, отъ които нѣкои, подиръ война-та, бидоха назначени *муавини* (помощници на управители) въ извѣстни области, у които имаше бжлгарско население. В. Порта бѣше захванала да нема довѣрие дори и на най-старий отъ бжлгарски-тѣ си службаше, —Гав. Кржстйовичъ. Въ Цариградъ почти всѣкой колко-годѣ познатъ, личенъ, бжлгаринъ се слѣдеше отъ сжглѣдатели и дирѣхж се какви-годѣ причини да го за-

---

тѣ бжлгаре, — стари млади, жени и дѣца, — убивале, па вечеръ се прибирале при редовни-тѣ войски, които биле около 1-2 часа далече отъ града. Най-сѣтне, на 22-й Юлий, влѣзле и редовни-тѣ войски въ града. Тѣ хванале много хора, особенно пжрвици-тѣ и по-разбрани-тѣ, които вжрзани испратиле въ Пловдивъ, гдѣто сж биле обѣсени нѣкои отъ тѣхъ, а други — въ Казанлжкъ и на други мѣста. Въ Карлово сж обѣсени само троица хора, между които и векилинъ-тъ Иванъ Недѣлчовъ. Прѣди да навлѣзатъ казаци-тѣ въ Карлово, бжлгаре-тѣ и турци-тѣ писменно се сжгласиле щото пжрви-тѣ да бранатъ послѣдни-тѣ отъ русси-тѣ, а турци-тѣ да бранжтъ бжлгаре-тѣ отъ башжбозуци-тѣ и черкезе-тѣ, ала турци-тѣ не устояле на дума-та си: тѣ заедно съ башжбозуци-тѣ и черкезе-тѣ обирале и убивале сжграждане-тѣ си бжлгаре.

творатъ и заточатъ. Правителство-то доведе въ Цариградъ и всички-тѣ ужъ сжмнителни бжлгарски пжрвенци не само отъ тракийски-тѣ и мизийски-тѣ градове, ами и отъ македонски-тѣ, гдѣто никога не е помислювано за вжзстание, за бунтувание, та мнозина отъ тѣхъ заточи, други затвори, а нѣкои освободи, и то подъ доста тежки поржчителства. Безъ никакви законни причини бидоха заточени и трима панагюрци: Власаки Ст. Балабановъ, Димитръ Атанасовъ (Милкинъ) и Петръ Т. Дѣдйовъ, отъ които пжрвий бѣше тжрговецъ на жива стока, а други-тѣ двама гостинничаре. Когато пжтувалъ за мѣсто-то на заточение-то си въ Малка-Азия, турци-тѣ хвжрлиле Власаки живъ отъ парахода въ море-то, като се научиле че е панагюрецъ, а други-тѣ двама, додѣто още биле затворени, като попитале началника на затвора каква имъ е вина-та, та сж ги затвориле, той имъ отговорилъ: „защото сте панагюрци". Тука обаче трѣбва да се каже, че всички-тѣ панагюрци въ Цариградъ се сжбираха въ тѣхна-та гостинница и че, прѣди вжзстание-то, когато И. С. Джуджовъ два пжти дохожда да купува оржжия, както се каза по-прѣди, Д. Атанасовъ бѣше, който го водѣше по разни-тѣ оржжиепродавници за тая цѣль, а купувани-тѣ оржжия се донасяха скришно въ негова-та гостинница, отъ дѣто се испращаха за Панагюрище, ала на втори пжть турци-тѣ ги хванаха на татар-пазарджишка-та желѣзнопжтна станция. Всичко-то сжстояние на тия двама хора се растури макаръ и да бѣхж доста заможни; когато се вжрнале въ Цариградъ отъ заточение-то, нищо отъ имота си не заварили. Бидохж затворени и колкото се намѣриха панагюрски тжрговци въ Цариградъ и въ Одринъ; тѣ съ голѣми откупи се избавиха, а вжрнаха се въ Панагюрище едвамъ слѣдъ като се подписа сговоръ-тъ за миръ, на 19-й Февруарий 1878 г. Между тия затворници бѣше и Г. Нейчовъ, братъ на В. Нейчовъ, когото отново хванаха прѣзъ мѣс. Августа 1877 г. въ Цариградъ. Той се помина, щомъ се вжрна въ Панагюрище, слѣдъ 19-й Февруарий 1878 год. Останали-тѣ живи отъ тогава затваряни-тѣ хора, като П. С. Дѣдйовъ, Р. И. Бѣлопитовъ, К. Д. Самоходовъ и още други нѣкои, казватъ, че, както тѣ, така и Георги Нейчовъ сж затваряни по посочвание отъ нашенци-тѣ В. Н. и Г. Г-овъ. Поради тия турски гонения, преслѣдвания, затваряния и заточавания много бжлгарски тжрговци и много колко-годѣ развити, разбрани и познати бжлгаре се принуди-

ха да побѣгнатъ отъ Цариградъ. Всички-тѣ писма, които се испращаха съ турска-та поща отъ области-тѣ до цариградски тѣ бѫлгаре, предварително се отваряха въ полиция-та и, слѣдъ като ги прочитаха нарочно за това назначени тѣ двама-рима бѫлгаре-сѫглѣдатели, вржчваха се отворени на човѣци-тѣ, до които сѫ биле испратени. Всички-тѣ бѫлгаре въ Цариградъ бѣхѫ принудени да се кланятъ и да благоговѣятъ не само прѣдъ нарочно назначени-тѣ турски сѫглѣдатели, — повечето помаци и бошнаци, ами и прѣдъ споменѫти-тѣ бѫлгаре служ-баше-сѫглѣдатели. Единъ отъ тия послѣдни-тѣ, Анд. Момчовъ, прѣзъ 1875 год. бѣше най-дѣятелний между Старо-Загорски-тѣ вѫзстанници, а други-тѣ двама В. Н. и П. С. бѣхѫ нѣщо като бѫлгарски книжовници и списатели. Мнозина бивши цариградски тѫрговци и други живущи тогава въ Цариградъ бѫлгаре може още да помнѭтъ що вѫршеха тия троица злоупотрѣбяѭщи съ служби-тѣ си службаше, на които сѫ давале пари, на които отъ имена-та сѫ се страхувале. За да се запазатъ отъ всѣкакви бѣди и напасти, много честни бѫлгаре неволно бѣхѫ принудени да се влачатъ заедно съ тия изверги по кахвенета-та и гостинници-тѣ, да ги черпатъ и гощаватъ, а пѫкъ други пари да имъ даватъ. Благодарство на едного отъ тия сѫглѣдатели, безъ да имаше какви-годѣ основания, и азъ бѣхъ честитъ да бѫдѫ повече отъ два мѣсеци гостъ въ единъ полицейски затворъ, макаръ и да бѣхме ужъ приятели съ тоя бивши вѫзстанникъ, при всичко, че едвамъ прѣди 2-3 седмици бѣхъ освободенъ отъ другъ тримѣсеченъ затворъ. Макаръ и да е малко грижа хора-та за това мое затваряние, азъ щѫ кажѫ, че пѫрвий пѫть ме затвориха, защото рѣкохъ прѣдъ едного отъ тѣхъ, В., че, ако екзархъ-тъ е билъ въ нѣщо виновенъ, та сѫ го заточиле, то защо да заточаватъ и екзархийски-тѣ службаше, — Найденовъ, Груевъ и Тишевъ, и защото сѫмъ улеснилъ побѣгвание-то на нѣкои бѫлгарчета отъ Цариградъ, представени отъ казанни-тѣ сѫглѣдатели като бунтовници, понеже имъ не даваха пари. Между тия бѫлгарчета тогава бѣше и Михайлъ Коларовъ отъ Стара-Загора, службашъ по Хиршова-та желѣзница, а сега такѫвъ по наши-тѣ желѣзници. Сѫгражданинъ-тъ му Андрей бѣше го наклопалъ, че укривалъ разни бѫлгарски бунтовници, които идѣле отъ области-тѣ въ Цариградъ. Между побѣгнали-тѣ имаше и единъ доста родолюбивъ момѫкъ отъ Казанлѫкъ, тоже службашъ въ

цариградска-та станция на желѣзница-та, и сега е службашъ негдѣ въ нѣкоя телеграфо-пощенска станция въ Княжество-то, ала сѫмъ забравилъ името, прѣзиме-то и прѣкора му; той бѣше запазилъ много подозрѣни хора, които отъ области-тѣ бѣгаха въ Цариградъ. Второ-то ми затваряние послѣдва, когато пристигнаха въ Цариградъ испратени-тѣ отъ одрински-тѣ турски власти останали голи, боси, гладни и безъ покривъ жители, повече жени и дѣца, на Стара-Загора и на други още богати и хубави тракийски градове и села, които Сюлейманъ паша опустоши. Турски-тѣ власти бѣхѫ испратиле тия хора въ Цариградъ съ желѣзница-та, натоварени въ нея като добитѫкъ. Откакъ ги извадиха на станция-та на Сиркеджи-Скелеси, дѫржаха ги повече отъ 24 часа, почти гладни и на открито мѣсто, додѣто ужъ Беледие-то (цариградский градски сѫвѣтъ) имъ намѣри мѣста за живѣяние. При тия нещастници, които прѣди малко врѣме бѣхѫ богати, имотни и честити, а сега треперящи на есенний студенъ дѫждъ, безъ покривъ, безъ кора хлѣбъ и безъ да иматъ гдѣ да си сложѫтъ главата, никой бѫлгаринъ не смѣеше да се приближи, за да го не подозрѫтъ сѫглѣдатели-тѣ. Дори и самата Бѫлгарска Екзархия, на чело съ сегашний екзархъ, не смѣеше да се застѫпи, да се погрижи за тѣхъ; такова бѣше врѣме-то тогава. Отидоха да ги видѫтъ само двама бѫлгаре, еллински поддaнници, които се не бояха отъ турци-тѣ; тия родолюбиви бѫлгаре бѣхѫ: Стефанъ Иличъ (42), роденъ въ градъ Татаръ-

(42) Азъ свѫршвахъ това описание, когато пристигна въ Панагюрище жаловита-та вѣсть, че, слѣдъ два-дневно болѣдуване, Стефанъ Иличъ се поминалъ въ Цариградъ на 30-й Декемврий 1892 год. Всички-тѣ му тукашни приятели и познайници, съ които е тѫргувалъ, или бѣше се запозналъ, се нажалиха; мнозина заплакаха за Ст. Иличъ; та и едва-ли ще се намѣри бѫлгаринъ, който е познавалъ тоя добродѣтеленъ човѣкъ, за да му недомилѣе за него, за да не заплаче за него. Стефанъ Иличъ бѣше отъ ония бѫлгаре, които най-много сѫ работиле по черковно-народни-тѣ ни работи въ Цариградъ, и то още отъ кѫрѫмска-та война (1853-1855 год.) на самъ; това знаѭтъ всички-тѣ още живи сѫврѣменници. А пѫкъ немаше въ Цариградъ бѫлгарски дружества, — благодѣтелни, книжовни и всѣкакви други народополезни, — на които да не бѣше и той членъ, на които въ работи-тѣ да не вземаше най-живо участие. Доблестний Стефанъ Иличъ всѣкога бѣше готовъ да послужи на всички ония, които сѫ притичале кѫмъ него, кѫмъ

Пазарджикъ, и Гаврийлъ Моравеновъ (43). Тѣ накупиха съ собственни-тѣ си пари нѣколко кошове съ хлѣбъ, риба и мѣсо, та имъ дадоха и напоконъ сѫбраха измежду бѫлгаре-тѣ и грѫци-тѣ доста пари, които дадоха на тия клетници за пѫрви-тѣ имъ нужди. Сѫрдце-то се кѫсаше човѣку, като глѣ-

---

негова-та човѣколюбива помощь и защита; неможе да се вѣрва, че Стефанъ Иличъ е оскѫрбилъ, обидилъ, или оневправдалъ нѣкога нѣкого; тоя честенъ тѫрговецъ и скроменъ човѣкъ, като че бѣше предопредѣленъ само добрини да чини. Милостивъ, човѣколюбивъ и добросторникъ, Ст. Иличъ бѣ единъ отъ рѣдки-тѣ рѣшителни и самоотвѫржени цариградски бѫлгаре. Съ смѫртъ-та на тоя родолюбивъ човѣкъ, бѫлгарско-то население въ Цариградъ губи едного отъ най-дѣятелни-тѣ си водители. Стефанъ Иличъ се помина на около 60-65 годишна бѫзрастъ и остави хубавъ споменъ между всички онія, които го познаватъ.

(43) Понеже за тоя човѣкъ споменахъ до-сега на три мѣста, то щѫ да кажѫ нѣколко думи частно за него. Гаврийлъ Атанасовъ Моравеновъ е роденъ въ Копривщица, родно мѣсто на много бѫлгарски книжовници, учители, списатели, бунтовници и лични хора; той се родилъ прѣзъ 1809 г., а когато станалъ 12-годишенъ, чича му Тодоръ Моравеновъ го завелъ въ Пловдивъ да се учи книга. Прѣзъ 1826 год. тоя послѣдний испратилъ Гаврийла на учение въ Атина, отъ гдѣто, като свѫршилъ учение-то си, вѫрналъ се въ Пловдивъ и захванаалъ да се учи на тѫрговия. По-кѫсно, като отворилъ тѫрговска кѫща въ Цариградъ, Лука Моравеновъ повикалъ и Гаврийла при себѣ си. Тая кѫща имала клонове въ Смирна, Бейрутъ и Яфа, които управлявалъ Гаврийлъ. Подиръ смѫртъ-та на чича си Лука Моравеновъ, Гаврийлъ се прибралъ въ Цариградъ за всѣкога и отворилъ, заедно съ други нѣкои тѫрговци, особенна тѫрговска кѫща съ ново название. Тая кѫща станала извѣстна на всички-тѣ цариградски тѫрговци и на патриархия-та, па се прочула дори и низъ цѣло Турско. Всички-тѣ си приходи отъ владици-тѣ, патриархия-та получавала чрѣзъ Моравенова-та тѫрговска кѫща. По тоя начинъ Гаврийлъ Моравеновъ станалъ влиятеленъ въ патриархия-та и дума-та му се слушала. За това Г. Моравеновъ е можялъ и да настоява прѣдъ патриарха и синода му да се сѫгласѫтъ, одобрѫтъ и да допустнатъ да се сѫгради въ Цариградъ единъ храмъ, въ който да се извѫршва богуслужение-то на бѫлгарский езикъ. За това обстоятелство е споменѫто и въ статия-та „Нѣколко думи за бѫлгарска-та черкова въ Цариградъ“, обнародвана въ списание-то *Мисъль*, издаваемо въ Срѣдецъ, Год. I, Кн. XI и XII. Г. Моравеновъ отъ начало е участвувалъ най-дѣятелно въ всички-тѣ ни народно-черковни работи, па и най-много се е грижилъ за бѫлгарско-то училище въ Цариградъ. Той бѣше и като настойникъ и като сѫ-

даше тия нещастници, та и азъ, като бѫлгаринъ, исказахъ нѣколко сѫжалителни думи за тѣхъ прѣдъ нѣкогашний старо-загорски бунтовникъ, съ когото заедно отидохъ да ги видѭ, за да ме не преслѣдватъ други-тѣ сѫглѣдатели. При всичко, че всѣкога се вѫздѫржахъ прѣдъ Андреи, ала незная въ какѫвъ часъ се намѣрихъ тогава, та осѫдихъ и негово-то повѣдѣние, ужъ на-шега, па споменахъ нѣщо и за правителство-то, а пѫкъ той се докачилъ отъ мои-тѣ шегувания и обадилъ комуто трѣбва, за да ме накаже. На другий день, захванала полиция-та да ме дири. Азъ немахъ никаква вѫзможность да се крия, та тя, полиция-та, скоро ме намѣри и затвори. Когато попитахъ защо сѫмъ затворенъ, отговориха ми, защото сѫмъ ходилъ да говорѭ съ старо-загорски-тѣ бунтовници и да имъ носѭ хлѣбъ, като че правителство-то не могло да храни такива кучета като тѣхъ, а пѫкъ, както казахъ, не само хлѣбъ, ами и мѣсо, и риба, и тютюнъ, най-напрѣдъ купиха и имъ занесоха Ст. Иличъ и Гавр. Моравеновъ. Както и да е, така или инѫкъ, слѣдъ като си почивахъ въ затвора 64 есенни дни, пустнаха ме съ поржчителство-то на единъ гржкъ, Стилианосъ, отъ островъ Критъ. — Сполай му!

Както казахъ, макаръ и да се грижѣха, макаръ и да ми-

вѣтникъ на повечето бѫлгарчета, които се учеха въ чужди-тѣ училища у тоя градъ. Кѫща-та му бѣше като странноприемница за тѣхъ и за всички други, които отиваха въ чуждина на учение, или се врѫщаха. Г. Моравеновъ бѣше милостивъ и справедливъ човѣкъ; много му бѣше драго да чини добрини на хора-та, особенно на нещастници-тѣ. Като еллински подданникъ, той бѣ назначенъ отъ страна на еллинско-то посолство въ Цариградъ да засѣдава като сѫдия въ смѣсени-тѣ сѫдилища, въ които се разглѣждаха граждански и тѫрговски сѫдби между турски и чужди поддани. Като чуждъ подданникъ, Гаврийлъ Моравеновъ се не боѣше отъ турски-тѣ власти, за това той бѣ единчкий почти, който често спохождаше бѫлгарски-тѣ политически затворници, па за всѣкой голѣмъ праздникъ имъ носеше и помощи, каквито и колкото бѣше сѫбралъ. Слѣдъ освобождение-то, прѣзъ 1879 год., Гавр. Моравеновъ се прибра въ Срѣдецъ. Тука прѣзъ мѣсецъ Октомврий, сѫща-та година, биде назначенъ за членъ на Вѫрх. Кас. Сѫдъ и тая дѫлжность испѫлнявá повече отъ двѣ или три години, а напоконъ биде назначенъ за членъ на Дѫржавний Сѫвѣтъ, служба, която си запази дори до закривание-то на това учрѣждение. Гаврийлъ Атанасовъ Моравеновъ се помина въ Срѣдецъ на 11-й Септемврий 1876 год., на 77-годишна вѫзрасть.

лѣха, макаръ и да искаха, цариградски-тѣ бѫлгаре не смѣяха да помогнатъ на злочести-тѣ си еднородци на Сиркеджи-Скелеси, защото всѣкой се боѣше. Но, благодарство на Ст. Иличъ, Гаврийлъ Моравеновъ и по-сѣтне на Ат. Стояновичъ (банкеринъ и до-сега въ Цариградъ, русски подданникъ), както и на други нѣкои бѫлгаре, каквито бѣхѫ и Стоянъ Тачовъ Калѫновъ отъ Казанлѫкъ и Христо Луковъ Хамамджиевъ отъ Сопотъ (сега и двама-та въ Срѣдецъ), които турци-тѣ не подозираха и които имаха близни сношения съ грѫцки-тѣ тѫрговци и банкери, много човѣколюбиви и богати грѫци се притекоха да помогнатъ на нещастници-тѣ на Сиркеджи-Скелеси, забравени отъ цариградский градски сѫвѣтъ. Грѫцки-тѣ общини въ Галата и Бейоглу (Пера) испразднихa незабавно двѣ отъ черкови-тѣ си, въ които веднага се натуряха желѣзни кюмбета (соби) и се стоплиха, па се доведоха и настаниха всички-тѣ хора въ тѣхъ; сѫщоврѣменно се накупиха и донесоха постелки и завивки (дюшеци и юргане), колкото бѣхѫ потрѣбни за хора-та; добросторни женски дружества, богати и сиромаси господжи се надпрѣваряха да имъ донасятъ всѣкакви горни и долни дрѣхи; нарѣдиха се и готварници, въ които се приготвюваха всѣкой день, за обѣдъ и вечеря, топли ястия и всѣкога се доставяше хубавъ хлѣбъ; лѣкари всѣкидневно посѣщаваха болни-тѣ, отъ които дипъ малко умрѣха, макаръ и да бѣхѫ живи умрѣли, когато лежѣха при станция-та. Съ една рѣчь, цариградски-тѣ грѫци сториха голѣми добрини на тия нещастници въ Цариградъ; въ тоя случай грѫци-тѣ се отнесоха най-човѣколюбиво кѫмъ тия бѫлгаре; тѣ оставиха на страна вѣкова-та плѣменна вражда между грѫци и бѫлгаре. Хвала и честь на тия човѣколюбиви хора, защото безъ тѣхна-та щедра помощь всички-тѣ нещастници щѣхѫ да измрѫтъ по цариградски-тѣ улици отъ гладъ и студъ, както мрѣха преселенци-тѣ черкези въ дворовете на джамии-тѣ, които имъ бѣхѫ отстѫпени за живѣлища. А пѫкъ мнозина грѫци, заедно съ Димитръ Казака, ходѣха изъ Цариградъ да диржтъ гдѣ има бѫлгарски дѣца, откраднати отъ черкезе-тѣ и продадени въ нѣкои турски кѫщи, та да ги избаватъ; такива дѣца бѣхѫ грабнати, прѣдъ очи-тѣ на родители-тѣ имъ, и отъ нещастници-тѣ на Сиркеджи, въ Цариградъ! Тия грѫци бѣхѫ повече отъ седемь-тѣ (йонийски) острови; тѣ избавиха много дѣца; тѣхенъ главатаръ бѣше

единъ гржкъ, Стаматъ Спонуди, който бѣ познатъ и на Висока-та Порта; Стамату помагаше и братъ му Константинъ. Ако се не лжжж, двѣ или три години слѣдъ освобождение-то, той дохожда въ Срѣдецъ, та наше-то народно сжбрание му гласува едно богато парично вжзнаграждение. А пжкъ споменжтий по-горѣ Димитръ Казакъ-тъ, е панагюрецъ, — Димитръ Георгйовъ Домусчийски, бивши войникъ въ турский казашки пжлкъ, по която причина му е даденъ прякоръ-тъ *казакъ*. Димитръ Казакъ-тъ е способствувалъ и на мнозина бжлгаре да побѣгнатъ отъ Цариградъ. Тука щж да кажж още, че и нѣкои отъ арменци-тѣ, безъ разлика на вѣра, помогнаха за облѣгчение лошаво-то положение на бжлгарски-тѣ нещастници, както и за хранение-то имъ, додѣто се бавиха въ Цариградъ. Тия послѣдни-тѣ захванаха да се вржщатъ едвамъ слѣдъ като се подписа сговоръ-тъ въ село-то Свети Стефанъ, 19-й Февруарий 1878 г., когато захванаха да се вржщатъ и всички-тѣ заточени бжлгаре.

Щомъ се обяви война-та, турци-тѣ захванаха още повече да преслѣдватъ и да притѣсняватъ нѣкогашни-тѣ свободни панагюрци, па да имъ налагатъ, единъ вжзъ другъ данжци, подъ разни названия, освѣнъ насилственно сжбирани-тѣ подаржци за войска-та, като: пари, шаеци, чорапе, царвуле и други подобни на тия, — и това независимо отъ разноски-тѣ, които ставаха за посрѣщание-то и испращание-то на войски-тѣ, които минуваха прѣзъ Панагюрище-Златица за Плѣвенъ, (44) защото главатаре-тѣ имъ нищо не плащаха. Дори единъ *просвѣтенъ* турски военачалникъ, Хюсейнъ паша, като минуваше съ двѣ хиледи души, които се нагостиха добрѣ, поиска и 20 турски лири; пжрвенци-тѣ му ги дадоха, па отидоха и да го испрататъ. На испращание наши-тѣ извикале, спорѣдъ обичайя, *падишахъ чокъ яша*! (царь-тъ много да живѣе), ала предводители-тѣ на тая войска не биле толкова прости; тѣ познале, че това молитствувание не е отъ сжрдце, не е искренно, та отговориле: *яланджръ, инанмаинъ*! (лжжж е, не вѣрвайте!). Тука власти-тѣ станаха още повече свирѣпи, ко-

---

(44) Въ Турско врѣме имаше тжрговски и воененъ пжть, който сжединяваше сѣвѣрна Тракия съ Мизия чрѣзъ Татаръ-Пазарджикъ | Панагюрище—Златица.

гато пжрвъ пжть Гурко минувъ Стара-Планина, та даде поводъ на турци-тѣ да опустошжтъ, както се каза, много хубави села и градове, да убиятъ и да затворжтъ, или заточжтъ, много бжлгаре; положение-то вече бѣше непоносимо, нетжрпимо; хора-та си оплакваха черни-тѣ дни и ублажаваха загинали-тѣ въ вжстание-то. Слѣдъ като русси-тѣ превзеха Плѣвенъ и напоконъ, въ начало-то на зима-та, разбиха укрѣпени-тѣ турски положения въ Стара-Планина, и особенно на Араба-Конакъ, около Панагюрище се сжбра близо до 20 хиледи души турска войска, подъ началство-то на Шакиръ паша, за да спрѣ минуване-то на русски-тѣ войски кжмъ Татаръ-Пазарджикъ. Турци-тѣ се добрѣ установиха и постоянно си приготвюваха всички-тѣ потрѣбности за война-та. На 28-й Декемврий тука пристигна и Сюлейманъ паша, съ около 100 души конници, за да преглѣда укрѣпления-та и положение-то на мѣсто-то; той обади на мѣстни-тѣ пжрвенци, че тука ще да стане втори Плѣвенъ, та ще да е опасно за население-то, ако остане въ града, заради това, да го поканатъ да се изсели, ако желае, колкото е вжзможно по-скоро. Турски-тѣ войски си бѣхж направиле укрѣпления и бѣхж намѣстиле топове-тѣ си на нѣкои и отъ мѣстности-тѣ, които въ врѣме на вжстание-то бѣхж запазени отъ панагюрски-тѣ бунтовници. Сжобщение-то на Сюлейманъ паша никакъ не бѣше по-воля-та и на пжрвенци-тѣ и на население-то, не само защото бѣше срѣдъ зима, ами и по много други причини и сжображения; панагюрци бѣхж крайно смутени; тѣ предпочитаха да си останатъ въ града, нежели да се изселяватъ, па да стане щото стане, ала никой се не наемаше да се яви прѣдъ паша-та и да му каже, че жители-тѣ не желаятъ да оставатъ домове-тѣ си, понеже той веднага ще имъ отговори, че тѣ чакатъ русси-тѣ, и това независимо отъ обстоятелство-то, че бѣше питалъ, кои хора сж биле главатаре на вжстанници-тѣ и да ли сега въ Панагюрище нема нѣкои сжмнителни лица. За добра честь обаче, прѣди да се рѣшжтъ пжрвенци-тѣ какъ да му отговоржтъ, на другий день Сюлейманъ паша отишжлъ да обикаля положения-та и укрѣпления-та около града, та се завжрна вечерьта, а на зарань-та, съ около 10 хиеди души войска и съ повечето топове се оттегли кжмъ Т.-Пазарджикъ. Панагюрски-тѣ пжрвенци и много граждане, около 150 души, отидоха да го испратагъ. Старозагорский кржвникъ имъ напомнилъ пакъ

за изселяване-то, за да се не случи и съ Панагюрище, каквото бѣше се случило по-прѣди съ други нѣкои мѣста (разбира се, при пжрво-то Гурково минуване). Слѣдъ като замина Сюлейманъ, на другий день, 31-й Декемврий, рано тржгна и Шакиръ съ още войска и топове; нѣкои официре казваха, че той е тржгналъ, по висока заповѣдь, тоже кжмъ Татаръ-Пазарджикъ, нъ по какви причини, не обадиха, нито пжкъ трѣбваше нѣкому да ги пита на-джлго и на-широко за това; всѣкой глѣдаше по-скоро да се махнатъ, па да вжрвжтъ кждѣто щжтъ. Шакиръ паша остави въ и около Панагюрище 4 до 5 хиледи души войници, подъ началство-то на Асанъ паша, които, като не можяха да противостоятъ на по-многобройна-та русска войска, която нападна откжмъ сѣвѣръ и откжмъ западъ, слѣдъ единъ малжкъ бой при село-то Мечка, — въ сжщий день, на 31-й Декемврий 1877 год., побѣгнаха и тѣ кжмъ Т.-Пазарджикъ; едвамъ успѣха да си повлекжтъ топове-тѣ и още други нѣкои военни потрѣби, а пжкъ много оставиха. Когато, въ тоя сжщий день привечеръ, навлѣзоха въ Панагюрище, русси-тѣ завариха тука още много ранени и болни турски войници, които обезоржжиха, па ги пустнаха да си отиджтъ. По пжтя за Т.-Пазарджикъ, тѣ всички-тѣ измрѣле.

И така, най-сѣтне, тжкмо слѣдъ двадесеть мѣсеци, Панагюрище, което на 30-й Априлий 1876 год. бѣхж прѣвзеле турци-тѣ и бѣхж навлѣзле въ него, се освободи отъ турско-то владание на 31-й Декемврий 1877 година; турски-тѣ войски, турский мюдюринъ, турски-тѣ стражаре, си излѣзоха отъ тука, безъ да се вржщатъ вече нѣкога.

☛ Явно благодарж на ония панагюрци, които, всѣкой спорѣдъ имотность-та си, дадоха пари та помогнаха да се напечати тая книга. Тия милѣжщи за родний си градъ хора, отъ които нѣкои бѣхж сжзаклѣтници, бунтовници и

опалчении противъ турци-тѣ. сѫ: Димитръ Атанасовъ, [illegible]
чо Ив. Маньовъ. Найденъ Ст. Дуде въ. Стоянъ Ст. П[illegible]
бановъ. Никола Д. Чопариновъ. Иванъ Пенчевъ. Кр[illegible]
Крайчо П. Карапетровъ. Поп[illegible] Ив. Ивановъ. Д[illegible]
Георгиовъ. Стефанъ Д. Мачовъ и Т[illegible] Павловъ.

Черновѣждъ.

гя
на
и
бо
хо
вт
на
ск
на
ту
ми
Т:
вс
пр
за
то
ри
не
жо
бѣ
на-
бѣ
на
ци
ам
бѣ
гр:
ни
че
тої
ва
ра
нал
че,
на
же
та,
веч
тѣ
го

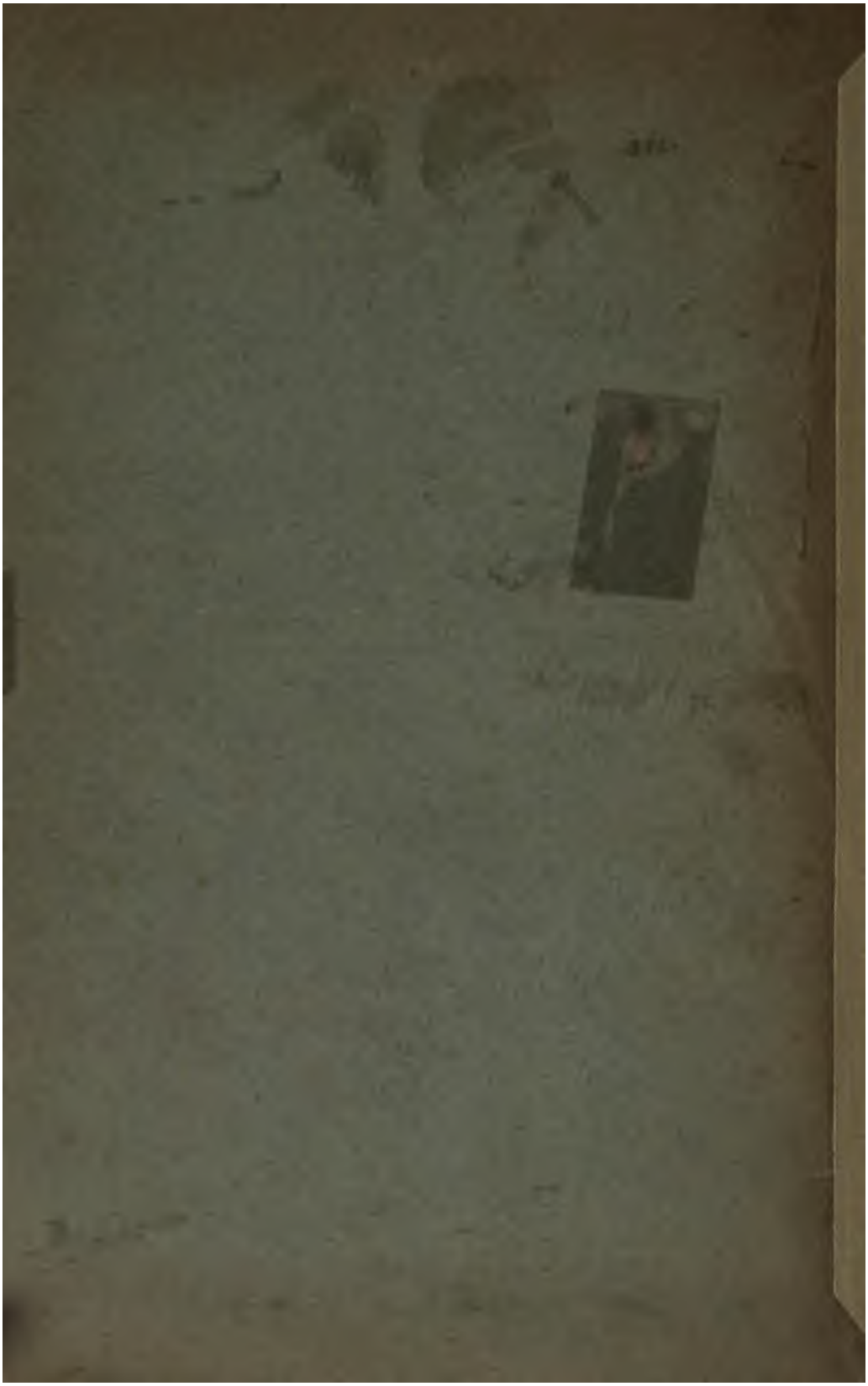

DR 83 .C45
Kratko opisanie na Panagiursko
Stanford University Libraries
3 6105 041 505 624

DR
83
C45

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.